

UiT Norges arktiske universitet

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi (AHR)

Vidkun Quisling og spørsmålet om fascistisk massemobilisering i Norge

Massemobiliseringens rolle i fascistiske bevegelser, og hvordan Vidkun Quisling så på og arbeidet med det i Norge

Sander Jensen

Masteroppgave i historie, HIS-3900, mai 2024

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1. Innledning	4
1.1 Tema.....	6
1.2 Problemstilling.....	7
1.3 Fascisme og massemobilisering.....	7
1.4 Litteratur om Quisling og NS.....	11
1.5 Metode.....	14
1.6 Oppbygging av oppgaven.....	16
Kapittel 2. Quisling og framveksten av den norske fascismen	17
2.1 Tidlige fascistisk-vennlige grupper og militarisering.....	20
2.2 Fedrelandslaget.....	23
2.3 FL, Quislings bok, Norge og Tyskland.....	26
2.4 Nordisk Folkereisning og trontale.....	29
2.5 Fascismen i full sving.....	30
2.6 Kapittelslutt.....	31
Kapittel 3. Valg, mobilisering og propaganda	32
3.1 Kullmann-saken.....	35
3.2 Oppstarten av Nasjonal Samling og visjoner.....	36
3.3 Valgkamp.....	41
3.4 Nasjonal Samling og NSDAP.....	42
3.5 Kapittelslutt.....	45
Kapittel 4. Karisma og massemobilisering	47
4.1 Karismatiske lederes strategier.....	49
4.2 Kapittelslutt.....	54
Kapittel 5. Uniformering, symbolbruk og spesialorganisasjoner	55
5.1 Mer fascisme.....	56
5.2 Uniform.....	56
5.3 Spesialavdelingen (SA), Hirden og spesialorganisasjoner.....	58
5.4 Symbolisme.....	63
5.5 Kapittelslutt.....	66
Kapittel 6. Quislings motstand internt og eksternt	68
6.1 Politisk kultur.....	69
6.2 Venstresidens kamp mot Quisling.....	71
6.3 NS for seg selv.....	72
6.4 NS Riksmøte 1935 – panikk og angrep mot de borgerlige partier og venstresiden.....	73
6.5 Splittelse i partiet – nasjonalsosialister mot førerprinsippet.....	75

6.6 Kapittelslutt.....	79
Kapittel 7. Konklusjon og oppsummering.....	81

Vidkun Quisling og spørsmålet om fascistisk massemobilisering i Norge

Kapittel 1. Innledning

Oppgaven vil ta for seg hvordan Vidkun Quisling ville gjøre Norge om til et fascistisk land akkurat som Mussolini noen år tidligere gjorde i Italia og som Hitler var på god vei å gjøre i Tyskland. Tidsperioden vil i all hovedsak være i mellomkrigstiden og fram til partiets splittelse i 1936/37. I løpet av oppgaven vil det være viktig å holde det internasjonale og nasjonale tett når man skal undersøke hvordan Quisling så på og arbeidet med spørsmålet om massemobilisering i Norge, ettersom det gir grunnlag for å sammenligne det med suksessfulle massemobiliseringsbevegelser. 1930-tallet var også en periode der politisk massemobilisering sto sentralt. Dette gjaldt ikke minst for Arbeiderpartiet, som lyktes, og som erobret makten i en varig regjeringsdannelse fra 1935. I det vi kan kalle for «propagandaens tid» (1930-1945), ble alt satt inn på å prøve å vinne «gjennomsnittsmennesket» og selve folkeflertallet. Under det hele hvilte en gjennomtenkt ny retorikk: en helt ny ide om politisk påvirkning og den mottakende partens sinn.¹

Nasjonal Samling (NS) var et av mange politiske partier som ble etablert i Norge i de «harde trettiårene». Partiet fikk aldri en stor rolle i den norske politikken i mellomkrigstiden, ettersom det ikke klarte å få representasjon på Stortinget, også på det lokalpolitiske hadde NS gjennomgående liten innflytelse. Likevel betyr det ikke at de ble ignorert eller ikke spilte en rolle i det hele tatt.² Oppkomsten av partiet må i all hovedsak sees i sammenheng med mellomkrigsperioden som epoke. Økonomiske kriser, streiker, lockouter og diverse politiske oppløsninger var sentralt. Spesielt etter den russiske revolusjon av 1917, ble det en merkbar endring i synet på den stadig voksende arbeiderbevegelsen i Norge, som i flere andre land, og de ble i økende grad sett på som farlige revolusjonære.

Revolusjonen for høyresiden var ikke noe spøkelse, men en stadig mer truende realitet som til og med rammet nabolandet Finland i 1918 gjennom en blodig borgerkrig mellom «hvite» borgerlige og «røde» kommunister. Dette bidro til å øke frykten om at noe lignende kunne skje i Norge også.³ Resultatet av dette var fremveksten av flere høyreaktivistiske og fascistiske grupper som hadde som mål å ikke la kommunismen få et fotfeste i landet. Revolusjonsfrykten var stor, og var ikke ubegrunnet. Første verdenskrig hadde hatt særdeles

¹ Johansen, A., & Kjeldsen, J. E., 2005. *Virksomme ord. Politiske taler 1914-2005*. s. XXXVII.

² Brevig, H. O., 1970. *NS – fra parti til sekt 1933-37*. s. 9

³ Emberland, T., 2015. *Da fascismen kom til Norge. Den nasjonale legions vekst og fall, 1927-1928*. s. 23-24

økonomisk og sosialt ødeleggende konsekvenser for Europa, og fikk flere europeere til å stille spørsmål ved deres politiske system. Fascismen bør derfor ikke bare forstås som «reaktiv» overfor kommunismen, selv om fascismen er anti-kommunistisk. Oppkomsten av NS må også sees i lys av den massive fremveksten fascismen og nazismen generelt hadde rundt omkring i Europa. Det var bare et spørsmål om tid før fascismen ville komme til Norge.

1.1 Tema

Temaet som skal arbeides med vil i all hovedsak være hvordan Quisling så for seg at han og NS skulle mobilisere velgere for sitt parti i Norge. En massemobiliseringskampanje er den organiserte innsatsen til et stort antall mennesker for å skape sosial og politisk endring. Som en form for kollektiv sosial bevegelse involverer massemobiliseringskampanjer ofte deltakelse av en kjerne av aktive medlemmer som deler noen felles mål. I de fleste tilfeller er det en følelse av urettferdighet, og medlemmer av en massemobiliseringskampanje har generelt en oppfatning om at visse etablerte praksiser er feil og må erstattes. Det er en rask, grunnleggende transformasjon av et samfunns sosiale og politiske system.⁴ Selv om dette er noe som skjedde for mer enn 75 år siden, er relevansen for undersøkelsen fortsatt sentral. Den vil på mange måter virke som en parallell til flere av tendensene vi ser til og med nå i verden. Høyreekstreme ledere som kommer til makten med klare fascistiske trekk, hvordan ledere eller politikere forsøker å mobilisere befolkningen for å oppnå sine mål, og hvordan et samfunn kan radikaliseres. Faglig vil det også forhåpentligvis gi en god oversikt over visjonen Quisling hadde overfor Norge.

Som vist gjennom historien, har fascister forsøkt (og forsøker) karakteristisk å vinne folkelig støtte og konsolidere sin makt ved å mobilisere befolkningen gjennom blant annet massemøter, parader og andre sammenkomster. Ved å utnytte prinsipper lånt fra blant annet moderne amerikansk reklame, som understreket viktigheten av å appellere til publikums følelser snarere enn til fornuften, brukte fascistene slike samlinger for å skape patriotisk glød og for å oppmuntre til fanatisk entusiasme for den fascistiske saken. Nazistevnene i Nürnberg, for eksempel, ble organisert med teatralsk presisjon og inneholdt store bannere, paramilitære uniformer, kampmusikk, fakkelparader, bål og en mengde av fascistiske hilsener. Fascister prøvde også naturligvis å påvirke befolkningen på andre måter, spesielt unge mennesker, ved

⁴ Tsai, Wen-Hui. (1999). *Mass mobilization campaigns in Mao's China*. <https://www.jstor.org/stable/44288599> (07.10.2022)

å infiltrere lokale sosiale nettverk, sport-, kirke-, student- og andre organisasjoner for å fremheve sitt budskap og ideologi.⁵

1.2 Problemstilling

Partiet NS var ikke bare et parti som samarbeidet med Nazi-Tyskland under andre verdenskrig, men et parti som også med voksende entusiasme prøvde å endre det politiske systemet her til lands, samt den bestående samfunnsordenen gjennom det partiet selv kalte for en «nasjonalsosialistisk revolusjon». I stedet for et politisk demokrati, ville NS ha en nasjonalsosialistisk førerstat.⁶

Som nevnt var det liten oppslutning om NS i Norge. Den sentrale problemstillingen i denne oppgaven er at dette ikke bare skyldtes at det var lite grobunn for fascistiske ideer i Norge, men også at det mest fremtredende fascistiske partiet, NS, arbeidet ustrukturert og lite planmessig med massemobilisering. Mye av dette skyldtes Quisling selv, som verken hadde de personlige egenskaper eller den interessen som skulle til. Quisling var mer opptatt av langsiktige og abstrakte ideologiske mål enn av massemobilisering.

Opgaven er bygd opp av ulike kapitler som hver for seg drøfter og avklarer spørsmål som er relevant for problemstillingen. Dette er utdypet i kapittel 1.6.

1.3 Fascisme og massemobilisering

Med tanke på at jeg skal skrive om Vidkun Quisling og spørsmålet om fascistisk massemobilisering i Norge, og har gitt en kort beskrivelse av hvordan fascister velger å mobilisere befolkningen, vil det derfor være nødvendig å drøfte begrepet fascisme. Spørsmålet om massemobilisering står sentralt i fascismeforskningen, allikevel er det ikke noen entydig forståelse verken av begrepet fascisme eller av massemobiliseringens betydning for fascistiske bevegelser. Det er derfor nødvendig å gå inn i fascismeteorien fordi det vil danne grunnlaget for undersøkelsen av massemobilisering.

Fascisme er et begrep som er mye brukt for å beskrive de politiske ideologiene og bevegelsene som dukket opp i Europa, spesielt Italia og Tyskland, på begynnelsen av 1900-tallet. Begrepet «fascisme» er så komplekst at det er vanskelig å definere og forstå. Historikeren Ian Kershaw skrev en gang at «å prøve å definere 'fascisme' er som å prøve å

⁵ Soucy, Robert. 2022. *Fascism*. <https://www.britannica.com/topic/fascism/Volksgemeinschaft> (07.10.2022)

⁶ Sørensen, Øystein. (2016). *Rettsoppgjøret etter andre verdenskrig*. <https://www.norgeshistorie.no/andre-verdenskrig/1744-rettsoppgjoret-etter-andre-verdenskrig.html> (24.10.2022)

spikre gelé mot en vegg», fordi det er så vanskelig å gi en konsensusforklaring.⁷ De fleste definisjoner av fascisme har blitt kritisert for å være for brede eller for snevre. Fascisme er ofte forbundet med autoritarianisme, nasjonalisme, rasisme og totalitarisme. Derimot fanger ikke disse begrepene alene kompleksiteten til den fascistiske ideologi. I tiårene siden fascismens fødsel har forskere og historikere diskutert, men ikke klart å bli enige om, den nøyaktige definisjonen og egenskapene til fascismen. Enhver definisjon av begrepet har en tendens til å formidle et misvisende statisk bilde av et fenomen som er mobilt, formbart og dynamisk. Grunnet kompleksiteten og mangfoldet til den fascistiske ideologi, vil det være nødvendig å utforske og analysere de ulike perspektivene og tolkningene til ulike forskere og historikere.

Fascismeforskerne Robert Paxton, Roger Griffin og Stanley Payne, mye sitert i flere forskningsartikler, og anses som noen av de mest sentrale figurene innenfor forskning rundt fascisme. Alle anerkjenner de fascistiske regimers ekstreme og totalitære karakter, men skiller seg fra hverandre blant annet i sin begrepsdannelse og historiske analyse. Av den grunn, tas både uenigheter og enigheter opp, samt en beskrivelse av fascisme som forskerne er enige i. Dette setter oss i stand til å drøfte og til å bedre forstå hvordan folk som Adolf Hitler, men ikke Vidkun Quisling, kunne komme til makten.

I korte trekk fremmer Roger Griffin en forståelse av fascisme som en politisk ideologi med en mytisk kjerne og en palingenetisk form for populistisk ultranasjonalisme. «Palingenetisk» handler om tanken rundt en nasjonal gjenfødelse, en lengting tilbake til en storhetstid.⁸ Han beskriver fascismen som et fenomen som oppstår i krisetider, når folk føler at tradisjonelle verdier og institusjoner har sviktet dem, hvor man søker en radikal løsning for å gjenopprette sin følelse av identitet og formål. Griffin definerer fascisme som en revolusjonær form for nasjonalisme som tar sikte på å samle folket i et dynamisk nasjonalt fellesskap under nye eliter som formidler heroiske verdier.⁹ På den annen side går Paxton, i boken *The Anatomy of Fascism*, bort fra Griffins synspunkt og argumenterer for at fascisme bør forstås som et spesifikt historisk fenomen som oppsto i Europa tidlig i det 20. århundre.¹⁰ Paxton legger vekt på spesifikke historiske hendelser, som den økonomiske og politiske ustabiliteten etter første verdenskrig, som ifølge han var sentral i fremveksten av fascistiske bevegelser. Ifølge Paxton er fascisme preget av sin revolusjonære karakter, avvisning av liberalt demokrati og

⁷ Kershaw, 2016, *To Hell and Back: Europe 1914-1949*, s. 228

⁸ Griffin 1991, s. 26-27

⁹ Ibid, s. 32-33.

¹⁰ Paxton, 2004.

kapitalisme, hvor hovedmålet er å forsøke å etablere en ny form for politisk orden basert på statens og lederens overlegenhet.¹¹ For Paxton er den historiske konteksten viktig, og han understreker at man må se på fascismen som et resultat av spesifikke sosiale og politiske forhold i Europa i mellomkrigstiden.¹² Griffin ser med andre ord på fascisme som en generisk ideologi med visse fellestrekk på tvers av ulike historiske kontekster, mens Paxton ser på fascisme som et spesifikt historisk fenomen, hvor konteksten står i sentrum, som oppsto i Europa tidlig på 1900-tallet. Stanley Payne tar for seg mye av det samme, men hans tilnærming er sentrert omkring visse egenskaper eller kjennetegn. Hans definisjon fokuserer særlig på de politiske og organisatoriske aspektene ved fascismen. Han legger vekt på organisasjonsstrukturen og den politiske oppførselen til fascistiske bevegelser. I tillegg til både Griffin og Paxton, tar han også for seg et bredt spekter av trekk som fascismen vanligvis viser, selv om han erkjenner at ikke alle fascistiske regimer eller bevegelser vil passe like godt inn i denne listen.¹³

For å videreføre Griffins punkt, legger Griffin vekt på kjerneelementene som han mener er felles for fascistiske bevegelser på tvers av ulike kontekster. Dette inkluderer fokus på nasjonens gjenfødelse og etableringen av et nytt fellesskap basert på delt identitet, der nasjonsmyter spiller en sentral rolle. På den annen side argumenterer Paxton for at fascismen er preget av spesifikke tro og verdier, blant annet totalitarisme og omfavnelsen av vold.¹⁴ De tidlige fascistiske bevegelsene kunne for eksempel legge mer vekt på det å dyrke en følelse av fellesskap og mobilisere støttespillere gjennom massemøter og demonstrasjoner, hvor senere stadier av fascismen kunne innebære etableringen av et mer hierarkisk og autoritært styresett, med økt fokus på undertrykkelse, kontroll og vold.¹⁵ I det store og hele har altså Paxton en mer dynamisk tilnærming enn Griffin, der fascismen ikke betraktes som en enkeltstående og monolittisk ideologi, men heller som et sett med politiske bevegelser som ble forent av visse kjerneprinsipper som autoritarianisme, nasjonalisme og antikommunisme. Paxton påpeker også at det var klare variasjoner i måten fascismen ble manifestert på i ulike land og historiske kontekster.¹⁶ Alt i alt, gir disse forklaringene en pekepinn på hvordan ulike tolkninger av

¹¹ Paxton, 2004, s. 206-208.

¹² Ibid, s. 28-29.

¹³ Payne, 1995, s 6-7.

¹⁴ Ibid, s, 36.

¹⁵ Ibid, s. 5-6.

¹⁶ Ibid, s. 9-10.

fascismen kan bidra til å forstå og studere massemobilisering, samt betydningen av karismatisk lederskap, som i tilfellet med Quisling og Hitler.

Som Payne legger vekt på i *A History of Fascism 1914-1945* innebærer fascistisk massemobilisering også et større mål om blant annet militarisering av politikken, med sikte på å etablere en massepartimilitans.¹⁷ Rollen til den estetiske strukturen til møter og symboler blir derfor viktig, og fremhever på mange måter emosjonelle og mystiske aspekter. Videre er ungdom opphøyet over andre livsfaser, på grunn av at ungdommer lettere kan oppnå en ideologisk gjennomsyrningsprosess, ettersom ideologien blir dypt inngrodd og dermed allment akseptert i hele samfunnet etter hvert som de vokser opp. Det er også en spesifikk tendens til å følge en karismatisk lederstil, hvor det ifølge Ian Kershaw kan oppstå en kult rundt lederen som posisjonerer dem over alle andre.¹⁸ En karismatisk leder vil også ha det lettere for å få gjennomslag og få folk til å følge det som blir sagt ifølge Eatwell.¹⁹ Målet til massemobiliseringen er som oftest å skape en ny nasjonalistisk autoritær stat, ikke basert på tradisjonelle prinsipper eller modeller, hvor terskelen til å ty til vold er lav. Målet inkluderer imperiumbygging, utvidelse eller radikal endring av nasjonens forhold til andre makter. Det er en følelse av overveldende krise, utenfor rekkevidden av tradisjonelle løsninger, som bemerket av Paxton.²⁰

En annen ting man også kan ta i betraktning er om massemobilisering kan best forklares «from above» eller «from below». Kort forklart går «from above» ut på store politiske og sosiale endringer som påtvinges av en elite på befolkningen den dominerer. I denne sammenhengen blir lederen ofte sett på som legemliggjøringen av nasjonen og dens skjebne. På den andre siden går «from below» ut på at press nedenfra er en viktig drivkraft i hendelser, altså en slags grasrotkampanje mot eliten. For eksempel ser den på fascisme som et svar på sosiale og økonomiske vanskeligheter blant arbeiderklassen og lavere middelklasse, med vanlige mennesker som spiller en betydelig rolle i fremveksten av fascistiske bevegelser.²¹ Likevel er det viktig å merke seg at disse kategoriene ikke utelukker hverandre, og historiske eksempler på fascisme involverer ofte en kombinasjon av begge elementene. Derimot bidrar dette «skillet» til å forstå den komplekse dynamikken innen fascistiske bevegelser og hvordan de

¹⁷ Payne, 1995, s. 6-7.

¹⁸ Kershaw, I, 1998, *The «Hitler Myth». Image and Reality in the Third Reich*, s. 71.

¹⁹ Eatwell, 2006, *The Concept and Theory of Charismatic Leadership*, s. 165.

²⁰ Paxton, 2004, s. 219.

²¹ Kasza, G. J. (1984). Fascism from below? A Comparative Perspective on the Japanese Right, 1931-1936. *Journal of Contemporary History*, 19(4), 607–629. s. 607.

får støtte fra både ledelsen og den bredere befolkningen. Det vil derfor bli interessant å se på om Quisling hadde noen oppfatning for at det fantes tendenser i samfunnet som han kunne forsterke eller om han måtte skape alt ovenfra.

Som Øystein Sørensen skriver i *Hitler eller Quisling?: ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945* hadde flere i partiet en klar nasjonalsosialistisk tankegang helt fra stiftelsen av partiet og fram til invasjonen i 1940 (og under invasjonen).²²

Nasjonalsosialismen er også ifølge Griffin en variant av fascisme, og legger vekt på at all fascisme vil være annerledes og unik med tanke på den nasjonale kulturen den blir vokst fram i.²³ I hovedsak er forskjellen mellom disse to at nasjonalsosialismen på sin side fokuserer mer på ekstrem antisemittisme og raselære, og blir sett på som den tyske formen for fascisme.²⁴

Denne nasjonalsosialismen hadde altså ikke bare visjon om en nasjonal gjenfødelse, men det å sikre den ariske rases fremtid gjennom en rasekrig mot jødene. Årsaken til at jeg har tatt opp nasjonalsosialismen også, er som sagt at flere i Vidkun Quislings krets, samt Quisling, beveget seg mer mot den «siden» av den fascistiske ideologien.²⁵

Massemobiliseringsprinsippet er med andre ord sentralt innenfor fascismeteorien. Naturligvis er det viktig for alle bevegelser å kunne mobilisere folk for å få støtte for partiet eller saken deres, men den fascistiske massemobiliseringen skiller seg ut på flere punkter. Dette gjelder blant annet retorikk, måten fascistene rekrutterer på, og viktigheten av å spille på en persons følelser kontra fornuften (som skal bli enda mer utdypet senere). Det er i korte trekk en rask, grunnleggende transformasjon av et samfunns sosiale og politiske system, hvor fascistene bruker store sammenkomster til å skape patriotisk glød til å oppmuntre til fanatisk entusiasme for den fascistiske saken.²⁶ De varierende gradene fascistiske regimer fremmer nasjonalisme, militarisme, innrulling av unge under en sterk stat, samtidig som de tar til orde for autoritært lederskap, undertrykkelse og bruk av makt for å oppnå politiske mål, er altså kjernen i diskusjonen om massemobilisering og lederskap.

1.4 Litteratur om Quisling og NS

Jeg blir som sagt å forsøke så godt jeg kan å konstruere en fremstilling av hvordan Quisling så på og arbeidet med spørsmålet om massemobilisering i Norge, samt suksessfulle fascistiske

²² Sørensen, Ø, 1989. *Hitler eller Quisling?: ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945*, s. 28.

²³ Griffin, 1991, s. 111.

²⁴ Ibid.

²⁵ Sørensen. 1989, s. 28

²⁶ Soucy, 2022

bevegelser. Med tanke på at Vidkun Quisling er en av de mest kjente personene i norsk historie, er det naturlig at det er skrevet mye om han. Derimot når det gjelder partiet Nasjonal Samling i tiden før angrepet på Norge i 1940, er det ikke veldig mye materiale å hente, som selvsagt i stor grad henger sammen med at det har vært mest fokus på selve krigen.²⁷ I etterkrigsårene var studier av Quisling selv sentrale, og historikere begrenset seg dermed i stor grad til å ta for seg «gåten Quisling». Dette sender oss rett inn i det Ivo de Figueiredo kaller for «quislinglitteraturen», hvor Quislings handlinger fra angrepet på Norge den 9. april 1940 danner hovedgrunnlaget for søkingen som blir gjort bakover i hans liv.²⁸ Som Øystein Sørensen skriver i *Forskningen om krigen i Norge. Tradisjonelle og nye perspektiver* i *Nytt Norsk Tidsskrift* handlet så mye av historieskrivingen om andre verdenskrig fra rundt 1960 om motstandsbevegelsen, at NS, samt okkupasjonsmakten, ble «så nedprioritert at man med få unntak kan snakke om ren neglisjering».²⁹ Dette kan naturligvis være på grunn av kildetilgang, men også ting som verdigrunnlag og holdninger. Historieskrivingen om krigen kan dermed karakteriseres i ulike faser. Verk som har Nasjonal Samling som primært siktemål, må man for det meste frem til 1970-tallet for å starte og finne.³⁰

I de siste tiårene har forskningen på mange vis beveget seg mot å utforske og utvikle teorier, hvor forskerne, historikerne og forfatterne har på flere måter enn før vist nyanser og dynamikk gjennom å ta for seg ting som økonomi, sosial, kulturell og demografisk historie.³¹ Videre har forskningen i nyere tid ifølge Roger Griffin vært i tråd med «den nye konsensus». I korte trekk tar forskningen for seg den norske føreren Quisling og hans parti hvor man prøver å forstå tematikken på egne premisser. Det vil si, at forskerens oppgave er å produsere ny forståelse av emnet, ved å distansere seg til emnet, samt være objektiv og nøytral.³² Dette er i stor kontrast til behandlingen av partiet NS før, hvor det var preget om et ønske om å glemme eller unngå et ubehagelig kapittel i den norske historien. Når det gjelder forskning om hvordan Quisling så på og arbeidet med spørsmålet om massemobilisering, har det altså ikke blitt gjort noe spesifikt verk rundt temaet. Derimot er det flere verk hvor det blir nevnt innimellom her og der.

²⁷ Som tidligere nevnt, Brevig, Hans Olaf. (1970). *NS – fra parti til sekt 1933-37*.

²⁸ De Figueiredo, Ivo. (1995). *Nasjonal Samling 1937 – 1940*.

²⁹ Sørensen, Øystein. *Forskningen om krigen i Norge. Tradisjonelle og nye perspektiver*, *Nytt Norsk Tidsskrift* 1/89.

³⁰ Som tidligere nevnt, Brevig, Hans Olaf. (1970). *NS – fra parti til sekt 1933-37*.

³¹ Grimnes, O.K. (1991). *Ny okkupasjonslitteratur og nye synspunkter på okkupasjonstiden* i Dahl, Hans Fredrik, *Nytt lys på okkupasjonshistorien, innlegg på HIFO-konferansen på Sjusjøen januar 1990*, s. 45-46.

³² Griffin, 1991, s. 4.

Grunnlaget for oppgaven er litteratur om fascisme og massemobilisering på den ene siden, og litteratur om Quisling og NS på den andre. Blant de mest sentrale bøkene finner vi biografiene om Quisling. Her finnes det spesielt to store biografier, Oddvar Høidals *Quisling: En studie i landssvik* og Hans Fredrik Dahls tobinds biografi *En fører blir til og En fører for fall*.³³ I tillegg til disse har vi Sverre Hartmanns *Fører uten folk*.³⁴ Biografiene gir på hver sin måte et godt detaljert bilde av personen Quisling, helt fra sine første til sine siste dager i 1945. Selv om de går dypt inn på Quislings liv og karriere, som vil være til god hjelp når det kommer til å etablere hvordan han var som person og hvilke politiske tanker han hadde, er ikke massemobilisering systematisk drøftet i alt for stor detalj. Dette gjelder for eksempel uniformering, massekommunikasjonens betydning, opphøyelsen av de unges rolle, militarisering og til dels symbolismens rolle. Flere av disse punktene blir beskrevet, men ikke nødvendigvis innenfor et massemobiliseringsperspektiv. På grunn av dette har de heller ikke tatt utgangspunkt i internasjonal litteratur om massemobiliseringen sin plass innenfor fascismen.

Angående partiet Nasjonal Samling og dets utvikling, vil jeg trekke fram flere verk. Hans Olaf Brevigs hovedoppgave *NS – fra parti til sekt: 1933-37* gir et av de mest detaljerte oversiktene over partiet sin utvikling og historie fra oppstarten i 1933 fram til et av partiets splittelser i 1936-1937, med fokus på nettopp partiets vei mot å bli en sekt.³⁵ Øystein Sørensens *Hitler eller Quisling: Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945* skildrer, som nevnt tidligere, blant annet de som var nasjonalt orienterte og de pangermanske under okkupasjonen, og gir en innsikt i de ideologiske konfliktlinjene i partiet, med røtter til 1930-tallet hvor Quisling for alvor startet å gå inn i politikken.³⁶ Sørensens bok *Solkors og Solidaritet: høyreautoritær samfunnsstenkning i Norge ca. 1930 – 1945* handler om Nasjonal Samlings sosialpolitiske ideer og praksis under den tyske okkupasjonen, og den idehistoriske opptakten og bakgrunnen til mange av de høyreautoritære gruppene og aktørene på 1930-tallet.³⁷ Riksarkivets *Nasjonal Samling møteprotokoll 1934-1945* vil også være til god hjelp ved å gå inn på nøyaktig hva som ble tatt opp med flere riks- og rådsmøter.³⁸ Dette vil være

³³ Høidal 1988; Dahl 1991; Dahl 1992.

³⁴ Hartmann, 1959.

³⁵ Brevig, 1970.

³⁶ Sørensen, 1989.

³⁷ Sørensen, 1991.

³⁸ Riksarkivet, 2011.

viktig angående saker hvor man spesifikt vil vite hva partiet, eller enkeltpersoner i partiet, tenkte og mente om ting.

Ellers finnes det mye litteratur angående mellomkrigstiden og tidlige fascistiske strømninger i Norge, som vil være sentral å se på når man skal undersøke blant annet veien fram til Nasjonal Samling. Noe av disse er blant annet *Norge mellom krigene: det norske samfunn i krise og konflikt 1918-1940* av Hans Fredrik Dahl, artikkelen til den italienske historikeren Salvatore Garau *Anticipating Norwegian Fascism: The Radicalization of Urban Right-Wing Nationalism in Inter-war Norway* og bøkene til Terje Emberland *Da fascismen kom til Norge. Den nasjonale legions vekst og fall, 1927-1928* og *Fra gutterommet til Gestapo*³⁹. Dahl sin bok tar for seg mye av hvordan samfunnet i Norge var mellom krigene, hvor han går inn på diverse kriser, tanker om revolusjon, klassekamp og fascismens rolle. I tillegg går boka inn på hvilken type nasjonalisme som preget de tidlige høyreaktivistiske og fascistisk-lignende bevegelser og partier i Norge. Garau viderefører på mange måter sistnevnte poeng om hvilken type nasjonalisme Norge hadde under mellomkrigstiden, ved å også vise til nabolandene. Emberland sin bok tar for seg «Den nasjonale legion», Norges første forsøk på et fascistisk parti, hvor han også beskriver det nervøse 1920-tallets politiske-, sosiale- og kulturelle liv, som gir et innblikk i hvorfor fascismen virket appellerende til en del nordmenn. Den andre boka til Emberland skildrer ungnazister i Norge - det Emberland kaller for «Norges første nazister». Utover dette finnes det naturligvis flere artikler og bøker som generelt går inn på tematikken.

Også Quislings egne skrifter er viktige, særlig *Russland og Vi*, hvor han tok for seg sine inntrykk og opplevelser om den politiske situasjonen i Russland, og skildret tanker og ideer, hovedsakelig antikommunistisk, som han holdt fast på og utviklet i senere tid.⁴⁰ Han advarte mot det han mente var tilstander som kunne komme til Norge, og fryktet en lignende revolusjon i Arbeiderpartiet og/eller Norges Kommunistiske Parti. Verk skrevet av Quisling selv, vil derfor naturligvis være til god hjelp for å finne ut om hva nøyaktig han mente. Flere av historikerne og forfatterne jeg skal henviser til tar også for seg aviser fra perioden, hvor man må være spesielt obs på blant annet politiske vinklinger som preget aviser i større grad på den tiden. Naturligvis har alle kilder sin kontekst og sine forbehold.

1.5 Metode

³⁹ Dahl 1975; Garau 2013; Emberland 2015; Emberland 2022.

⁴⁰ Quisling, 1930.

Hovedmålet i oppgaven vil være å analysere massemobilisering belyst med eksemplet Quisling, gjennom internasjonal historisk forskning om fascisme og massemobilisering, samt norsk litteratur rundt partiet NS og Quisling selv. Komparasjon vil være sentralt, ettersom jeg blir å sammenligne Quislings bevegelse med blant annet Hitlers, ettersom Hitler lyktes, mens Quisling ikke gjorde det. Disse to bevegelsene vil på mange måter gi et godt grunnlag for komparasjon, med tanke på at man virkelig får sett hvordan et velsmurt apparat med en sterk fører opererte i et land, kontra Norge. I tillegg til dette blir jeg å se på andre fascistiske og proto-fascistiske strømminger i Norge. Oppgaven vil også ha en historiografisk komponent, men det vil ikke være hovedmålet.

Den komparative metoden vil ta for seg suksessfulle og ikke-suksessfulle former for fascistisk massemobilisering, hvor det vil bli sett på blant annet likheter, ulikheter og paralleller. Ved å for eksempel se på bevegelser som ikke førte til massemobilisering, vil det gi en bedre indikasjon på hvordan andre bevegelser klarte det. For å forstå massemobiliseringsprinsippet må man altså også forstå og undersøke bevegelser som ikke førte til massemobilisering. Som Paxton sier, vil et komparativt blikk på både suksesser og fiaskoer antyde at de store forskjellene ikke bare ligger i selve bevegelsene, men også i mulighetene som ble tilbudt.⁴¹

Ved å se på Nils Giljes bok *Hermeneutikk som metode*, får man et godt innblikk i hva som må til for å studere intensjon og motiv.⁴² Hermeneutikk dreier seg om tolkning eller interpretasjon. I hermeneutisk sammenheng handler tolkning om å gjøre noe forståelig som er uklart eller uforståelig.⁴³ Det dreier seg om å avdekke en underliggende sammenheng eller dypere mening. Målet til hermeneutikken er altså å tolke meningsfullt materiale, mer presist menneskelige handlinger og resultater av slike handlinger. I det store og hele prøver man da å klargjøre de grunnene til hvorfor folk gjør som de gjør, og deretter ta sikte på intensjonen som kommer til uttrykk i ulike handlingsuttrykk.⁴⁴ I Quislings tilfelle kan man da reise spørsmålet om han planmessig arbeidet for å finne måter å drive mobilisering på, gjennom blant annet uniformering, symbolbruk osv., eller om han uten et veldig klart og strategisk formål kopierte andre bevegelser.

For å undersøke Vidkun Quislings egne visjoner på hvordan han skulle massemobilisere, blir jeg i hovedsak se på norsk historiefaglig litteratur, ettersom det ikke står så alt for mye om det

⁴¹ Paxton, 2004, s. 76.

⁴² Gilje, 2019.

⁴³ Gilje, 2019, *Hermeneutikk som metode*, s. 12.

⁴⁴ Ibid.

på det internasjonale. Når det gjelder selve fascismeteorien, Hitler og et enda dypere dykk i massemobilisering, blir jeg hovedsakelig se på det internasjonale (ettersom det er der det er skrevet mest om massemobilisering). Ikke mange NS-studier går inn i internasjonal litteratur og sammenligner med norske forhold, som er et interessant punkt. Den lille historiografiske delen i oppgaven vil være rettet mot studiet av flere fagets sentrale historikerpersonligheter, samt Quisling-studier, om hvordan de har framstilt ett og samme problem. Målet vil altså ikke være å bringe fram nytt empirisk materiale om visjonene Quisling hadde, men heller å systematisere og drøfte dette stoffet i lys av internasjonal fascisemeforskning.

1.6 Oppbygging av oppgaven

Oppgaven er delt inn i totalt 7 kapitler. I innledningskapittel her har vi sett på bakgrunnen for prosjektet, begreper, og hvilken rolle fascisme og massemobilisering har innenfor prosjektet. I kapittel 2 vil framveksten av den norske fascismen vektlegges. Her blir hovedfokuset å handle om hva Quisling kunne bygge sin ideologiske plattform på, militarisering, og om ulike historiske kontekster. Et viktig spørsmål blir på hvilken måte andre fascistiske bevegelser og partier formet Quislings syn. Kapittel 3 vender seg mot oppstarten av Nasjonal Samling, der Quislings egne prioriteringer og strategier virkelig ble synlige. Her vil arbeiderbevegelsens massemobilisering, Quislings originalitet (i hvor stor grad var han påvirket av det internasjonale), hans egne visjoner, massekommunikasjon og, som i kapittel 2, den historiske konteksten være hovedpunktene. Spørsmålet rundt om Quislings mer langsiktige ideologiske og abstrakte syn ble prioritert, vil bli drøftet. Kapittel 4 handler om hvordan karisma preger massebevegelsens dynamikk, med fokus på evnen til å forme kollektiv identitet, inspirere fanatisme og undertrykke kritisk tenkning. Massekommunikasjon vil også være sentralt. Kapittel 5 tar for seg uniformering, symbolbruk og spesialorganisasjoner. Her så man hvordan Quisling prøvde å skape en ideologisk påvirkningsprosess. Videre har vi kapittel 6, som handler om hvordan den økende motstanden internt og eksternt dro Quisling ned, og endte i en splittelse av partiet. Venstresidens kamp mot Quisling og den ulike historiske konteksten som gjorde at Norge ikke ble fascistisk står sentralt. Helt til slutt har vi kapittel 7, hvor det kommer en oppsummering av hva jeg har funnet ut og en konklusjon. Alle disse kapitlene vil på hver sin måte være med på å besvare problemstillingen om hvordan Vidkun Quisling så på og arbeidet med spørsmålet om massemobilisering i Norge, og hvorfor NS kom til kort på dette området.

Kapittel 2. Quisling og framveksten av den norske fascismen

Fascismen hadde en voldsom vekst i Italia, og i årene som fulgte ble den stor i blant annet Tyskland, Romania og Spania, til og med i Finland. Dannelsen av Nasjonal Samling markerte ikke fascismens introduksjon i norsk politikk, men snarere dens kulminasjon og isolasjon.⁴⁵ Nasjonal Samling, som ble stiftet i 1933, deltok ved fire valg før okkupasjonen i 1940, men oppnådde aldri mer enn 27 850 stemmer. Etter Nazi-Tysklands invasjon av Norge, løftet okkupantene Quisling og NS inn i maktens sentrum. Fra høsten 1940 og bort mot slutten av andre verdenskrig styrte partiet landet, derimot under tysk overhøyhet.⁴⁶ NS var den norske varianten av den voksende europeiske fascismen. Likevel, er det ikke mye som er kjent om selve bevegelsene som la grobunnen for etableringen av Quislings fascistiske bevegelse i 1933. Den raske radikaliseringsprosessen nasjonalismen opplevde i Norge mellom første verdenskrig og fram til stiftelsen av NS er både svært interessant og ideologisk rik. Disse bevegelsene og organisasjonene forvandlet ansiktet til Norges tidligere liberale nasjonalisme, og ga det intellektuelle grunnlaget som Quisling ville bygge sin norske form for fascisme på.

Selv om Norge ikke deltok i første verdenskrig, ble landet fortsatt rammet av krigens økonomiske påvirkninger, i form av en sterk økonomisk nedgang. I tillegg bidro den russiske revolusjonen i 1917 til å endre maktbalansen i Det norske arbeiderparti (DNA), hvor den revolusjonære fløyen tok kontroll over partiet. Propagandaen ble mer radikalisert og flere i partiet ifølge Knut Kjeldstadli begynte å se for seg revolusjon som nøkkelen til å ta makten og etablere en sosialistisk stat.⁴⁷ For motstanderne reiste denne utviklingen en mistanke om en bolsjevikisk revolusjon i Norge. Som en reaksjon på sosialismens proklamerte internasjonalsisme, begynte en ny idé om nasjonalisme å slå rot blant borgerlige økonomiske organisasjoner, så vel som blant sektorer av den politiske høyresiden. Dette gjaldt blant annet Frisinnede Venstre (en slags utløper av Venstres mer konservative del) eller de ultrakonservative delene av Høyre. Denne nasjonalismen fant også støtte blant de radikalt antisosialistiske elementene i militæret og i de konservative elementene i bygdesamfunnet, som for eksempel i 1920 ville komme til uttrykk i Bondepartiet. Som Salvatore Garau utdyper, var nasjonalisme på mange måter et kraftig verktøy for å forene de politiske, sosiale og økonomiske kreftene som motsatte seg DNAs radikale visjon om et nytt samfunn.⁴⁸ Siden det parlamentariske demokrati så ut til å være «skyld» i å gi politisk legitimitet til sosialismen,

⁴⁵ Emberland, 2015, s. 187

⁴⁶ Ekker, 2011, s. 8

⁴⁷ Kjeldstadli, 2015.

⁴⁸ Garau, 2013.

og dermed tillate dens vekst, begynte denne nye radikale nasjonalismen å antyde at nasjonalismens tradisjonelle forpliktelse til demokrati måtte forlates. Som et resultat av dette, begynte flere radikale nasjonalister å diskutere om et parlamentarisk demokrati virkelig var effektivt, og satt spørsmålsteget om et slikt åpent system kunne forårsake sin egen ødeleggelse.⁴⁹

Denne utviklingen var hovedsakelig begrenset til byene, og fører inn i de økende koblingene mellom radikale urbane nasjonalister og deres lignende strømninger i enkelte landdistrikter. Unionsoppløsningen med Sverige blidgjorde imidlertid ikke bøndene, og spesielt etter 1918 ble de stadig mer kritisk mot statlige reguleringer som ble innført under krigen, og da de igjen følte at de urbane politiske elitene ikke beskyttet deres interesser, organiserte de seg i Bondepartiet i 1920.⁵⁰ Partiet ble på mange måter et slags «medium» for bøndenes frustrasjon over datidens forhold.⁵¹ Som følge av dette, begynte enkelte bondepartister å uttrykke misnøye med det parlamentariske styre, og utviklet en form for nasjonalisme som noen ganger grenset til autoritarianisme, mens partiets tidsskrift, *Nationen*, ofte publiserte antisemittiske meninger, selv om disse aldri ble innlemmet i programmet. Rasisme og antisemittisme er en viktig del av fascismen, som det i løpet av 1920-årene finnes en del eksempler av. Innenfor bondebevegelsen ble det blant annet skapt en idealisering av den rotfestede bonden som skulle være nasjonens opprettholder, begrunnet i raseideologiske tenkemåter.⁵² Disse ideene gjennom 1920-tallet skulle bli spesielt betydningsfulle senere, da Quislings NS begynte å absorbere dem.⁵³

Som vist, hadde nasjonalisme fra slutten av det nittende århundre blitt stadig mer anti-liberal og anti-parlamentarisk, derimot hadde det også blitt brukt til å fremme imperialisme i utlandet.⁵⁴ Som Roger Griffin legger vekt på, spredte lignende ideer seg over hele Norge på 1910-tallet, sentrert om drømmen om et «Stor-Norge», som hovedsakelig ville bli skapt ved å ekspandere inn i de arktiske områdene. Et viktig mål var å oppnå kontroll over Øst-Grønland, spesielt etter 1921 da Danmark utvidet sitt styre over hele øya.⁵⁵ Dette var en slags tidlig variant av en «dolkestøtlegende» her i Norge, hvor Quisling prøvde å skape entusiasme med grønlandssaken, men saken fenget ikke nok til å gi økt oppslutning. Uansett, går disse

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Gabrielsen, B, V. *Menn og politikk: Senterpartiet 1920-1970*. Oslo: Aschehoug, 1970.

⁵¹ Ibid.

⁵² Emberland, 2015, s. 190.

⁵³ Sejersted, F. 2011. *The Age of Social Democracy: Norway and Sweden in the Twentieth Century*

⁵⁴ Griffin, 1991, s. 118.

⁵⁵ Griffin, 1995, s. 208-210.

tankene tilbake til det Payne vektla om målet å ekspandere utover landegrensene som et mål for fascistiske bevegelser, i dette tilfellet såkalt ishavsimperialisme.⁵⁶ Ishavsimperialismen favnet ganske bredt, langt utenfor NS' rekker. Som Jonas Wilmann Langaas skriver i sin masteroppgave «*Tilspisset ishavsimperialisme og ressurskonflikt*» - *Ekspansive og økonomiske linjer i norsk og dansk ishavspolitik 1921-1935*, var interessen for Grønland i stor grad preget av økonomiske interesser og et ønske om tilgang til naturressurser. Dette synet ble delt av både sjøfolk så vel som skikkelser i norsk økonomi og finans.⁵⁷ Slike nasjonalistisk-ekspansjonistiske ambisjoner ble delvis realisert da den europeiske fredskongressen i 1920 anerkjente Norges suverenitet på Svalbardøyene. Disse tankene om territoriell ekspansjon kunne være et tegn på at noe var i ferd med å endre nasjonalismens natur. For enkelte grupper kunne det i Norges tilfelle tyde på at den gikk fra å være et slags instrument for nasjonal frigjøring, tydelig påvirket av unionen med Danmark og Sverige, til å bli en slags anti-liberal og til og med ekspansjonistisk kraft. I Norge skjedde et avgjørende skritt i denne overgangen helt på begynnelsen av 1920-tallet.

Tyskland, som er landet jeg hovedsakelig blir å sammenligne med, var utviklingen annerledes. Som Richard Evans sier i *The Coming of the Third Reich*, styrte frykt og hat dagen i Tyskland ved slutten av første verdenskrig.⁵⁸ Våpenkamper, attentater, opptøyer, massakrer og sivil uro nektet tyskerne stabiliteten der en ny demokratisk orden kunne blomstre. Weimar-republikken ble også svekket av at den ikke klarte å vinne helhjertet støtte fra hæren og embetsverket, som begge fant det ekstremt vanskelig å tilpasse seg overgangen fra det autoritære riket til den demokratiske republikken i 1918. Tyskland ble stemplet som en internasjonal skurk og påtvunget høye krigserstatninger etter Versailles-traktaten.⁵⁹ I årene som fulgte, kjempet nasjonen for å komme over sitt nederlag, så vel som å betale ned krigsgjeldene. Regjeringens pengepolitikk, som inkluderte utskrift av store mengder penger for å betale gjelden, resulterte i hyperinflasjon i hele Tyskland i 1923.⁶⁰ De økonomiske forholdene økte drastisk folkets misnøye med regjeringen og fikk mange til å se etter en ny leder som ville gjenopprette Tyskland til sin tidligere prakt. Den lederen dukket snart opp i form av Hitler. Samme året, i ølhallen der nazistene holdt sine møter, kunngjorde Hitler sin intensjon om å lede en «putsch» (dvs. styrte den) av regjeringen, det såkalte

⁵⁶ Payne, 1995, s. 7.

⁵⁷ Langaas, J.W. 2020, «*Tilspisset ishavsimperialisme og ressurskonflikt*» - *Ekspansive og økonomiske linjer i norsk og dansk ishavspolitik 1921-1935*, s. 92.

⁵⁸ Evans, 2005.

⁵⁹ Evans, R. 2005, *The Coming of the Third Reich*, s. 118.

⁶⁰ Ibid, s. 104

«ølkjellerkuppet». Opprøret ble umiddelbart stanset og Hitler ble fengslet. Her skrev han *Mein Kampf*, hvor han fremmet nøkkelkomponentene i nazismen, som Quisling kom til å ta mange ideer fra. Disse punktene er noen eksempler på det Paxton sier om at ulike historiske kontekster er essensielle når det kommer til å forstå framveksten av fascistiske bevegelser.

2.1 Tidlige fascistisk-vennlige grupper og militarisering

I 1920 og 1923 ble det stiftet to paramilitære grupper, Norges Samfundshjelp (SH) og Samfundsvernet (SV), som delte en radikal nasjonalisme og en grundig forakt for det parlamentariske demokratiet.⁶¹ Sammen representerte de den første organiserte norske formen for den ny-radikaliserte og til syvende og sist antiliberal nasjonalisme som Fedrelandslaget (som jeg skal komme tilbake til) og Quislings fascisme senere skulle bygge sine mer detaljerte ideologier på. Både SH og SV ble opprettet med samme formål om å skaffe en væpnet styrke for å blant annet undertrykke enhver mulig streik som DNA og Norges Kommunistiske Parti (NKP) kunne organisere. Begge ble også formet til paramilitære bevegelser, basert på intens aktivisme.⁶²

Opprettelsen av disse to gruppene var nært knyttet til den voksende politiseringen av militæret. Militæret begynte i større grad å bli en slags «portvokter» mot indre farer, og begynte dermed å blande seg inn i politikken i mye større grad. Sosialismens fremvekst var, ikke overraskende, en avgjørende faktor i denne holdningsendringen. Som Payne legger vekt på, innebærer militarisering ofte adopsjon av militære symboler, uniformer og retorikk.⁶³ I mange tilfeller skaper dette en oppfattelse av tilhørighet og identitet blant tilhengerne, som dermed kan føre til en følelse av å være en del av en mektig og disiplinert bevegelse. Militarisering utnytter altså folks ønske om sikkerhet, identitet og tilhørighet samtidig som den fremmer en kultur basert på lydighet, styrke og vold. Denne følelsen av tilhørighet fremmer på flere måter solidaritet og lojalitet (som mange i hæren og embetsverket i Tyskland savnet etter Weimarrepublikken kom til makta).⁶⁴ Ved å kombinere disse elementene kan fascistiske ledere effektivt mobilisere masser og konsolidere makt, ofte med ødeleggende konsekvenser for demokrati og menneskerettigheter, som vil bli utdypet senere. Selv om partiene og bevegelsene ikke nøyaktig omhandler Quisling, vil det fortsatt gi en pekepinn på

⁶¹ Agøy, N.I. 1997. *Militæretaten og «den indre fiende» fra 1905-1940*. s. 254.

⁶² Garau, 2013.

⁶³ Payne, 1995., *A History of Fascism*, s. 7.

⁶⁴ Ibid.

hvordan de høyre-radikale partiene i Norge gjorde det, hvorfor det gikk galt, og hvilke ideer og planer Quisling videreførte for å sette i gang en bevegelse.

Som Lars Borgersrud skriver i *Vi er jo et militært parti*, hadde militarisering også noe til felles med den politiske styringsformen som eksisterte i Norge før innføringen av parlamentarismen i 1884.⁶⁵ Denne stammet fra kongens udiskutable makt, som vi i senere tid assosierer med det moderne militære systemet. I Forsvaret gir man jo og adlyder ordre på samme måte. Behovet for klarhet, entydighet, samling og konstant handling på slagmarken var altså det militære prinsippet. Ved å overføre disse prinsippene fra «felten» til politikken, kunne man med andre ord redusere det komplekse samfunnslivet til slagmarkens skille mellom venn og fiende.⁶⁶ Dette går også tilbake til at man i fascistiske massebevegelser ofte skaper en «oss mot dem» følelse hvor man prøver å skape en felles fiende, som for eksempel det tyske naziregimet som demoniserte det jødiske folket. I et «perfekt tilfelle» fra et massemobiliseringsperspektiv, vil enhver fremgang for en minoritetsgruppe/parti bli oppfattet som en trussel av den dominerende befolkningen i landet. Politikken rundt lov og orden kan spesielt appellere i denne situasjonen, og skape en illusjon om at «vi» er de lovlige borgerne, mens «de» utgjør en eksistensiell trussel som kriminelle mot nasjonen/regimet.

SHs politiske program understreket at gruppen ikke hadde blitt opprettet for å støtte et spesifikt parti eller noen form for spesielle interesser, og insisterte på at målet var å beskytte nasjonen som helhet snarere enn noen klasse. Likevel var bevegelsen i stor grad politisk, i den forstand at det både var middelklassens klare uttrykk og samtidig det direkte produktet av Norges spesifikke politiske situasjon.⁶⁷ Norsk politikk var preget av en stor splittelse mellom venstre og høyre: førstnevnte besto, som allerede nevnt, av DNA og NKP, sistnevnte besto av fire hovedpartier: Høyre, Venstre, Frisinnede Venstre og Bondepartiet. Selv om de sistnevnte partiene ble kalt de borgerlige partier, klarte de ikke å danne en «blokk» mot sosialismen og var preget av kontinuerlige splittelser. SH ble spesielt opprettet med det formål å beskytte disse fire partiene, med makt om nødvendig.⁶⁸ Både SH og SV plasserte seg solid på høyresiden på den politiske akse. For Quisling, kunne dette ha vært et godt utgangspunkt dersom han hadde framstått som den personen som klarte å samle partiene til å stå opp mot

⁶⁵ Borgersrud, 2019.

⁶⁶ Borgersrud, 2019, *Vi er jo et militært parti*, s. 235.

⁶⁷ Uglund, E. 1997. *Å lykkes med nyere historie*. s. 187.

⁶⁸ Ibid.

sosialismen/kommunismen, spesielt etter den populariteten han hadde blant mange på høyresiden i starten av sin politiske karriere.

SV ble frem til 1925 ledet av den høyt dekorerte major Johan T. Sverre, som ble etterfulgt av major Ragnvald Hvoslef, venn av Quisling og senere medlem av NS (medstifter).⁶⁹ På grunn av likhetene mellom de to gruppene, var det en viss grad av overlapping i medlemstallene, og SV-tallene ble styrket av flere SH-medlemmer som ble med kort tid etter opprettelsen. Alt i alt ble SV tallmessig større enn SH, med et estimert medlemstall på mellom 12000 og 15000. Ole-Jan Persen understreker i sin hovedoppgave i historie fra 1974 at Norges statlige institusjoner var godt klar over at enhver bevegelse som aksepterte bruk av vold for å gjenopprette orden, godt kunne ende opp med å forstyrre demokratiet, akkurat som Mussolinis fascistiske bevegelse gjorde i Italia.⁷⁰ Det var med andre ord en voksende bekymring fra de statlige organer.

Akkurat som SH, var ikke SV interessert i å forsvare grunnloven i seg selv, siden det var grunnloven som garanterte eksistensen av «ikke-legitime» partier som DNA, og som tillot valg av regjeringer som var for svake til å håndtere venstresiden. Bevegelsen utarbeidet flere planer for å forsvare Oslo i tilfelle et sosialistisk opprør skulle skje, men gruppen iverksatte også tiltak for å sikre at ingen «ekstremparti» noen gang skulle få makten, uansett om det partiet hadde oppnådd en sterk parlamentarisk posisjon.⁷¹ Slike planer var i retrospekt åpenbart rettet mot sosialister og kommunister, og en eventuell seier i et demokratisk valg ville bli styrtet av en væpnet kontrarevolusjon for å «redde landet». Gruppen ble i 1928 gjort til en reservepolitistyrke av regjeringen selv, men fortsatte likevel i å forberede seg til å kjempe uavhengig mot det de kalte «den revolusjonære venstresiden», og viste nok en gang et komplekst forhold mellom deres jobb som reservepoliti og selve respekten for det parlamentariske demokratiet.⁷² Det lå med andre ord en grobunn for Quisling som han kunne utnytte i senere tid, i den form av en voksende misnøye til DNA/NKP, og en ytre-høyre side som var voksende.

Litt lenger frem i tid, i 1933, ble faktisk en ny paramilitær bevegelse, Leidangen, innlemmet som en del av Norges offisielle politi av Quisling selv, som da var forsvarsminister.⁷³ Quislings handling var «motivert» av hans nærhet til militære kretser, men den ble fortsatt

⁶⁹ Agøy, 1997, s. 251-254

⁷⁰ Persen O.J. 1974. *Høgrekstrémisme i Bergen 1920-1933*.

⁷¹ Agøy, 1997, s. 168-169.

⁷² Ibid.

⁷³ Høidal, O. 1988. *Quisling: En studie i landssvik*, s. 57

støttet av de borgerlige partier, som fortsatt fryktet en sosialistisk revolusjon. DNA så i mellomtiden hans lov som et første skritt mot «fascistiseringen» av staten.⁷⁴ Alle disse bevegelsene ville på hver sin måte fortsette å prege det politiske, og ble et viktig element i Quislings NS på 1930-tallet.⁷⁵ SH og SVs nasjonalistiske, antisosialistiske og antiparlamentariske syn ville likevel fortsatt blitt utviklet og radikalisert av en rekke flere bevegelser, hvorav den viktigste var Fedrelandsalget (FL).

2.2 Fedrelandslaget

En av de organisasjonene som spilte en sentral rolle for Quisling var FL. Kort fortalt ble partiet stiftet i 1925, og ble dannet i en tid da borgerlige partier ble stadig mer bekymret over den økende styrken til revolusjonær sosialisme. Ved stortingsvalget i 1924 hadde NKP prestert godt, med 6,1 prosent av stemmene, som var et skummelt tegn for høyresiden ettersom partiet var etablert bare noen måneder tidligere.⁷⁶ Til sammen sto den revolusjonære venstresiden i 1924 for nesten en fjerdedel av de totale stemmene. Det var en forbedring av resultatene i 1921 og signaliserte en vekstperiode som tre år senere i 1927 ville føre til at DNA tok 36,8 prosent av de generelle stemmene, kombinert med NKPs 4 prosent, som sammenlagt ble til 40,8 prosent.⁷⁷

Motivasjonen bak opprettelsen av FL var derfor sammenlignbar med det som hadde ført til opprettelsen av SH og SV, nemlig viljen til å kontrollere/stå imot fremmarsjen til den «revolusjonære venstresiden», samtidig som man prøvde å samle de borgerlige.

Grunnleggelsen av FL var først og fremst en politisk foran en paramilitær respons på denne fremgangen, og var resultatet av en mer «moden» analyse av den politiske situasjonen. De borgerlige partiene fremstod som ute av stand til å lykkes med å utfordre den kraftige veksten til både DNA og NKP, ettersom Venstre, Høyre, Bondepartiet og Frisinnede Venstre ikke klarte å komme til noen effektiv enighet om å danne en blokk, heller ikke en regjering.⁷⁸

Deres splittelse ga svake regjeringer og ustabile parlamentariske flertall, som igjen førte til utbredt tvil om effektiviteten til selve det parlamentariske systemet, noe Quisling kunne kapitalisere på senere.

⁷⁴ Ibid, s. 109

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ Sjulseth, D., & Sejersted, F. (2018). *Fedrelandslaget*. <https://snl.no/Fedrelandslaget>

⁷⁷ SSB. *Stortingsvalget 1927*. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_069.pdf

⁷⁸ Norland, A., 1973. *Hårde tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*.

Det primære målet til FL var å forene og konsolidere de borgerlige partiene, slik at man kunne skape en sterk regjering basert på nasjonalt fellesskap. I motsetning til SH og SV, hadde ikke FL noen form for en paramilitær struktur, ettersom formålet ikke var å presentere seg som en «milit» klar til å kjempe mot sosialistene i gatene om en revolusjon skulle skje. I stedet, innledet FL heller en dialog med alle de ikke-sosialistiske partiene, i håp om å finne en bredere enighet som hadde som hovedmål å føre til dannelsen av en nasjonalorientert regjering. Propaganda sto dermed sentralt for å prøve å styrke denne ideen om en sterk nasjon, nødvendigheten av å overvinne tanken om klassekrig som sosialistene snakket om, og det å fremme solidaritetstanken mellom både bygd og by for å oppnå fremgang.⁷⁹

Den entusiastiske mottakelsen FL fikk av den borgerlige pressen så ut til å styrke muligheten for å danne en nasjonalorientert regjering.⁸⁰ Det kan tenkes at en av grunnene til at FL ble tatt imot positivt, i hvert fall av den borgerlige pressen, var at FL i utgangspunktet ikke ble oppfattet som en ny konkurrent på den politiske arenaen. De stilte ikke med kandidater, og utgjorde ikke noen risiko for de tradisjonelle partiene i et eventuelt stortingsvalg. Som Christian Michelsen, en av stifterne, påpekte i en av sine taler, ville FL ønske alle partier å «bli med» dem, og forsøkte med andre ord fra starten å tiltrekke seg partimedlemmer fra hele det politiske spekteret i Norge. FLs ambisjon til å danne en sterk nasjonalorientert regjering, og det faktum at den var nær å nå dette målet, er interessant av flere grunner. En av årsakene var at FL hadde mer eller mindre skapt en bevegelse motivert av sin mistillit til partipolitikken, og forsøkte å danne en regjering hvor de som satte Norge først var velkomne.⁸¹ Med andre ord var Norges system med parlamentsvalg med på å hindre dannelsen av en slik regjering, og tanken om å danne en regjering uten å gå gjennom vanlige valg vokste. For Quislings del, kan man ikke se bort ifra at dette var til stor motivasjon, ettersom det viste seg at det var potensiale for et sterkt nasjonalt fellesskap, samt en voksende mistillit fra flere kretser angående parlamentarismen.

En slik motvilje mot parlamentarismen ble altså ikke bare uttrykt av FL, men også i flere deler av de borgerlige partier og ellers. Som nevnt tidligere, hadde SH og SV allerede vist en voksende misnøye mot det parlamentariske systemet, og på midten av 1920-tallet stilte til og med flere borgerlige aviser og tidsskrifter alvorlig spørsmålstegn ikke bare til parlamentarismen, men også til effektiviteten av selve demokratiet. *Morgenavisen* tok blant

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Ibid.

annet til orde for et antikommunistisk, antiparlamentarisk og pro-fascistisk standpunkt, og hevdet at det var behov for et borgerlig diktatur.⁸² Blant annet skrev Christian L. Rolfsen, tidligere justisminister i Abraham Berges regjering, at det var mange som ønsket en norsk variant av Mussolini.⁸³ I tillegg til dette uttrykte *Nationen*, som i senere tid var med på å bygge opp Quisling som selve lederfiguren for de i Norge som fryktet en revolusjonær omveltning, en mistillit til partipolitikken og skildret positivt utviklingen av Mussolinis regime i Italia.⁸⁴ Igjen, var det flere positive tegn for Quisling, sett ut ifra at det var en voksende «entusiasme» for et fascistisk styre i Norge.

For å videreføre punktet om at det var en voksende «entusiasme» for fascismen i Norge, var det allerede før etableringen av FL en tendens av den borgerlige presse til å fremstille Mussolinis regjering som en regjering som klarte å forhindre en sosialistisk revolusjon og gjenopprette orden. Italiensk fascisme fikk med andre ord et «rykte» på seg om å være en kraft som kunne stå opp mot sosialismen, samt kunne forene et folk.⁸⁵ Det kan også tenkes fra et borgerlig ståsted at fascismen var en slags positiv modell som kunne bli anvendt i Norge for å forene de borgerlige kreftene, og dermed marginalisere sosialismen også her til lands.

FL forsøkte også i bunn og grunn å fremstå som mer aktiv på andre steder enn bare det politiske enn noen av de andre borgerlige partiene/bevegelsene. Aktiviteten varierte naturligvis, men den var spesielt attraktiv for den yngre generasjonen som på den tiden hadde vokst opp med den første verdenskrig, den russiske revolusjonen, økonomiske problemer etter krigen og sosialistisk-revolusjonær aktivitet. FL-publikasjonene understreket at hovedmålet for bevegelsen var å prøve å forene ungdommen, en ide som i høy grad var et av de ledende motivene i bevegelsens propaganda.⁸⁶ Som Roger Griffin poengterer i *The nature of fascism*, var dette forsøket på å appellere til den yngre generasjonen på mange måter et typisk trekk med hvordan fascister prøver å mobilisere folk på, hvor ungdommens rolle i stor grad står i sentrum.⁸⁷ Å vinne folkelig støtte og konsolidere sin makt ved å mobilisere befolkningen gjennom blant annet masse møter, parader og andre sammenkomster var derfor sentralt.⁸⁸ «Den Konservative Studentforening» var også blant annet kritisk til Høyre for sin manglende dynamikk, og hadde allerede krevd en ny form for konservatisme som skulle vise mer energi

⁸² Agøy, 1997, s. 221.

⁸³ Ibid, s. 221

⁸⁴ Ibid, s. 163.

⁸⁵ Garau, 2013.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Griffin, 1991.

⁸⁸ Griffin, 1991, s. 12-13.

og aktivisme. FL så ut til å oppfylle disse kravene, og mange studenter håpet å finne i FL det de mente hadde manglet i Høyre.⁸⁹ Bare noen år senere ville mange se etter den samme aktivismen i Quislings NS.

2.3 FL, Quislings bok, Norge og Tyskland

Etter hvert begynte FL å ta inn flere radikale medlemmer og ideer. En av de mest kjente av disse medlemmene var Quisling selv, som bare tre år senere skulle starte sitt eget parti. Mesteparten av 1920-årene tilbragte han løsrevet fra direkte engasjement i innenrikspolitikken i Norge. I stedet var mesteparten av tiåret hans i utlandet, sammen med blant annet Fridtjof Nansen på et humanitært oppdrag i Russland for å hjelpe til med å lindre den dødelige hungersnøden som rammet landet på den tiden.⁹⁰ Årsaken til at dette er sentralt, er at Quisling på bakgrunn av sine erfaringer i landet utga en bok med tittelen *Russland og vi* i 1930. Han så hvordan kommunister kunne overta makten og få folk til å lide fælt. Skrekkopplevelsene fra Øst skulle prege Quisling for livet. Som Høydahl utdyper, ble Quisling sterkt antikommunistisk etter disse opplevelsene. Han oppfattet kommunismen som den store faren for den siviliserte menneskeheten, og frykten for revolusjon ble noe som styrte mye av det han tenkte, sa og gjorde.⁹¹ Kort fortalt skildret boken den russiske politiske og sosiale situasjonen hvor marxismens fiasko ble utdypet, og man fikk et første innblikk i Quislings egne politiske tanker, noe jeg skal komme tilbake til senere.⁹² Tanken om internasjonalisme var kastet ut av vinduet, ettersom nasjonalisme nå var på agendaen. Som Hans Fredrik Dahl sier i *De store ideologienes tid* var det å avsløre marxismen som en form for falsk «religion» og dermed frelse arbeiderne fra dens "vranglære en av Quislings sentrale saker.⁹³

Quislings nye politiske tanker var ikke nøyaktig den samme som preget FL. Det var istedenfor en form for nasjonalisme som anerkjente viktigheten av å appellere til de arbeidende massene. Denne tanken om å appellere til arbeiderne kan for eksempel ses ut ifra innflytelsen fra hans tidligere forbindelser til sosialismen under oppholdet i Russland. I denne ideologien inkorporerte han også en klar rasistisk historievisjon, som han i *Russland og Vi* skildret som en langvarig kamp mellom de slaviske og nordiske folkene. Som Roger Griffin legger vekt på, begynte han i voksende grad å se på bolsjevismens rolle i historien som et slags slavisk

⁸⁹ Garau, 2013.

⁹⁰ Dahl, H.F. 1975. *Norge mellom krigene: Det norske samfunn i krise og konflikt 1918-1940*. s. 103.

⁹¹ Høydahl, 1988, s. 48-49.

⁹² Quisling, V. 1941. *Russland og vi*. Under «Forord til 1930-utgaven og Forord til 2. opplag».

⁹³ Dahl, 2001. *De store ideologienes tid*, s. 214.

angrep mot den nordiske rase.⁹⁴ Med tanke på at han allerede skjønnte rollen av å appellere til «mannen i gata», kan det argumenteres for at han allerede innså at mobilisering av arbeiderne, ville være nødvendig for den som søkte politisk makt i Norge.

En ting med Quislings bevegelse sammenlignet med både Hitler og Mussolini, var at han i bunn og grunn ikke skapte bevegelsen han ledet. Som sagt var NS sin opprettelse ikke fascismens introduksjon i Norge, men dens kulminasjon. I Norge var fascismen ikke drevet fram av en sterk autoritær leder. I *Mein Kampf* så Hitler på seg selv som en slags redningsmann eller frelser for nasjonen. Han hadde klare tanker om massemobilisering, hvor Quisling på sin side i *Russland og vi* var mer innadvendt og filosofisk. Han var klønete, ingen typisk folkefører som Finn Olstad sier.⁹⁵ Hitler skrev en bok ut fra Førerens perspektiv, og ville føre dette ut i livet; Quisling skrev en advarende bok om Russland, og ble headhundet av andre.

Den nasjonale gjenfødselen som Griffin legger vekt på i fascismen er et annet punkt. For Hitler var dette enklere å spille på ettersom Tyskland var økonomisk ruinert som følge av første verdenskrig og betingelse i Versaillestraktaten, hvor folk i større grad enn Norge lengtet tilbake til en storhetstid eller lysere tid. Dette skapte grobunn for radikale politiske bevegelser til å få gjennomslag. Samtidig drev Hitler og hans parti i å utnytte svakhetene i Weimarrepublikkens demokratiske system. Som McDonough legger vekt på, ble Weimarregjeringen i økende grad utfordret, spesielt av krefter på høyresiden.⁹⁶ I motsetning til Tyskland, hadde Norge et robust parlamentarisk og liberalt fundament, først etablert gjennom Grunnloven av 1814, som ble ytterligere styrket gjennom det som Emberland omtaler som en «nasjonal gjenfødselse» i 1905 ved unionsoppløsningen - en gjenfødselse preget av liberale verdier. Nasjonalistiske gjenfødselsesmyter hadde stor innflytelse i fascistiske bevegelser, spesielt i Tyskland. Det norske fundamentet var imidlertid sterkt nok til å motstå veksten til fascistiske bevegelser gjennom 1920- og 1930-tallet. Sverming om fascismen var derfor på mange måter allerede marginalisert før NS var opprettet. En annen ting Emberland påpeker på et foredrag om sin bok *Fra gutterommet til Gestapo*, er at mange av de som sympatiserte med NS ikke hadde fylt 21 år, som var stemmerettsalderen på den tiden.⁹⁷ Punktet med stemmerettsalderen er nokså interessant, spesielt med tanke på at Payne i innledningen legger

⁹⁴ Griffin, 1995, s. 208-209.

⁹⁵ Olstad, F. 2019. *Den store forsoningen*. s. 234.

⁹⁶ McDonough, 2012, s. 72

⁹⁷ HL-senteret, Emberland T. 2022, 16:15. https://www.youtube.com/watch?v=ufdYwlvUorE&ab_channel=HL-senteret (04.03.2024)

stor vekt på de unges rolle i fascismebevegelser. Tydet dette på at Quisling ikke greide få med seg de unge, eller var det rett og slett på grunn av at de faktisk var *for* unge slik at de ikke kunne stemme ved valg? (I Tyskland var den 20 år.) Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 5.

Tilbake i Norge igjen, holdt Quisling sin aller første offentlige tale den 9. april 1930. Temaet på dagsorden var Sovjetunionen, noe som også var tilfelle under et intervju som ble gjort i regi av avisen *Morgenbladet*, som igjen ga han enda mer oppmerksomhet.⁹⁸ Allerede før oppstarten av NS hadde han begynt å bli et kjent navn i Norge, og det tok ikke lang tid før hans politiske meninger og ambisjoner kom fram. Man kunne allerede skimte spor av hans politiske ambisjoner av hva som skulle komme, spesielt etter hans artikkel *Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død* fra samme året.⁹⁹ Til tross for Quislings senere popularitet, var han på begynnelsen av 1930-tallet bare en av mange av FLs nye radikale medlemmer som foreslo en åpenlyst rasistisk og sosialistisk form for nasjonalisme. Nasjonalistiske myter om rasetilhørighet og nasjonal fornyelse sto sentralt. Pressen til FL la heller ikke skjul på sin positive holdning til blant annet Mussolini. Etter at et politisk program som var mer orientert mot nasjonalsosialismen ble avslått av FL-ledelsen, begynte disse mer radikale medlemmene å forlate bevegelsen i favør av blant annet Quislings NS i senere tid.¹⁰⁰

Som nevnt tidligere, fremmet FL en radikal nasjonalisme. Likevel hadde flere av disse ideene nådd flere av de «vanlige» partiene, som Bondepartiet og Frisinnede Venstre. Resultat av dette, var at flere av disse begynte å se mer negativt på parlamentarismen og mer positivt på korporatisme. Unge Høyre begynte også i større grad å uttrykke misnøye med hvordan partiet deres ble styrt og åpnet veien for en mer fascistisk vending.¹⁰¹ Selv om FL var hovedaktøren i denne radikaliseringsprosessen av flere deler av høyresiden i Norge før 1930, begynte appellen likevel å avta. Denne nedgangen var delvis forårsaket av Nansens død i 1930, men fremfor alt et resultat av DNAs beslutning om å gå bort ifra sitt revolusjonære program på begynnelsen av 1930-tallet.¹⁰² Etersom DNA gikk for en «mindre skummel» politikk for høyresiden, ble kampen mot dem fra borgerlig side sett på som mindre pressende.¹⁰³

⁹⁸ Dahl, 1991. *Vidkun Quisling: En fører blir til*. s. 146

⁹⁹ Quisling, 1930.

¹⁰⁰ Garau, 2013.

¹⁰¹ Blom, Ida, Unge Høyre, mellom konservatisme og fascisme. Forholdet mellom Nasjonal Samling og Unge Høyre 1933-1936, i Rolf Danielsen og Stein Ugelvik Larsen *Fra ide til dom: noen trekk fra utviklingen av Nasjonal Samling* (1976), s. 48-49.

¹⁰² Hartmann 1950: 102-103; Dørum 2017: 105-106.

¹⁰³ Dørum, K. 2017. *De rødes kamp mot fascismen i Norge i 1930-årene*.

2.4 Nordisk Folkereisning og trontale

Etter sin bokutgivelse *Russland og vi*, ble Quisling på mange måter ført inn i politikken, ettersom at boken skapte stor beundring fra mange på høyresiden. Kort tid etter, fikk han en henvendelse fra Oslo Fedrelandslag om å gå inn i styret der, som han godtok. Quisling egne ideer og tanker ble fort kjent, med tanke på at Arbeiderpartiet så ut til å vinne valget som skulle komme i 1933, noe Quisling absolutt ville gjøre noe med. Quislings innlegg som forsvarsminister i trontaledebatten i 1932 ble også en sensasjon. På mange måter skapte det et signal til mobilisering av lenge undertrykte antisosialistiske grupper og følelser landet rundt – og dermed virkelig startpunktet for Quisling i den norske politikken.¹⁰⁴ Resultatet av dette var at flere politiske aktivister søkte seg inn mot han, ettersom de endelig hadde et virkelig kjent navn å gå til.¹⁰⁵ Dette går igjen tilbake til det med at Quisling i bunn og grunn ble bært fram i sentrum, kontra Hitler som startet det hele. For å stoppe et rødt flertall måtte det derfor skapes en fast struktur, et såkalt «sammenfattende og ledende politisk system i samfundet» for å stå imot denne faren. Det politiske programmet var klart: knuse marxismen, vinne arbeiderne, reise rasen, etablere et riksting og lede utenrikspolitikken i en mer nordisk retning – altså mer rasemessig. Dette skulle da bli Nordisk Folkereisning (NF), forløperen til partiet Nasjonal Samling.¹⁰⁶ Som Dahl videre utdyper, fulgte NF en doktrine som var «bevisst avledet av vårt folks rasemessige egenart».¹⁰⁷

Quisling ide var også klar: erstatte alle partier gjennom å prøve å opprette en helt ny og komplett maktstruktur. Dette ligner på mange måter det Kershaw beskriver i hans biografi om Hitler, hvor NSDAP i Tyskland endte opp med å bli det eneste lovlige partiet, hvor andre partier ble forbudt og mange oppløste seg selv.¹⁰⁸ Man kunne allerede se flere tegn til Quislings tanker om hvordan han skulle massemobilisere Norge, til og med før dannelsen av NS. I dette tilfellet skulle det gjennomføres ved å etablere en sentralkomite i Oslo, som gjennom ulike kontakter skulle videreføre sitt budskap til likesinnede grupper i hele landet.¹⁰⁹ Tanken var at nettverket i det skjulte skulle jobbe for en innføring av et riksting, det NS i senere tid mente skulle erstatte Stortinget, og nettverket skulle også innføre diverse andre reformer for å styrke statsstyret. Målet var at denne «bevegelsen» skulle oppnå en såpass styrke at når de endelig framtrådte offentlig, skulle det ha en slik effekt at de ville i bunn og

¹⁰⁴ Dahl, 2001, s. 214.

¹⁰⁵ Ibid, s. 215.

¹⁰⁶ Dahl, 1991, s. 158-159.

¹⁰⁷ Dahl, 2001, s. 175.

¹⁰⁸ Kershaw, 2000, s. 67.

¹⁰⁹ Ibid, s. 163.

grunn vinne allmenn tilslutning og dermed gjøre alle andre partier overflødig.¹¹⁰ Dette var også årsaken til at Quisling skrev opp sentrale folk fra alle borgerlige partier som han mente kunne bli medlem. Som Dahl viser, ble denne tanken om en hemmelig oppbygging skrotet kort tid senere, ettersom noen må ha innsett at det ville være vanskelig at en slik organisasjon ville klare å holde seg fullstendig hemmelig.¹¹¹ Flere av de første medlemmene av NS i senere tid var, ikke overraskende, fra Nordisk Folkereisning. Det var med andre ord tidlige tegn på at en slik mobilisering alene ikke var nok. Han trengte statens makt, dens styreinstrumenter og støtte fra elitene som tradisjonelt kontrollerte dem, en parallell til Hitler.¹¹² Dette går også tilbake til «from above» perspektivet, hvor styresmaktene er de som virkelig «påtvinger» endringer, som vi blir å se flere eksempler på senere i teksten.

2.5 Fascismen i full sving

Noen få partier/bevegelser i Norge kalte seg også åpent for fascistisk, kontra SH, SV, FL og NF som i mer eller mindre grad var blitt stemplet som fascistisk. Selv om FL var på vei ut, ettersom appellen avtok, hadde de likevel åpenbart spilt en stor rolle i måten de utviklet en mer radikal form for nasjonalisme. De var en av de første store bevegelsene som hadde mistillit til parlamentarismen, og var et åpent «forum» for de som støttet ulike former for nasjonalisme til å komme sammen.¹¹³ I det store og hele var det et slags forsøk på å skape en form for nasjonalistisk allianse, som igjen er en av de typiske kjennetegnene i fascismen.¹¹⁴ De videreførte også i stor grad radikaliseringsen av nasjonalismen som ble gjort i SH og SV over til en mer strukturert ideologi. Selv om FL var på vei ut, var deres syn på økende autoritarianisme, anti-parlamentarisme, korporatisme og deres visjoner for territoriell ekspansjon blitt sentrale trekk i de første formene for norsk fascisme.

Det første partiet til å kalle seg fascistisk (istedenfor å bli stemplet fascistisk) var Den Nasjonale Legion, som Terje Emberland beskriver godt i sin bok *Da fascismen kom til Norge. Den nasjonale legions vekst og fall, 1927-1928*.¹¹⁵ Kort fortalt forsøkte partiet å skille seg fra de borgerlige på en mer markant måte, blant annet ved å kritisere Høyre for å være rent konservativ og at Den nasjonale legion skulle være et mer radikalt politisk alternativ. Grunnleggeren Karl Meyer, beskrev Den nasjonale legion som en bevegelse som hadde som

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Kershaw, I. (2004). Hitler and the Uniqueness of Nazism. *Journal of Contemporary History*, 39(2), 239–254. S. 250.

¹¹³ Garau, 2013.

¹¹⁴ Griffin, 1991, s. 12-13.

¹¹⁵ Emberland, 2015.

mål å beseire den sosialistiske trusselen og sørge for parlamentarismens nedgang, samtidig som de ville ha en mer autoritær stat og tradisjonelle nasjonale verdier.¹¹⁶ Videre, har vi Norges Nasjonal-Socialistiske Arbeiderparti (NNSAP), som tok navnets inspirasjon fra Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (NSDAP) i Tyskland, men også ting som retorikk og program.

Quisling var derimot farligere enn Meyer fra Den Nasjonale Legion – ikke på grunn av appellen til massene, men på grunn av hans tilknytning til de høyere lag av samfunnet, blant offiserer, borgerlige politikere og næringsdrivende. Dette gikk også begge veier, ettersom Quisling kunne utnyttes. Som Olstad skriver, ble Quisling kjørt fram av innflytelsesrike krefter som ville stå opp mot arbeiderbevegelsen og det de så på som et ineffektivt styre, nemlig det parlamentariske. Ifølge Olstad kan dette ha vært på grunn av Quislings innsats i Russland med Nansen som ga han politisk kapital.¹¹⁷ Uansett, går dette tilbake til at Hitler startet det hele, mens Quisling ble pushet fram. Som Payne legger vekt på, har de suksessfulle fascistiske bevegelsene en spesifikk tendens til å ta til en autoritær, karismatisk leder, som jeg skal utdype mer i kapittel 4 om «karisma og massemobilisering».

2.6 Kapittelslutt

Alle de norske bevegelsene som har blitt tatt opp og beskrevet så langt, både de som har blitt skrevet om mer i detalj som SH, SV, FL og NF, og kort nevnt mot slutten i form av Den Nasjonale Legion og Norges Nasjonal-Socialistiske Arbeiderparti, representerte en radikaliseringsprosess som tok norsk nasjonalisme i en dramatisk annen retning enn Norges kjente liberale og progressive opphav. Mye av det disse bevegelsene/partiene tok opp, er sentralt til å forstå fremveksten og utviklingen av Quislings NS på 1930-tallet. I hovedsak var det SH, SV og FL som klarte å introdusere og dyrke en rekke aspekter som Quislings NS kunne bygge en genuin fascistisk ideologi på, hvor ting som anti-parlamentarisme, motstand mot demokrati, et positivt syn på autoritarianisme, en økende nærhet mellom politikk og militær, antisosialisme og voksende rasisme sto i sentrum. Man så flere paralleller til Tyskland, men også ulikheter, hvor den forskjellige historiske konteksten kom fram. Disse partiene og hendelsene la på hver sin måte grobunnen for Quislings NS.

¹¹⁶ Emberland, 2015, s. 95-96

¹¹⁷ Olstad, 2019, s. 235.

Kapittel 3. Valg, mobilisering og propaganda

Vidkun Quisling startet i stor grad sin karriere i politikken gjennom flere serier av avisartikler. Etter å ha vært ukjent etter 10 års opphold i Russland/Sovjetunionen, steg han fram etter det han skrev i dagsavisen *Tidens Tegn*. Dette ga i stor grad hans yrkesmilitære posisjon større politiske betydelighet, ettersom han sikret kandidaturet til forsvarsministerstillingen i Bondepartiets regjeringsdannelse i 1931, en stilling han holdt til 1933.¹¹⁸ Dette viste også mediets makt på denne tiden, i den forstand at det ble skapt voksende entusiasme med de store oppslagene som ble gjort av *Russland og vi* og *Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død*.¹¹⁹ Han var på mange måter en «outsider», en ny type figur på det politiske landskapet. Disse to publikasjonene er essensiell i forståelsen av hvordan Quisling kunne nå til toppen.¹²⁰ Som Hans Fredrik Dahl konstaterer, ville Quisling ha mislykket hvis han gikk gjennom de vanlige politiske kanalene, ettersom han var i stor grad ubegavet og personlig vanskelig når det gjaldt alt som omhandlet praktisk politikk.¹²¹ Dette ville, som vil bli mer utdypet senere, spille en stor rolle i senere tid som en av grunnene til at massemobiliseringen feilet. Han var på mange måter en elitist, og så på seg selv som et geni som skulle plante alt ned i samfunnet istedenfor å ta tak i konkret misnøye (from above perspektivet). Som Payne nevner, hadde Quisling tidligere blitt beskrevet av noen som den mest briljante unge offiseren i den norske hæren.¹²²

Deler av media skapte en form for kontakt mellom Quisling og et folk som ventet på en sterk fører, en som kunne samle Norge. Quisling kunne bli sett på som en som kunne samle de høyreorienterte kreftene i samfunnet, slik at folk ikke skulle bli utsatt for en dragkamp mellom partiene, mens kriseproblemer som følge av mellomkrigstiden som epoke og trusselen fra arbeiderbevegelsen vokste. Omkring Quisling samlet det seg en gruppe menn som ikke var «outsidere» i det norske samfunn. Mange av disse hadde blant annet tilknytning til det militære, som enten fastlønnede eller som vernepliktige offiserer som hadde et annet hovedyrke. Det lå en dyptliggende misnøye med den nedprioriterte utviklingen til forsvaret, hvor beredskapet mot både det ytre og «den indre fiende» var svekket. I tillegg kunne samfunnstoppene innenfor næringslivet, som var misfornøyd med den økonomiske politikken, samt plassen arbeiderbevegelsen hadde fått, utnyttes. Quislings tanker om at klassekampen måtte avvikles til fordel for et overordnet nasjonalt felleskap av bedriftseiere og arbeidere

¹¹⁸ Dahl, 1975, s. 103.

¹¹⁹ Quisling 1930; Quisling 1930.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Ibid.

¹²² Payne, 1995, s. 308.

basert på felles biologisk opphav var målet. Man måtte gå bort ifra svake mindretallsregjeringer over til en «sterk, ledende regjering med øyet for næringslivets vei».¹²³ For å få til dette, klargjorde Quisling og hans folk samfunnet for en type falsk politisk krisesituasjon, samtidig som de forsøkte å bygge allianser. På denne måten kunne Quisling bli sett på som nasjonens redningsmann, mye i stil av slik Hitler drev på i Tyskland.¹²⁴ Denne økende entusiasmen for Quisling tilspisset seg i 1931-32, da Quisling som nevnt satt som forsvarsminister. Quislings periode som forsvarsminister var turbulent, der han til tider viste flere av sine politiske svakheter, men også politisk vekst. Hans tvetydige utsagn, ifølge opposisjonen om blant annet Sovjetunionen, utsatte han for flere kontroverser. Han ble i mer eller mindre grad regjeringens desiderte uromoment, samt opprørssentrum.¹²⁵ Quisling valgte å stå opp for seg selv, og svarte kritikerne etter beste evne. Reaksjonene var delte, men Quisling gikk ut fra det med desidert flere tilhengere og flere i samfunnet hadde nå hørt om navnet Quisling.¹²⁶

Under åpen debatt i Stortinget, var spørsmålet rundt Quislings påstand om landsforræderi innad i arbeiderbevegelsen sentral. Var det landsforræderi å være i åpen kontakt med Moskva eller ikke? Ifølge arbeiderbevegelsen var Quislings påstander fulle av løgner, mens flere på den andre siden av det politiske spekteret var overbevist av Quislings dokumentasjon.¹²⁷ Om de mente det eller ikke kan settes spørsmålstegn til, kanskje først og fremst på grunn av at det var moralsk nødvendig å stå imot det de mente var «samfunnsoppløsende krefter" før det var for sent, sett i lys av arbeiderbevegelsens voksende massemobilisering. Dagsavisen *Tidens Tegn* var igjen tidlig ute med å støtte Quisling, og så potensiale til mobilisering rundt Quisling som politisk person.¹²⁸ Derimot ville en slik anklagelse ikke være lett å komme tilbake fra, og reiste større politiske problemer enn det belyste.

Resultatet ble flere debatter i Stortinget som omhandlet Quisling og om han skulle fortsette. Ettersom det var blitt så mye oppmerksomhet rundt han, ville det da være en god mulighet å legge fram sitt eget politiske program. Hovedtemaet under debattene fra Quislings ståsted var om hvordan man skulle vinne over de såkalte «bolsjevikiske tendensene» blant arbeiderne, hvor opplysning måtte til. Man måtte overbevise arbeiderne om at frigjøring fra

¹²³ Olstad, 2019, s. 236

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Dahl, 1991, s. 191.

¹²⁶ Ibid, s. 205.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

«underverdenens krefter» som bolsjevismen sto for var det rette, ettersom bolsjevismen ikke hadde noe å gjøre i Norges høytstående folkeætt.¹²⁹ I bunn og grunn handlet altså talen fra Quisling om hvordan man skulle stoppe arbeiderbevegelsens voksende mobilisering i samfunnet, og det var et klart tegn at denne tanken om massemobiliseringen fra venstresiden spilte en sentral rolle i Quislings tidlige politiske karriere. Han uttalte likevel at han ikke var imot arbeiderne, bare deres revolusjonære ledere. Det han ønsket var i stor grad en sterk nasjonal arbeiderbevegelse som i hovedsak kunne forsone arbeiderne og kapitalinteressene. Dette viste hvor mye han tok inspirasjon av det som foregikk ellers i Europa, særlig Tyskland og nazibevegelsen.¹³⁰

Utskjellingen i arbeideravisene vokste, men Quisling var likevel en høyt etterspurt mann. Alt fra middagsselskaper til foredrag over hele landet, hvor sistnevnte var noe nytt for Quisling. Sommeren 1932 dro han hver uke for å tale til folket, ettersom han nå var blitt en særdeles populær mann som følge av de siste månedene med debatter og lignende. Under et sommerstevne for Bondepartiet i Stjørdalen var Quisling betraktet som hovedattraksjonen. Over 4000 begeistrede tilhengere var til stede for å høre på han.¹³¹ Denne positive trenden fortsatte da han få dager senere møtte opp på landsstevnet til Fedrelandslaget, hvor det igjen møtte opp mer enn 4000 mennesker – flere enn på noen tidligere stevner til Fedrelandslaget. Dette tydet på at Quislings første opptreden ikke bare var et engangstilfelle, og at folk virkelig hadde lyst å høre på han. Som avisen *Nationen* skrev, var Quislings opptreden hyllet, og hans innsats ble betegnet som «en epoke i vår nasjonale reisning mot de nedbrytende krefter» - altså arbeiderbevegelsen. Igjen refererte Quisling til Hitlers nazibevegelse i Tyskland, hvor bolsjevikene ifølge han «holdt på å knekke landet», og at dette ikke kunne skje i Norge.¹³²

Uker senere var han igjen på et Bondepartistevne i Telemark, hvor over 3000 mennesker tok seg turen. En ny rekord ble satt, ettersom det aldri hadde vært så mange til stede på noe annet bondestevne i Telemark. Da han fikk en så varm mottagelse, styrket det hans syn om at angrepene mot sosialismen hadde slått mye bedre an hos folket enn hos de på Stortinget, og man skal derfor ikke se bort ifra at norgesreisen hadde enn innvirkning på det psykologiske for Quisling.¹³³ Reisen viste at Quisling hadde folket med seg, likevel var det noen problemer som oppsto. For publikum var det en klar oppfatning om at Quisling ikke var en særlig god

¹²⁹ Ibid, s. 215

¹³⁰ Høidal, 1988, s. 79.

¹³¹ Dahl, 1991, s. 218.

¹³² Ibid.

¹³³ Høidal, 1988, s. 79.

taler, og manglet i stor grad sjarm. Flere av referatene viste at begeistringen var større før talen sammenlignet med etter.¹³⁴ Det var blant annet ikke satt opp høytalere, og det var i flere tilfeller vanskelig å høre hva Quisling egentlig sa. Retorisk sett var Quislings første steg ut i folkemøtene dermed ikke vellykket. Men det var absolutt ingen tvil om at folk var nysgjerrige på han.¹³⁵

3.1 Kullmann-saken

Da sommerens begivenheter var over, vendte Quisling tilbake etter stor suksess gjennom sine møter/stevner. Han var blitt en politisk faktor av øverste rang. Dette gjald ikke bare innenfor bondebevegelsen, men også i rikspolitikken. I løpet av disse siste månedene hadde navnet hans og hans sak blitt kjent rundt hele Norge, hvor han hadde oppnådd en tilhengerskare som så fram mot valget i 1933. Etter hans voksende popularitet, grep han sjansen til å starte et nytt angrep mot Arbeiderpartiet. I mellomkrigstiden var Norge, som ellers i Europa, stor sett pasifistisk. Dette skyldtes naturligvis første verdenskrig, hvor man absolutt ikke ville at en ny krig skulle oppstå. De på venstresiden i norsk politikk var i større grad for nedrustning sammenlignet med deres kolleger på høyresiden. Quisling var derfor imot nedrustning, en mening som nok også ble forsterket sett ut ifra at han var forsvarsminister.¹³⁶

Kort fortalt dreide Kullmann-saken seg om en politisk strid som oppstå som et resultat av kaptein Olaf Kullmann fra Arbeiderpartiet sine flere pasifistiske uttalelser og meninger på en antikrigskongress i Amsterdam. Han mente Sovjetunionen var den beste garantist for verdensfreden, og at hvis Norge deltok i en krig ville han ikke se bort ifra å bruke våpen mot sin egen stat. Her så Quisling sin sjanse til å fortsette sitt stadig mer populære angrep mot venstresiden. Gjennom å angripe Kullmann kunne han indirekte også angripe Arbeiderpartiet. Hvis det gikk som han hadde håpet, kunne Arbeiderpartiet rett og slett bli eliminert fra politikken, en slags parallell til hvordan Hitler i Tyskland klarte å bli kvitt opposisjonen og gjøre det enklere å masseobilisere.¹³⁷

Quislings utsagn ble derimot stilt flere spørsmål til, og uenigheter mellom Quislings selv og statsminister Jens Hundseid angående hvordan man skulle håndtere saken førte til kaos og krise innenfor regjeringen. På dette tidspunktet hadde Quisling ett mål: følge Kullmann-saken til ende, og var til og med villig til å kaste statsministeren dersom han ikke stilte seg positiv til

¹³⁴ Dahl, 1991, s. 219.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Høidal, 1988, s. 80

¹³⁷ Ibid, s. 80-81.

Quislings syn. Dette endte med at begge parter oppfordret hverandre til å gå av.¹³⁸ Hundseid endte med å ta avstand til Quisling, og uttalelser om svik og illojalitet ble kastet mot Hundseid av Quisling. Regjeringen var ifølge Quisling i «oppløsningstilstand», et utspill som skapte sterke reaksjoner fra naturligvis regjeringen selv, ledelsen i Bondepartiet og i stortingsgruppen generelt.¹³⁹

Da verken Quisling eller Hundseid hadde noe ønske om å gå av i det hele tatt, samtidig som regjeringen hadde store problemer med å finne ut om hva som skulle gjøres med Kullmann selv, endte saken med at regjeringen tok et sivilt søksmål hvor de ba Kullmann å bli fratatt graden og stillingen sin. I tillegg til dette, skulle en eventuell straffesak mot Kullmann og lederne i Arbeiderpartiet «undergis fortsatt etterforskning».¹⁴⁰ Fra den konservative pressen ble avgjørelsen i stor grad tolket som en seier for Quisling, og populariteten vokste igjen blant folket på høyresiden. Derimot oppfattet de venstreorienterte avisene at Quisling hadde tapt. Dette rabalderet endte med et mistillitsforslag innad i Stortinget over nyåret til 1933, hvor stemmer fra både Arbeiderpartiet og Venstre sikret et flertall mot regjeringen. Resultatet ble at Hundseid-regjeringen gikk av mot slutten av februar 1933, og Quislings vei mot etableringen av Nasjonal Samling var i gang.¹⁴¹

3.2 Oppstarten av Nasjonal Samling og visjoner

Naturligvis måtte Quisling begynne å forberede et fundament for sin politiske framtid, slik at hans økende popularitet ikke skulle bli vasket bort. Om han skulle være suksessfull, kunne han ikke stå på sidelinjen lengre. De neste ukene framover startet det en bevegelse som hadde Quisling i sentrum. Alt fra offiserer som hadde trivdes i SH og andre halvmilitære, antibolsjevikiske organisasjoner, til Hitlerbegeistret ungdom og eventyrere, og grupper som generelt hadde levd et vanlig liv hver for seg.¹⁴² Det de hadde til felles, var at de alle så sjansen til å mobilisere mot den indre fiende. I økende grad samlet det seg også industriarbeidere som krevde tiltak mot klassepolitikken og motsetningen som var mellom arbeid og kapital. Til slutt, forlot flere politisk engasjerte personer sine tidligere partier, for å legge fram sine egne ideer på en helt ny plattform. Blant disse var Johan Bernhard Hjort fra Høyre, som ble Quislings medgrunnlegger av Nasjonal Samling, samt praktiske

¹³⁸ Hartmann, 1970, s. 129.

¹³⁹ Dahl, 1991, s. 237-238.

¹⁴⁰ Ibid, s. 241-242.

¹⁴¹ Hartmann, 1959, *Fører uten folk: Quisling som politisk og psykologisk problem*, s. 205-206.

¹⁴² Dahl, 1975, s. 104.

organisator.¹⁴³ Fra å være en opinionsbølge med Quisling i spissen, ble det nå om til et parti som hadde som mål å ta Norge med storm.

Det var flere tanker rundt hvilken politikk NS ville kjøre fram mot valgkampen senere på året i 1933. Fremfor alt ville de samle, altså forene alle de forskjellige splittede viljer som hadde oppstått, og binde det hele sammen.¹⁴⁴ I bunn og grunn var de, iallfall i starten, sosialt konservative, sterkt nasjonalistisk og «sosialistisk» i den forstand at de var imot storkapitalismen som de mente sto i veien for fremgangen av bondesamfunnene i Norge. Målet var en sterk stat organisert gjennom fører-prinsippet, som i Nazi-Tyskland, hvor makten gikk ovenfra og ned (from above). De ville på en måte framstå som et parti og ikke et parti. Som Quisling selv poengterte, kjente han bare til ett parti: «Det norske folks store parti». For det første ville egentlig ikke Quisling danne noe parti, og se på det som et slags nederlag.¹⁴⁵

Som nevnt tidligere, skulle han igjennom Nordisk Folkereisning, forløperen til NS, klare å trengte ut til hvert sted i samfunnet slik at alle andre partier og politiske organisasjoner i landet skulle ende opp med å bli overflødig – i hvert fall i teorien. Som Hans Fredrik Dahl sier, var Quisling en religionsstifter og ikke partifører; universist og ikke pluralist.¹⁴⁶ Det at Quisling i det hele tatt måtte opprette et parti, gjorde slik at han allerede måtte slå av på egne krav. Derimot var det ikke et alminnelig parti, det var ment som en samlingsbevegelse for likesinnede, og dermed ingen konkurrent mot de organisasjoner som på sin egen måte kjempet for samme sak. Målet var altså å danne en nasjonal regjering uavhengig av den vanlige partipolitikken som hadde rådet i landet. Dette kom blant annet fram i en faneparagraf i deres valgprogram hvor det sto at «Nasjonal Samling vil støtte de stortingskandidater, egne og andre partiers, som på forhånd binder seg til å danne en nasjonal blokk i Stortinget, bygget på et nasjonalt, samfundsmessig, og kristelig livssyn.»¹⁴⁷ Spørsmålet fremover var altså om det var plass for et parti i Norge som videreførte Nordisk Folkereisnings ideer inn i den dagsaktuelle politikken.

I Quislings artikkel *Retningslinjer*, forsøkte han tidlig å prøve å spille på folks følelser snarere enn fornuften, for å prøve å skape patriotisk glød og for å oppmuntre til entusiasme for saken sin. Målet var å påvirke nordmenns nasjonalromantiske nostalgi, og føre inn tanker som enten

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Dahl, 1991, s. 264.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Dahl, 1991, s. 264-265.

bevisst eller ubevisst var tydelig påvirket av italiensk fascisme og tysk nasjonalsosialisme. Uansett, hvis en massemobilisering skulle lykkes, møtte han få med seg folket på et eller annet vis. Først og fremst måtte etablerte verdier bevares, samtidig som helt nye løsninger måtte skje. Ved å gå fram på denne måten, kan det argumenteres for at han kunne prøve å oppnå støtte både hos de som fryktet revolusjonen og de som ønsket radikale forandringer. Han var tydelig på at partipolitikk skulle avvikles, og sosialistenes revolusjonære aktivitet skulle bli tatt knekken på, ettersom de begge ødela «samfunnets livskraft».¹⁴⁸ Bare gjennom en fast ledelse og sterk fører kunne landet komme på fote igjen. Parallelt skrivingen av denne med denne artikkelen, tok Hitler et sterkere grep rundt Tyskland, og den framgangsmåten Quisling skisserte lignet på mange måter nazistenes ideal: et samfunn som prøvde å «finne tilbake til sitt livgivende grunnlag» (nasjonale gjenfødselen som Griffin legger vekt på), hvor individualistene og solidaritet ble forent, hvor trygghet for liv og eiendom sto sentralt, familieinstitusjoner og rasen respektert, alle samfunnslag møtt med stor velvilje, og som til slutt ga staten større autoritet og eliminerte klassekamp.¹⁴⁹

De ulike politiske og økonomiske ustabilitetene som hadde gjort slik at diktatorer i andre land hadde komme til makten, var noe Quisling selv prøvde å utnytte her til lands.

Parlamentarismen skulle settes til side til fordel for en «nasjonal riksregjering», hvor nasjonalt orienterte personer uten noen form for partipolitisk innflytelse skulle arbeide i en treårsperiode. Parlamentarismen var ifølge Quisling ikke skikket til å løse de utallige problemene i samfunnet. Det kom av at de forskjellige partipolitikerne var alt for tilbøyelig ved å inngå kompromiss og dermed ute av stand til å utarbeide eller følge noen form for sammenhengende planer. Uten noen form for partipolitikk ville dette derfor ikke være et problem, som går tilbake til hans mål om å gjøre alle andre partier overfladisk. Det kan også tyde på at Quisling ønsket en form for «nasjonalsosialistens fullmaktslov» her i Norge, som ble vedtatt i Riksdagen i Tyskland 23. mars 1933, som eliminerte Riksdagens rolle i tysk politikk hvor man i fellesskap besluttet lover. I Norges tilfelle ville dette da være Stortinget naturligvis, og ville gitt Quisling uinnskrenket diktatorisk makt.¹⁵⁰

En annen interessant ting å diskutere er hvilken type massemobilisering Quisling ville oppnå ved valget senere på året i 1933. Ville han rett og slett bare ta kontroll over Norge for å gjøre seg selv til fører, eller var det et større motiv bak det hele? Var det først og fremst å gjøre slik

¹⁴⁸ Høidal, 1988, s. 98.

¹⁴⁹ Ibid, s. 99.

¹⁵⁰ Kershaw, 2000, s. 69-70.

at kommunistene og sosialistene ikke skulle få makt, eller var det noe annet, for eksempel rasebasert? I boken sin *Russland og vi* fra 1930 kom det frem at det var en kombinasjon av anti-kommunisme, men også «det nordiske prinsippet». Quisling fortalte om hvordan han mente bolsjevikene jobbet mot verden. Temaet var hvordan man skulle forsvare seg mot bolsjevismen og det bolsjevistiske Russland, som med sine ressurser, sine midler og sine mål ikke bare var en fare, men den største av alle farene for verdens sivilisasjon, og menneskehetens velferd. Han utdypet dette ved å forklare at de nordiske nasjonene måtte strebe mot en fyldigere/større kunnskap om seg selv, sin egen karakter og sin plass og oppgave i verden. Man måtte innse at vi (det nordiske folk i dette tilfellet) ikke sto alene, men at vi var medlemmer av en felles nordlig arv, som representerte det mest verdifulle bidraget til menneskeheten, og som alltid hadde vært hovedeksponenten for verdenssivilisasjonen.¹⁵¹

Videre fortsetter han med å beskrive hvordan ikke bare Hellas og Roma, men Europa og Amerika skylder det nordiske elementet sin storhet, og den moderne verdens skjebne er knyttet til dens bevaring eller forfall, slik tilfellet var med de gamle sivilisasjonene. Han la vekt på at innsats for å oppnå en nasjonal gjenoppliving var nytteløst med mindre den nordiske ånden ble gjenopplivet (igjen det med gjenfødelsesmyten til Griffin). I tillegg til dette, ble nasjonens fremgang og veien videre forbundet med bevaringen av deres nordiske blod; og for å sikre denne overlevelsen til det nordiske folk måtte man ta for seg et sett med ganske primitive lover, allerede oppdaget av vitenskapen. Med mindre man vokter den nordiske karakter, ville den gå tapt for oss mente han.¹⁵² Synet på verdenssivilisasjon blir beskrevet ut fra en oppfatning om at den nordiske rase var den viktigste og den som kan redde verden. For Quisling var det klart at vår sivilisasjon var skapt og båret frem av den nordiske rasen og av nordiske elementer i andre raser, og ble truet av de ødeleggende aktivitetene til underordnede raser. Hvis denne krisen skulle kunne passeres trygt, var det en vesentlig forutsetning for han at de ulike nordiske folkene, og mennesker med nordisk sympati, gikk sammen og innledet et ærlig og intelligent samarbeid for verdensorganisering og fredelig fremgang.¹⁵³

Politikken og visjonene Quisling skildret, måtte altså samsvare med behovene og målene til «vårt nordiske folk». Han fortsatte med at de politiske trosbekjennelser og politiske aktiviteter måtte være fundert på og gjennomsyret av en fornuftig nasjonalisme, og av et dypt moralsk

¹⁵¹ Griffin, 1995, s. 208.

¹⁵² Griffin, 1995, s. 209.

¹⁵³ Ibid.

syn på verden. Videre la han vekt på at som bolsjevismen selv, måtte den være en politisk-religiøs bevegelse, på en måte en puritansk bevegelse. Det eneste nyttige grunnlaget for dette vil finnes i en nordisk vekkelse/gjenopplivning. I Norden burde forestillingen om «rase» gi en like brukbar ideologi som «klasse». Ved å kombinere den «nordiske ideen» med en religiøs og moralsk oppfatning av verden, og oppmerksomhet på kravene til moderne fremskritt, kunne en vitenskapelig politisk doktrine utvikles, som ville ha den nødvendige styrken og overbevisningen for å overvinne kraften som undertrykket våre lokalsamfunn mente han. Det ble med andre ord lagt vekt på en nasjonal renessanse i nordisk ånd; det han framstilte som en fredelig og rettferdig løsning av de sosiale problemene; og en verden som omfavnet samarbeid mellom de ulike nordiske folkene og folk med nordiske sympatier, for å fremme verdens organisasjon og fredelige utvikling. Ifølge Quisling var det altså ikke bare en antibolsjevistisk, men først og fremst en politikk basert på realiteter og med et sterkt mål i sikte, noe som virkelig var verdt å leve og dø for.¹⁵⁴ Quisling hadde med andre ord et slags abstrakt ideologisk fundament som han prøvde å mobilisere folk rundt. Hitler, på den andre siden, var veldig konkret i hva han skulle gjøre.

For å vise at Quisling ikke endret mye av synet på dette temaet, skrev han i 1937 i «The British Union Quarterly» at hans politikk ikke var noen foranlediget av snever nasjonalisme, men en sterk følelse av behovet for å motvirke trusselen fra kommunismen gjennom en gjenoppliving av det nordiske prinsippet som et grunnlag for vestlig sivilisasjon. Han etterlyste et nordisk verdensforbund, og åpnet opp med erklæringen «en gammel verden faller, en ny blir født», og avsluttet med oppfordringen til «alle mennesker av nordisk rase og livssyn i hvert land til å bekjempe den «djevlelske» kraften til jødisk liberalisme og marxisme.» Det interessante her er punktet angående jødene, som er en utvikling av Quisling jeg skal utdype senere, samt andre visjoner han hadde.¹⁵⁵

Det kan derfor argumenteres for at valgkampen i 1933 hadde som et av flere mål å mobilisere den norske befolkning til å oppnå et større mål, en form for verdensorganisering med det nordiske folk i sentrum. Men så blir spørsmålet hvordan han i oppløpet til valgkampen skulle få til dette? Hvordan skulle han få med seg folket, hvilke strategier ble brukt og hva gikk «galt?»

¹⁵⁴ Ibid, s. 208-209.

¹⁵⁵ Høidal, 1988, s. 228-229.

3.3 Valgkamp

Valgkampen i 1933 til NS var preget i stor grad av dårlig organisering. Partiet ble etablert samme året, og det var ikke tid til å bygge opp en særlig god struktur. Det var også stadige provokasjoner, slagsmål og voldsbruk. En annen ting er at partiet tiltrakk seg medlemmer med helt forskjellige syn på diverse grunnleggende spørsmål. Ved å se til Hitler og NSDAP, var det som natt og dag. Dag O. Bruknapp har delt partiet i tre forskjellige grupper. Flertallet besto av de Bruknapp kategoriserer som fascistisk, og var de medlemmene som i størst grad samlet seg rundt Quisling, og dominerte ledelsen innenfor partiet. For det andre var det personer som ville at NS skulle ta en mer kristen retning. For det tredje, har vi den største opposisjonen innenfor partiet, den mer radikale nazistiske fløy.¹⁵⁶ Terje Emberland vektlegger at det handlet om «et avgrenset miljø med felles grunnverdier og en samlet selvforståelse som en rasebevisst politisk avantgarde», hvor både strategiske og ideologiske valg ble satt på spissen.¹⁵⁷ Som Hans Olav Brevig tilføyer, var det allerede før starten store indre spenninger i partiet, hvor man fra begynnelsen slet med å samles til en forent bevegelse.¹⁵⁸ Det var med andre ord tidlige tegn på at Quisling kanskje ikke var en samlende figur for alle disse, og dermed bare et spørsmål om tid før andre på ytre-høyre ikke hadde bruk for han lengre. Dette kan også tyde på at Quisling hadde en slags «ta det som det kommer» mentalitet, i hvert fall i begynnelsen, sammenlignet med Hitler som var konkret på hva som måtte gjøres.

Siden partiet nylig var blitt etablert, var det naturlig at de måtte vise seg fram rundt omkring i landet raskt for å fortrest mulig å få oppslutning om sine ideer og visjoner. Tidlig i valgkampen dro NS og Quisling til flere på Østlandet, fra skoler til kinoer. Høytaleranlegg ble satt opp, en kontrast fra Quislings tidligere norgesreiser hvor det var vanskelig å høre han grunnet dårlig lyd. Stevnet på Grünerløkka skapte stor oppmerksomhet, ettersom Rød Ungdom og flere fra Arbeiderpartiets ungdomsfylking (AUF) stormet scenen og skapte uro.¹⁵⁹ NS ville som sagt appellere til arbeiderne, og Grünerløkka området var et kjent arbeiderklasseområde, som kan forklare den sterke reaksjon fra venstresiden.¹⁶⁰ Det kan derfor tyde på at arbeiderbevegelsens massemobiliseringsstrategier spilte en rolle i Quislings tenkning, ettersom NS også ville bli det nye partiet som appellerte mest til arbeiderne. Hva ville ikke være bedre enn å «innfiltrere» kjente områder hvor arbeiderklassen sto sterkt? Stevnet endte likevel som en av

¹⁵⁶ Bruknapp, 1976, «Ideene splitter partiet», s. 9.

¹⁵⁷ Emberland, *Religion og rase*, 2003, s. 112.

¹⁵⁸ Brevig, 1970, s. 74.

¹⁵⁹ Dahl, 1991, s. 275.

¹⁶⁰ Dørum, 2017, *De rødes kamp mot fascismen i Norge i 1930-årene*, s. 89.

valgkampens mest betydningsfulle hendelser. Quisling var godt stoff i alle lands aviser, og en hendelse som dette skapte i realiteten egentlig bare mer oppmerksomhet for Quisling, hvor all pr var god pr. Sammenlignet med de andre debutantene som stilte til valg i 1933, nådde NS fullt ut med budskapet om sin eksistens.¹⁶¹

Selv om NS hadde knapphet med tekster og ordentlig informasjon rundt hva de sto for, ettersom at programmet besto av flere selvmotsigelser og uklare konklusjoner, var interessen for Quisling som person fortsatt stor.¹⁶² Derimot var effekten av Quislings opptredener omdiskutert. Reaksjonene varierte naturligvis ut ifra hvem man spurte, men generelt sett var det mer negativt enn positivt. *Dagbladet* beskrev han som en person som «ikke har spor av evner som demagog».¹⁶³ I tillegg haglet det sterkt kritikk mot hva NS sitt syn egentlig var på fascismen og nasjonalsosialismen, samt rollen til staten, og disse uklarhetene var noen av hovedpunktene i kritikken mot NS og Quisling. Ved fristens utløp for å levere lister til valg senere på året, stilte NS med 17 lister av 29 mulige, 144 kandidater totalt.¹⁶⁴ Flere innad i partiet hadde tro på mandater i Oslo, Akershus og Telemark, mens optimister som medgrunnlegger Hjort hadde sett for seg at partiet kunne klare 7-8. Resultatene av valget ble likevel en stor fiasko med 0 mandater. På landsbasis fikk NS 27 850 av 1 248 686 avgitte stemmer, altså 2,23%. Fra et nøytralt synspunkt ble partiet det femte største i Norge, så resultatene var ikke helt ubrukelig med tanke på at partiet ble opprettet bare noen måneder tidligere.¹⁶⁵

3.4 Nasjonal Samling og NSDAP

Ved å sammenligne NS med nazipartiet i Tyskland, kan man se flere årsaker til at NS aldri fikk samme slagkraft her i landet som nazipartiet i Tyskland fikk. En ting som naturligvis må påpekes er at som Paxton sier at Norge og Tyskland var to forskjellige samfunn med ulike problemer de sto overfor, og dermed også forskjellig grunnlag for å drive valgkamp i. Tyskland hadde Versailles-traktaten å forholde seg til, og en enda verre økonomi etter den verdensomfattende depresjonen i 1929, mens Norge var et relativt stabilt samfunn etter krigen (sammenlignet med Tyskland i alle fall). En må derfor ha den historiske konteksten i bakhodet. For Hitler var det mye enklere å spille på elendigheten som preget landet, kontra

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Høidal, 1988, s. 111.

¹⁶³ Dahl, 1991, s. 277.

¹⁶⁴ Ibid, s. 283.

¹⁶⁵ Høidal, 1988, s. 127.

Quisling som hadde et samfunn hvor ting ikke var i nærheten av like dystert, samt et demokrati som var rotfestet gjennom parlamentarismen.

En av nøkkelfaktorene, som i stor grad bidro til makt-veksten til nazistpartiet, var effektiv propaganda. I *Mein Kampf* viet Hitler to kapitler til propaganda. Ifølge Hitler kunne folkemassen lett påvirkes ved hjelp av konstant gjentakelse av en rekke sentrale slagord og bilder av effektiv propaganda. Nazistisk propaganda ble sentralstyrt og organisert av Joseph Goebbels, som ble utnevnt til propagandasjef i november 1928.¹⁶⁶ I NS sitt tilfelle var propagandasjefen Walter Fyrst fra 1933-34 og Gulbrand Lunde etter 1935.¹⁶⁷ Det var ingen tilfeldighet at den store økningen i nazistenes valgstøtte fant sted i perioden etter Goebbels tok kontroll over nazipartiets propaganda. Hitler la enorm vekt på evnen til å kommunisere effektivt, noe Quisling ikke gjorde. Radio var også en av fascistæraens store «propagandamaskiner». Før TV, var radio den desidert mest effektive måten å forhindre eller fremme sosial endring. Radiopropaganda kan sendes over store avstander til et stort publikum, og gjennom radio kan en propagandist bringe stemmen sin og all den overbevisende kraften i følelsene sine til tusentalls av mennesker. På 1930-tallet ledet Goebbels visjonen om å lage en radio som var billig nok til at selv arbeidere kunne eie en, den såkalte «Volksempfänger» (folkemottaker).¹⁶⁸

I hjertet av nazistisk propaganda var det talte ordet, levert i sin mektigste form av Hitler ved hjelp av mikrofoner og høyttalere, et viktig fokuspunkt for nazistpartiets appell til velgerne. På partimøter og folkemøter ble Hitlers inngang alltid forsinket – for å bygge opp spenningen sakte. Når han dukket opp ble han akkompagnert av et fakkeltog av flaggbærende og trommeslagende supportere, mens musikk spilte og søkelys blinket rundt hele arenaen. Hitler presenterte seg selv i sine taler som en ydmyk soldat som hadde som mål å gjenopprette Tysklands ære. Nürnberg-rallyet, som ble holdt årlig fra 1927 og utover, var en slags kvasireligiøs begivenhet: organisert med stor teatralisk stil, som bidro til å gi en kraftig inntrykk av nazistisk lidenskap.¹⁶⁹ Som Hitler skrev i *Mein Kampf*, påvirkes mennesket mer av lidenskap enn fornuft, hvor «overtalelse må være rettet mot følelse og bare i svært begrenset grad mot det såkalte intellektet» fordi «folket i deres overveldende flertall er feminine av natur og holdning, slik at nøktern resonnement bestemmer deres tanker og

¹⁶⁶ McDonough, 2012, *Hitler and the rise of the Nazi Party* (2. utg), s. 71.

¹⁶⁷ Svendsen, 2023, *Walter Fyrst* i *Store norske leksikon*. https://snl.no/Walter_Fyrst

¹⁶⁸ Meier, 2018, *An Affordable Radio Brought Nazi Propaganda Home*, *jstor*. <https://daily.jstor.org/an-affordable-radio-brought-nazi-propaganda-home/>

¹⁶⁹ McDonough, 2012, s. 71

handlinger langt mindre enn det følelser gjør». ¹⁷⁰ I bunn og grunn en stor kontrast til Quisling som aldri hadde samme retoriske appell.

Likevel var scenestyrte nazistevner, hvor Hitler dukket opp, bare ett viktig aspekt ved nazistenes propagandaaktivitet. Det nazistiske budskapet ble formidlet av et stort antall partioppnevnte offentlige foredragsholdere på møter holdt over hele landet. Noen av de andre ledende nazistene - spesielt Goebbels - hadde et rykte som fremragende taler, men det var også en stor gruppe spesialiserte foredragsholdere som brakte det nazistiske budskapet inn i lokale områder. Alle foredragsholdere var pålagt å gjennomføre opplæring, og krevde autorisasjon fra sentralkontoret før de fikk lov til å operere. Registrerte nazi-godkjente foredragsholdere måtte – selv når de var kvalifisert – sende inn teksten til sine taler til det nasjonale partihovedkvarteret for endelig godkjenning. Joseph Goebbels holdt lokale avdelinger forsynt med oppdatert informasjon om sentrale valgspørsmål og ga ofte instruksjoner om hvordan lokale partiarbeidere skulle presentere spørsmål for mulige velgere. En av de største styrkene ved nazistisk propaganda var måten lokale foredragsholdere fikk lov til å skreddersy budskapet sitt for å gjenspeile politikk, frykt og fordommer av betydning i forskjellige områder av landet. ¹⁷¹ Ved å sammenligne dette med Quisling ser man også en stor forskjell, med tanke på at Quisling var rigid og opptatt av dogmer av hva som var den rette lære, mens Hitler på den andre siden ga stor frihet til sine talere så lenge det overordnede budskapet var i høvelig overensstemmelse.

Et annet aspekt ved nazistenes propagandavirksomhet på lokalt nivå, var avholdelsene av møter og stevner ikke bare før og under valg, men også i tiden mellom dem. Denne aktive formen for kampanjer betydde at nazipartiet - i motsetning til dets ledende politiske motstandere - alltid forsøkte permanent å forsterke solidariteten blant eksisterende støttespillere og tiltrekke seg nye velgere. NS, på den andre siden, var ikke noe særlig velsmurt apparat i det hele tatt. Quisling hadde heller ikke samme autoritet som Hitler, ettersom at alle som hadde fått personlig makt fra Hitler ble fanget i en rivalisering seg imellom om å prøve å forstå/tolke hva Hitler ville. Dette skapte et system hvor folk under han forsøkte å arbeide «towards the führer», et slags hierarkisk system med en sterk lojalitetsstruktur. For Quisling og NS var det derimot konstante uenigheter, og Quisling oppnådde aldri samme autoritet. Det var flere i partiet som ikke var enig i at han skulle ha all makt, blant annet. I tilfellene hvor det var mer «åpent» som i Stavanger, hadde NS et brakvalg

¹⁷⁰ Hitler, 1943 *Mein Kampf* (12. utg), s. 183.

¹⁷¹ McDonough, 2012, s. 72.

med 12,1 prosent av stemmene med Gulbrand Lunde i spissen (dette ved kommunevalget i 1934).¹⁷² I nazipartiet var det altså flere innvendinger til å ta personlig initiativ, og mindre «partipirk». Quislings partikultur jobbet egentlig litt mot sin egen hensikt.

Nazipartiet skapte også et viktig visuelt propagandasymbol: naziflagget, som viste seg å være ekstremt effektivt (går tilbake til militarisering). Naziflagget med sin særegne og visuelt minneverdige svastika-logo – designet av Hitler – var et potent symbol på partiidentitet. Goebbels skapte også mange minneverdige plakater som skildret arbeidere i gunstige termer, men fremstilte kommunister vanligvis som fiender, og manipulerte arbeiderne til å se på nazipartiet som det ledende partiet for arbeiderne.¹⁷³ Det samme gjaldt NS, som også var opptatt av symboler. Symboler i seg selv er viktig for å vekke følelser og dermed gi et inntrykk av en uovervinnelig massebevegelse, et sentralt punkt hvis man vil massemobilisere folket for sin sak. Partiets flagg var et typisk nordisk korsflagg med gult kors på rød bunn, som fargene i landets riksvåpen. Etter valgnederlaget, ble bruk av propaganda, symboler osv., desidert mer synlig, som skal utdypes enda mer i kapittel 5. Det som var sikkert og visst, var at hvis Quisling skulle klare å mobilisere befolkningen etter valgnederlaget, måtte noe drastisk endres.

3.5 Kapittelslutt

Veien fram mot valgkampen var altså en turbulent tid, hvor Quisling i stor grad ble et kjent navn i Norge etter å ha startet som en «outsider». Quisling kunne bli sett på, i alle fall før valgkampen, som en som kunne samle de høyreorienterte kreftene i samfunnet, slik at folk ikke skulle bli utsatt for en dragkamp mellom partiene. Venstresidens massemobiliseringstanker påvirket Quisling, som hadde som mål å stoppe denne voksende trusselen fra de han så på som fiender. Han uttalte likevel at han ikke var imot arbeiderne, bare deres revolusjonære ledere. Det han ønsket var i stor grad en sterk nasjonal arbeiderbevegelse, som i hovedsak kunne forsone arbeiderne og kapitalinteressene. Etter flere åpne debatter i Stortinget, samt Kullmann-saken, endte han opp med å bli en høyt etterspurt mann, også etter regjeringens fall.

Etter oppstarten av Nasjonal Samling, var et av målene å påvirke nordmenns nasjonalromantiske nostalgi, og Quisling la inn tanker som enten bevisst eller ubevisst var tydelig påvirket av italiensk fascisme og tysk nasjonalsosialisme, hvor hans negative syn på

¹⁷² Dahl, 1991, s. 299.

¹⁷³ McDonough, 2012, s. 72.

blant annet parlamentarismen og partipolitikk kom i lyset. Den politiske visjonen han hadde var stort sett univertistisk, eller altomfattende, som ble vist gjennom hans tanker rundt det «nordiske prinsippet». Det nordiske representerte ifølge han det meste verdifulle bidraget til menneskeheten, og de nordiske nasjonene måtte strebe mot en fyldigere/større kunnskap om seg selv, sin egen karakter og sin plass og oppgave i verden. Fokuset på en nasjonal gjenoppliving av de nordiske land var i sentrum, og verdenssivilisasjonen ble beskrevet ut fra en oppfatning om at den nordiske rase var den som kunne redde verden. Likevel ble valgkampen i 1933 en stor fiasko, hvor NS endte opp med 0 mandater. Ved å sammenligne Quisling og NS med Hitler og NSDAP, var nok noe av grunnen at Quisling ikke hadde samme autoritet som Hitler, i tillegg til at han var ekstremt opptatt av «den rette lære», mens Hitler i større grad ga frihet til sine talere rundt omkring i landet så lenge budskapet var i høvelig overensstemmelse. Det at NSDAP var et mer velsmurt apparat med sterkere propaganda, samt den ulike historiske konteksten i de to landene, spilte selvfølgelig også en rolle.

Kapittel 4. Karisma og massemobilisering

Innenfor studiet av politisk historie og sosiologi har karisma blitt anerkjent som en mektig kraft som kan mobilisere og påvirke mennesker i ulike politiske bevegelser. En fascinerende, om enn skremmende, dimensjon ved karisma er dens evne til å manifestere seg i fascistiske massebevegelser. Fascisme, med sin ekstreme ideologi og autokratiske ambisjoner, har ofte blitt drevet fremover av karismatiske ledere som har klart å samle store menneskemengder under sitt banner. I dette kapitlet vil jeg utforske hvordan karisma kan spille en avgjørende rolle i utviklingen og spredningen av fascistiske massebevegelser. Ting som blir sentralt å se nærmere på er blant annet egenskapene til karismatiske ledere og hvordan de utnytter sin magnetiske appell til å tiltrekke seg tilhengere og bygge opp en lojal følgerskare. Videre, vil en undersøkelse av hvordan karisma kan manipulere massebevegelsens dynamikk, med søkelys på dens evne til å forme kollektiv identitet, inspirere fanatisme og undertrykke kritisk tenkning stå i fokus. Vurderingen av karisma er subjektiv, og oppfatningene om karismaen til historiske personer som Adolf Hitler og Vidkun Quisling kan variere. Noen faktorer kan imidlertid være med på å forklare hvorfor Hitler ofte oppfattes som å ha hatt mer karisma sammenlignet med Quisling.

Etter å ha oppnådd en viss forståelse av kompleksiteten rundt fascismen fra tidligere kapitler, er det nå hensiktsmessig å undersøke hvordan karisma påvirker ulike fascistiske bevegelser, i dette tilfellet i Norge og Tyskland. Som Stanley Payne har hevdet, er karisma en essensiell faktor når det kommer til å klare å massemobilisere.¹⁷⁴ Karismatiske ledere blir ofte sett på som personer med en særegen evne til å forføre, uavhengig av om de har troverdighet eller legitimitet i det de sier. Dette kommer fra den «fascinerende» måten de formidler budskapet sitt. Ord som veltalenhet, teatralisk kunst og inspirerende passer godt her. Uansett om ideene eller politikken som ble fremmet kunne være merkelig eller grusom, ble de likevel hyllet og fulgt av millioner av mennesker. Hitler selv uttalte at alt han hadde oppnådd skyldtes overtalelse, ettersom selv han var klar over at en av grunnene til hans vei til makten skyldes han retoriske talent. Ifølge Ian Kershaw brukte han utallige timer på å forberede talene sine, arbeidet langt ut på natten og korrigererte utkastene grundig. Han var overbevist om at bare han hadde samme kraft til å påvirke massene.¹⁷⁵

Hitlers retoriske teori var basert på en grunnleggende tro på at det talte ord hadde en overlegen kraft i forhold til det skrevne ord, og dette prinsippet var dypt forankret i hans

¹⁷⁴ Payne, 1995, s. 7.

¹⁷⁵ Kershaw, 2000, *Hitler 1889-1936 Hubris*, s. 535.

tankegang. Han uttrykte denne overbevisningen kortfattet i forordet til *Mein Kampf*, der han sa: «Jeg vet at mennesker påvirkes mindre av det skrevne ord enn av det talte ord, og at enhver stor bevegelse på denne jorden i bunn og grunn skylder sin vekst til talere, ikke store forfattere.»¹⁷⁶ Med andre ord var det retoriske mer viktig enn det skrevne, hvor de brede folkemassene ble påvirket i større grad av talens kraft. Ifølge den britiske historikeren H. Trevor Roper, var Hitlers stemme hans eneste maktmiddel i begynnelsen. Han hadde ingen annen eiendel enn sin demagogiske evne til å påvirke massene gjennom sin stemme.¹⁷⁷ Som Kershaw også legger vekt på, ble hans retoriske talent anerkjent selv av hans politiske fiender.¹⁷⁸ På den andre siden har vi Quisling, som ifølge Hans Fredrik Dahl ikke ble ansett som en spesielt dyktig taler, og som manglet sjarm i publikums øyne. Som nevnt tidligere, viste flere rapporter og referater at begeistring var større før talene hans sammenlignet med etter.¹⁷⁹

For å engasjere og mobilisere folkemassene for sin sak, er vellykket artikulering av ens visjoner viktig. Gjennom bruk av retorikk demonstrerer karismatiske ledere sin entusiasme og motivasjon, og de utnytter tydelig muntlig kommunikasjon for å effektivt formidle sin visjon til andre uten noe problem. Karismatiske ledere kan også fremstille seg selv som vanlige mennesker som bare responderer på folkets ønsker. Bruken av kollektive uttrykk som «vi» og et noe «abstrakt» språk for å bygge koalisjoner er sentrale elementer, ettersom det skaper en følelse av tilhørighet. Dette skyldes flere faktorer, men en politikk som er for detaljert kan risikere å skape en form for fremmedgjøring og gi et inntrykk av at man i større grad har teknokratiske enn karismatiske evner.¹⁸⁰

Hitler var ekspert på dette. I hans første radiotale som rikskansler i 1933, presenterte Hitler en form for populistisk hilsen til sine «rasekamerater» (Volksgenossen) og understreket tydelig at han selv hadde vært en vanlig soldat på lik linje med mange andre i 1918. Klesplagget til Hitler var også en form for militæruniform, som på mange måter forsterket inntrykket av at han var en alminnelig person, både for de tilstedeværende på arrangementet og de som senere så hans tale i kinoavisene.¹⁸¹ Fascister som Hitler utnyttet, og i stor grad «lånte» prinsipper fra moderne amerikansk reklame, hvor betydningen av å appellere til publikums følelser snarere

¹⁷⁶ Hitler, 1943, *Mein Kampf* (12.utg.), s. 106-107.

¹⁷⁷ Roper, 1974, Introduksjonen til *The Hitler File, A Social History of Germany and the Nazis, 1918-1945*.

¹⁷⁸ Kershaw, 2000.

¹⁷⁹ Dahl, 1991, s. 219.

¹⁸⁰ Paxton, 2004, s. 126.

¹⁸¹ Eatwell, 2006, *The Concept and Theory of Charismatic Leadership*, s. 145

enn deres fornuft var sentralt. Gjennom slike samlinger og taler, skapte han en form for patriotisk glød og oppmuntret til fanatisk entusiasme for den fascistiske saken. Igjen, var dette en tydelig kontrast til Quisling her i Norge, som aldri klarte å oppnå den samme type samhold eller forbindelse med det norske folket, til tross for at han var et særdeles kjent navn på denne tiden.

Selv om Quisling var intelligent og hadde en interessant væremåte, handlet han ikke på en måte som kan beskrives som typisk for en «karismatisk leder». I mange tilfeller under sine lange taler vendte han ikke blikket mot publikum og det virket som han snakket til seg selv uten å henvende seg til noen spesifikt. Han manglet en sans for humor og viste liten fleksibilitet, og virket til tider fraværende. Likevel var det noe vesentlig ved ham som indikerte at han på ingen måte var en «alminnelig» mann.¹⁸² Karismatiske ledere pleier vanligvis å ha en betydelig personlig tilstedeværelse eller «magnetisme». Hitlers taleevner, inkludert hans briljante bruk av ulike retoriske teknikker som ironi, bidro også til å forsterke følelsen av karisma. Dette var noe Quisling strevde med å oppnå.¹⁸³

4.1 Karismatiske lederes strategier

For at fascistiske ledere skulle oppnå suksess, var det flere viktige faktorer som måtte samvirke. Først og fremst måtte de kunne opptre som karismatiske skikkelser. Dette innebar at de måtte appellere til sine tilhengere som en karismatisk leder. Videre, var det nødvendig å «lokalisere» eller «finne opp» en hendelse som krevde en spesiell respons eller løsning. Enhver fascistisk diktator måtte også besitte individuelle evner som gjorde dem «ekstraordinære».¹⁸⁴ For å kunne forstå og sette pris på disse egenskapene, var det nødvendig å ha tilhengere som kunne knytte dem sammen. Videre måtte det finnes en situasjon eller en hendelse som krevde utøvelsen av disse uvanlige evnene, eller som ga anledning til gjenoppbyggingen av regimet på en måte som tillot bruken av nye løsninger på problemer. Et eksempel på dette kan ses i Nazi-Tyskland og hendelsen med Riksdagsbrannen i 1933. Dette var et tydelig bevis på hvordan Adolf Hitler «karismatiserte» situasjonen ved å hevde at han var den eneste som kunne løse problemet med den interne trusselen mot det tyske folket fra kommunister/jøder, samtidig som han bevisst forfalsket nyheter om hvordan hendelsene utspilte seg. Alt dette ble orkestret for å få tyskerne - spesielt tilhengerne av NSDAP - til å

¹⁸² Larsen, 2006, *Charisma from below? The Quisling Case in Norway*, s. 235.

¹⁸³ Eatwell, 2006, s. 147.

¹⁸⁴ Pinto, A.C & Larsen, S.U., 2006, *Conclusion: Fascism, Dictators and Charisma*, s. 252.

tro på behovet for en «stor» leder som kunne beskytte dem og løfte dem opp, som går tilbake til «from above» perspektivet.¹⁸⁵

Ettersom den felles virkelighetsforståelsen gradvis viskes bort, gir fascistisk politikk rom for farlige og falske oppfatninger til å slå rot i samfunnet. Ofte forsøker fascistisk ideologi å gi inntrykk av at gruppeforskjeller er naturlige, og dermed fremstille et hierarki av menneskelig verdi gjennom «vitenskapelig» støtte. Etter hvert som sosiale forskjeller og splittelser blir forsterket, oppstår frykt og manglende forståelse mellom ulike grupper. Enhver fremgang for en minoritetsgruppe blir oppfattet som en trussel av den dominerende befolkningen i landet. Politikken rundt lov og orden appellerer spesielt i denne situasjonen, og skaper en illusjon om at «vi» er de lovlige borgerne, mens «de» utgjør en eksistensiell trussel som kriminelle mot nasjonen/regimet. Det er enklere å skyldte på andre og skape syndebukker, og en karismatisk leder vil lettere kunne videreføre denne holdningen. Etter hvert som frykten for «dem» vokser, blir «vi» fremstilt som representanter for alt som er positivt. Det skapes et narrativ om at «vi» er de som bor i nasjonens hjerte, hvor de rene verdier og tradisjoner eksisterer, til tross for trusselen fra minoriteter. «Vi» blir sett på som hardtarbeidende og stolte, hvor vår posisjon er fortjent gjennom blant annet kamp og fortjeneste. «De» blir derimot ansett som late og utnytter det som «vi» produserer.¹⁸⁶ Det bygges opp en betydelig masse av mennesker som føler seg som en del av noe større, med en felles fiende, og mobiliseres for å oppnå det ultimate målet om ubegrenset makt. Ved bruk av karisma blir dette betydelig lettere, da det er større sannsynlighet for at folk vil følge deg i stedet for en «vanlig» person. For Quisling, var en del av denne strategien å skape en myte om den nordiske rasen som overlegen, og nedvurdere andre raser som mindre verdifulle. Den nordiske rasen skulle mobiliseres i stor skala, og verden ble hevdet å skyldes den nordiske elementets storhet, hvor verdens skjebne var knyttet til dens bevaring eller forfall, ifølge hans syn. Dette passer godt inn i Griffins forståelse av fascisme hvor et mytisk kjerneelement står i sentrum.¹⁸⁷

For å videreføre punktet overfor om «oss mot dem», kan man se på dolkestøtlegenden. Kort og godt tok den for seg at nederlaget til Tyskland i første verdenskrig var et resultat av svik på hjemmefronten i form av defaitistisk og sosialistisk propaganda, og ikke en følge av militære operasjoner. Nederlaget skyldtes med andre ord på Tysklands sivile regjering under krigen, som også ville undergrave legitimiteten til den senere Weimarrepublikken. Hitler brukte for

¹⁸⁵ Pinto & Larsen, 2006, s. 253.

¹⁸⁶ Kershaw, 2000, s. 42.

¹⁸⁷ Griffin, 1995, s. 208.

eksempel denne legenden til å legge skylden på jødene, hvor de hadde forrådt den tyske hæren. Det militære nederlaget var altså et indre svik, en tanke som rotfestet hos mange tyskere slik at de ikke gikk i opposisjon til det senere naziregimet.¹⁸⁸ I Norge så man, som nevnt tidligere, tendenser til slik tenking i form av Grønlandssaken som Quisling engasjerte seg i, en tvist mellom Danmark og Norge om suvereniteten over Grønland.¹⁸⁹ Forsøket om å skape en legende/konspirasjon om at de som ikke støttet saken til å bli sett på som unasjonalt var målet. Nederlaget førte til flere debatter rundt hvem som hadde skylden for Norges nederlag i saken, hvor indre motsetninger, intrigespill og klumsete håndtering kom i lyset. Derimot fengset aldri saken nok til å få noe særlig oppslutning blant folket, og det ble mer eller mindre et mislykket forsøk på å skape en «oss mot dem» følelse.¹⁹⁰

Videre, ved å presentere bildet av en mektig leder for et publikum som allerede assosierte Weimar-republikken i Tyskland og Versailles-traktaten med nasjonal avsky, skapte nazipartiet en framstilling av Hitler som et geni som personlig hadde gjenoppbygd nasjonen og stått opp for Tysklands territoriale rettigheter mot hegemoniet pålagt av folk «utenfra».¹⁹¹ Dette bidro til å igjen skape en «oss mot dem»-mentalitet, spesielt i en tid preget av krise som Griffin legger vekt på, der behovet for en sterk og karismatisk leder til å gjenopprette nasjonen var nødvendig. Det er også verdt å merke seg at den brede befolkningen, som ikke var medlemmer av partiet, hadde en betydelig rolle i massebevegelsen. Hitler utnyttet blant annet et vakuum som oppstod ved tapet av monarkiet i 1918. Nazistisk propaganda framstilte han som en slags hersker («volkskaiser») som overskred partipolitikk, og som en leder som krevde ubetinget lojalitet og underkastelse for å bygge et fellesskap blant folket («volksgemeinschaft»)¹⁹² Denne brede støtten fra massene spilte en avgjørende rolle i å overbevise ikke-nazistiske eliter om å akseptere Hitlers autoritet i den kritiske overgangsperioden rett etter at han hadde overtatt makten. Her ser man igjen tanken og ønsket om en revolusjon «from above», hvor Hitler ble sett på som legemliggjøringen av nasjonen og dens skjebne. Dette understreker også det poenget Griffin fremhever om tapet av tradisjonelle verdier og behovet for en radikal løsning for å gjenopprette følelsen av folks identitet og formål. I Norge opplevde man imidlertid ikke dette samme «dilemmaet». Norge var ikke direkte berørt av Versailles-traktaten, og monarkiet var fortsatt gjeldende osv. Som Paxton

¹⁸⁸ Hatlehol, G, 2023, *Dolkestøtlegenden*, hentet fra: <https://snl.no/dolkest%C3%B8tlegenden> (14.06.2023).

¹⁸⁹ Tvedt, K.A & Dørum, K, 2023, *Grønlandssaken*, hentet fra <https://snl.no/Gr%C3%B8nlandssaken> (14.06.2023)

¹⁹⁰ Høidal, 1988, s. 178.

¹⁹¹ Welch, 1993, *The Third Reich Politics & Propaganda*, s. 107-108

¹⁹² Ibid.

påpeker, vil fremgangen til en fascistisk leder variere avhengig av den spesifikke historiske, kulturelle og politiske konteksten, og dette fører til betydelige forskjeller i ideologi og praksis, noe som er tydelig vist gjennom en sammenligning av Quisling og Hitler.¹⁹³

En annen essensiell ting er media, hvor det i Norge var desidert mer pålitelig sammenlignet med Nazi-Tyskland (i allfall før okkupasjonen). I demokratier hadde media en større mulighet til å avsløre og forhindre falske nyheter, mens i diktaturer under mellomkrigstiden var media et viktig verktøy for å fremme karisma. I diktaturer ville det være lettere å fremstille personer som Hitler som gudfigurer, som kunne gjenopprette landet og løse alle problemer. Videre, spiller psykologi også en rolle i denne sammenhengen. Når mennesker blir utsatt for store endringer, kan de føle seg overveldet og føle at deres stemme ikke betyr noe. I slike situasjoner kan en karismatisk leder hjelpe til med å gi folk en følelse av at politikk har en hensikt, og framstille seg selv til å ha evnen til å skape positive forandringer og ta hensyn til folks behov. Med andre ord, har mange mennesker en tendens til å søke enkle forklaringer på komplekse hendelser, og det er lettere å håndtere kompleksitet gjennom bildet av en enkelt person som oppfattes som spesiell og ansvarlig.¹⁹⁴ Imidlertid advarer Roger Eatwell om ulempene ved denne tilnærmingen. Det er en risiko for at mennesker kan bli utsatt for konspirasjonsteorier, da de ikke nødvendigvis ønsker forenklete forklaringer på komplekse hendelser, men heller søke etter dypere kunnskap. Konspirasjonsteorier kan dermed fylle en rolle som ligner på en form for religiøs åpenbaring.¹⁹⁵

Et annet viktig element ved å være en karismatisk leder er evnen til å samle støtte fra ulike aktører, hvor nettopp konspirasjonsteorier blir sentralt. Som nevnt tidligere, hadde Quisling en nasjonal gjenfødelsesmyte og var sterkt antikommunistisk, i tråd med Griffins teori. Konspirasjonsteorier appellerte derfor spesielt til ham for å vinne tilhengere rundt seg. Dette gjaldt særlig de som ikke var tilfreds med enkle forklaringer på komplekse hendelser. En årsak til dette er blant annet at Quisling ble stadig mer radikalisert da han innså at det var nødvendig med drastiske tiltak for å snu kursen for Nasjonal Samling, ettersom ting ikke gikk bra for dem.¹⁹⁶ Da står vi overfor spørsmålet fiendebildet overfor jødene, hvor vi kan se nærmere på Paxtons forklaring. Norges samfunn og dets «behov» var betydelig forskjellige fra Tysklands, og jødehatet fikk ikke samme innpass her. Dette peker i retning av at mange av mellomkrigstidens diktatorer ledet såkalte «politiske religioner», der ledere som Hitler

¹⁹³ Paxton, 2004, s. 9-10.

¹⁹⁴ Eatwell, 2006, s. 151

¹⁹⁵ Ibid., s. 151-152

¹⁹⁶ Griffin, 1995, s. 210-211.

opnådde en så sterk støtte at det kan sammenlignes med en form for statsreligion.

Konspirasjonsteorier kan imidlertid også tolkes på andre måter. For eksempel kan en leder som peker på en fiende øke effektiviteten til sine tilhengere ved å forsøke å utrydde denne «trusselen», og dermed samle folket rundt denne felles fienden. Ved å utnytte karisma, er en leder derfor i større grad i stand til å mobilisere massene mer effektivt mot sine mål, uavhengig av hva disse målene måtte være.

Avslutningsvis, spiller kjernen av velgerne man appellerer til en viktig rolle. Hitler klarte på flere vis å tiltrekke seg en dedikert kjerne av støttespillere som så ham som drevet av en spesiell oppgave og som var innsatt med unike krefter. Dette førte til at de ga ham stor lojalitet og var villige til å gjøre en ekstraordinær innsats på vegne av saken, både før og etter at han kom til makten. Dette står i kontrast til Quisling, som aldri på noen måte klarte å oppnå det samme nivået av støtte (selv om han hadde noen støttespillere). Quisling manglet også den samme autoriteten som Hitler hadde. De personene som hadde fått personlig makt fra Hitler kunne rivalisere seg imellom i å tolke hva Hitler ønsket. Dette skapte som sagt et system der folk under ham forsøkte å handle «mot føreren», et hierarkisk system med en sterk struktur for lojalitet.¹⁹⁷ Uansett er det naturlig, som Paxton påpeker, at det tyske og norske samfunnet på den tiden var svært annerledes, og hvis Quisling hadde prøvd å komme til makten i Tyskland i stedet for Norge, kunne utfallet ha vært annerledes for ham. Quisling ble forøkt gjort til en karismatisk leder «nedenfra», det vil si, at han ble gjort til «Fører» fordi mange søkte etter en slik figur. Derimot måtte han oppdike hendelser, som «Trotsky-affæren» fra 1935, for å stimulere tilhengerne og reaktivere det karismatiske båndet mellom seg selv og tilhengerne. (Trotsky var en revolusjonær bolsjevik og marxistisk intellektuell som var på eksil i Norge). Han måtte med andre ord forsøke å framstå som karismatisk, selv om han egentlig ikke var det.¹⁹⁸ Som Ian Kershaw sier, oppsto det på mange måter en førerkultur rundt Hitler, hvor Hitler sto for i det minste noen ting de (det tyske folket) beundret, og for mange hadde blitt symbolet og legemliggjørelsen av den nasjonale vekkelsen som Det tredje riket i mange tilfeller hadde blitt oppfattet å oppnå.¹⁹⁹ Førerkulturen ble gitt stor troverdighet av Hitlers enorme suksesser med å gjenopprette Tysklands økonomi i løpet av bare noen få år, samt gjenopprette den fra det som virket som de uoverkommelige omstendighetene under den globale depresjonen.²⁰⁰ Igjen går dette tilbake med det Paxton sier om at ulike historiske

¹⁹⁷ McDonough, 2012, *Hitler and the Rise of Nazism*, s. 71-72.

¹⁹⁸ Pinto & Larsen, 2006, s. 254.

¹⁹⁹ Kershaw, I, 1998, *The «Hitler Myth». Image and Reality in the Third Reich*, s. 71.

²⁰⁰ Hite, J., & Hinton, C, 2000, *Weimar and Nazi Germany*, s. 106.

kontekster er viktig når det kommer til å sammenligne suksessen til forskjellige fascistiske bevegelser, spesielt med tanke på at Norge som sagt ikke var like berørt av depresjonen, samt Versailles-traktaten. Hva skulle Quisling på sin side prøve å gjenopprette?

4.2 Kapittelslutt

Det finnes altså flere veier for en karismatisk leder å oppnå makt, avhengig av den historiske konteksten, som Paxton og Griffin har vist. Gjennom å analysere fascistiske bevegelser ledet av Hitler og Quisling, har vi observert en kontrast mellom en karismatisk og en ikke-karismatisk leder, og fått innsikt i noen av forskjellene mellom disse bevegelsene og hvorfor den ene var mer vellykket enn den andre. En av de mange måtene karisma kan føre til massemobilisering, er som vist gjennom å skape en følelse av felles identitet. Karismatiske ledere er dyktige til å skape en følelse av tilhørighet blant tilhengerne sine, noe som kan være svært verdifullt for sosiale bevegelser eller politiske kampanjer som forsøker å samle mennesker med ulike bakgrunner, selv de som normalt ikke er politisk engasjerte. Gjennom å fremheve felles verdier eller erfaringer, kan karismatiske ledere forene mennesker rundt en felles sak. En annen måte karisma kan føre til massemobilisering er ved å skape en følelse av et pressende behov. Karismatiske ledere er i stand til å bruke sin karisma til å skape spenning og entusiasme rundt spesifikke problemer eller mål. Ved å fremheve betydningen av at handling må skje øyeblikkelig, kan karismatiske ledere motivere folk til å engasjere seg og gjøre en forskjell. Konspirasjonsteorier kan også spille en rolle ved å skape en «oss mot dem»-følelse. Avslutningsvis, er karismatiske ledere i stand til å bruke sine ferdigheter til å formidle problemer på en måte som resonnerer med velgerne eller befolkningen. Ved å appellere til publikums følelser gjennom emosjonell retorikk, i stedet for rasjonelle argumenter, kan karismatiske ledere vekke patriotisk glød som oppmuntrer til fanatisk entusiasme for den fascistiske saken. Sistnevnte er spesielt overbevisende i situasjoner der folk føler seg maktesløse eller frustrerte, da karismatiske ledere kan gi en følelse av håp og muligheter.

Kapittel 5. Uniformering, symbolbruk og spesialorganisasjoner

I etterkant av valgnederlaget i 1933, opplevde Vidkun Quisling og Nasjonal Samling en økende radikaliserings. Konfrontert med nederlaget, innså de at noe måtte gjøres for å fremme sine politiske ideer på en effektiv måte og sikre gjennomslag. Denne radikaliseringsen førte til at Quisling og Nasjonal Samling i økende grad enn før adopterte flere fascistiske prinsipper og metoder i sin politiske agenda. I sine mål for fremtiden, var Quisling klar over at partiets medlemsmasse måtte bygges opp, organisasjonsstrukturen strammet opp og at en komplett revidering av programmet måtte til.²⁰¹ Mye av dette skulle komme i form av en sterkere militarisering av partiet, mer vektlegging på symboler og struktur av møter, og framhevelse av de unges rolle som Payne sa innledningsvis.

Som Hans Olaf Brevig skriver, var første halvdel av 1934 i stor grad avgjørende for fascismens videre grobunn i Norge. Tanken rundt en «nasjonal blokk» ble satt i gang etter partiet ble satt i en dyster situasjon etter valgnederlaget året før.²⁰² Denne blokken skulle bestå av Nasjonal Samling, Fedrelandslaget, Frisinnede Folkeparti (tidligere Frisinnede Venstre) og Bondepartiet. Utgangspunktet for forhandlingene var først og fremst å prøve å stoppe trusselen om regjeringsmakten til Arbeiderpartiet, hvor NS, FF og FV skulle samle seg rundt Bondepartiet, som var det store og etablerte partiet.²⁰³ Kort tid senere kom det en viljeserklæring om «en prinsipiell uttalelse, som kunne danne et grunnlag for et samarbeid mellom partiene.»²⁰⁴ Men forhandlingene strandet plutselig, og det har vært flere spekulasjoner rundt nøyaktig årsak. Mange legger skylden på Quisling og NS. En fremstilling tar for seg at forhandlingene ble avsluttet på grunn av Quislings spesielle atferd, hvor han i et møte skal ha sagt at han hadde hatt en samtale med Kong Haakon der han truet med å avsette han om han utnevnte en Arbeiderparti-regjering. Dette går blant annet tilbake til det med Quislings merkelige oppførsel under «karismatikk» kapittelet. En annen forklaring er ønsket om å videreføre «førerprinsippet» i den nasjonale blokk. En siste forklaring er at de andre partiene ikke ønsket NS med, på grunn av næringslivets trussel om å trekke sin økonomiske støtte til valgkampen. Derimot bygger ingen av disse forklaringene på samtidige kilder.²⁰⁵ I realiteten ble samarbeidet avsluttet grunnet den politiske avstanden mellom Bondepartiet og

²⁰¹ Høidal, 1988, s. 131.

²⁰² Brevig, 1970, s. 58-59.

²⁰³ Dahl, 1991, s. 295

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ Ibid, s. 297.

NS. Som nevnt tidligere, ville ikke Quisling kalle NS for et «borgerlig» parti, og hvis NS ikke kunne kalle seg borgerlig, kunne ikke Bondepartiet gå i samarbeid med dem.²⁰⁶

5.1 Mer fascisme

Quisling måtte på mange måter vende tilbake til sin tid i Nordiske Folkereisning, hvor fagforeningens innflytelse skulle minskes gjennom å opprette NS-celler i industrien, samt at «nasjonale» fagforeninger måtte bli opprettet. Derimot, akkurat som tidligere, manglet han en konkret ide for å realisere disse målene, og partifeller begynte å kritisere han for manglende planlegging.²⁰⁷ Likevel ble det en enighet til slutt, hvor den fascistiske profilen ble styrket, selv om det ikke ble uttrykt direkte. Punkt etter punkt skinte et korporativt mønster, med en antiparlamentarisk grunnholdning. I korte trekk gikk programmet ut på å appellere til flest mulig mennesker gjennom generelle løfter, en form for populisme. Blant annet skulle arbeiderne være sikret arbeid, kristne idealer skulle råde, forsvaret styrkes, bøndernes eiendomsrett og familierettigheter vernes, og staten skulle legge til bedre rette for ting som bedre forhold for fiskere. Det interessante er at etter Quisling sendte ut en kopi av partiprogrammet, skrev han at det var inspirert av tysk nasjonalsosialisme, som var den eneste gangen før krigsutbruddet at han innlemmet NS i den europeiske fascismen.²⁰⁸ Som Payne legger vekt på, var et av de mest karakteriserende trekkende med fascistisk massemobilisering dens forsøk på å militarisere politikken til en enestående grad. Dette ble gjort ved å gjøre militsgrupper sentrale i bevegelsens organisasjon og ved å bruke militære insignier og terminologi for å styrke følelsen av nasjonalisme og det å være i konstant kamp, noe som kommer tydeligere fram nå enn tidligere.²⁰⁹

5.2 Uniform

Et nytt fascistisk trekk til NS var innføringen av uniform, hvor skjortene lignet i stor grad på Hitlers Sturmabteilung (SA). Uniformer har blitt brukt i fascistiske regimer for å fremme en følelse av enhet og lojalitet blant medlemmer av partiet. I tillegg kan det skape en følelse av identitet og tilhørighet, noe som kan være spesielt kraftig i krise- eller konflikttider. Når folk bærer den samme uniformen, signaliserer det på mange måter at de tilhører en bestemt gruppe eller organisasjon, og de er villige til å følge dens regler og hierarki. I fascistiske regimer ble uniformer ofte designet for å formidle en følelse av styrke, disiplin og orden. En annen ting er

²⁰⁶ Ibid, s. 298.

²⁰⁷ Ibid, s. 132.

²⁰⁸ Høidal, 1988, s. 134.

²⁰⁹ Payne, 1995, *A History of Fascism, 1914-1945*, s. 12.

at bruken av uniformer kan bidra til å skape en følelse av frykt og trusler blant befolkningen generelt, da det signaliserte tilstedeværelsen av en organisert og disiplinert styrke som var klar til å bruke makt om nødvendig, som vist gjennom blant annet Hitlers SA, noe Quisling ville prøve å oppnå.²¹⁰

Effektiviteten av klær og dens effekt er et interessant punkt, ettersom det ikke er diskutert så alt for mye rundt fra historikernes perspektiv, som ikke nødvendigvis er tilfeldig. Som Joseph Goebbels sa, «propaganda blir ineffektiv i det øyeblikket vi blir klar over det.»²¹¹ «Kraften» til uniformen ligger med andre ord i dens stillhet. Uniformen var ikke en plakate, en film eller en tale, men et taust, allestedsnærværende antrekk som i likhet med mange andre ting var en del av den nazistiske propagandamaskinen. Uniformene kan argumenteres for å ha vært en av de mest effektive av den grunnen Goebbels skisserte: Tyske borgere, fiender av naziregimet og utlendinger var uvitende om at nazistens uniform de så på var på en måte «reklamer» for riket.²¹² Selv om uniformene var «tause», opererte de konstant i tjeneste for regimet gjennom deres bruk av både stil og trussel. Nazistene brukte disse klærne for å presentere propaganda som formidlet deres budskap om rasedominans og militarisme uten å ytre et ord. Uniformer fungerte som et middel for de nazistiske idealene til «Volksgemeinschaft», ideen om å bringe alt i tråd med verdiene til nasjonalsosialismen. Naziuniformen hjalp på den måten med å redusere personlig identitet og jevnet ut forskjellene mellom den alminnelige borger, og konstruerte på den måten både et egalitært og passivt samfunn. I Norge var det flere parti som hadde uniform, for eksempel Arbeiderpartiet, men likevel ville innføringen av skjortene til NS være med på å skape nettopp dette bildet som Goebbels skisserte. Derimot ble denne tanken raskt kastet, ettersom innføringen av politiske uniformer ble slått ned på av en midlertidig lov i 1933, for å hindre «sammenstøt mellom uniformerte medlemmer av de forskjellige avdelinger» av Mowinckel-regjeringen.²¹³ Det var noen unntak, for eksempel «av rimelig omfang i forhold til antall av deltagere». Årsaken bak loven kan tenkes at Mowinckel-regjeringen ville motvirke opptrappingen av fascistisk-lignende tendenser. Som Hans Fredrik Dahl legger vekt på, skremte sporene fra Tyskland.²¹⁴ Både Dahl og Høidal nevner bruken av uniform, noe Hartmann ikke har lagt noe særlig vekt på. Likevel går ingen noe særlig inn på hva det har å si i et massemobiliseringsperspektiv. Dahl og Høidal er enig i at innføringen av

²¹⁰ Davis, B.L. & McGregor, M. (1997). *Badges and Insignia of the Third Reich: 1933-1945*.

²¹¹ Goebbels, 1937, «Speech to the Reich Film Chamber».

²¹² Ibid.

²¹³ Dahl, 1991, s. 313.

²¹⁴ Ibid.

uniform var et klart fascistisk trekk, hvor Høidal sier det samme som Dahl at Mowinckel-regjeringen reagerte sterkt mot å få «rivaliserende uniformerte fraksjoner i gaten».²¹⁵ Dahl føyer også inn at Quisling naturligvis reagerte sterkt på forbudet mot bruken av uniform eller «profesjonell uniformering».²¹⁶ Sistnevnte kan tyde på at Quisling skjønnte rollen uniformering kunne ha for hans mobiliseringsplaner.

For å videreføre punktet om uniform, ville den tause karakteren til uniformene i deres evne til å «deindividualisere» innbyggerne også ha åpnet døren for mer åpenbar propaganda. Når det gjelder motstand, hvis alt man ser er åpenbart propaganda, er det vanskelig å stole på staten som produserer det. Derimot hvis man er i stand til å maskere propaganda inn i en allestedsnærværende ting, som en uniform, kan det legges mer innsats i andre, mer åpenbare medier for innflytelse og propaganda, som film og radio. Uniformen fungerte som et taust middel i propagandamaskinen – i stand til å gjøre tusenvis til en reklame for regimet uten trykking av noen tekst eller produksjon av noen radiosending eller film. Om det er nøyaktig dette Quisling ville oppnå i Norge er vanskelig å si, men det skal ikke ses bort ifra. Når det eneste man ser er folk i samme uniform, vil det være naturlig å bli påvirket på en eller annen måte. Hvis Quisling dermed klarte å assosiere denne uniformen med noe positivt eller intimiderende, vil folk se på uniformen i et mer nysgjerrig syn og kanskje da oppsøke mer informasjon rundt partiet som tok i bruk disse uniformene. Gjennom dette tause «propagandaplagget», kunne Quisling påvirke folk til å blant annet følge han.

5.3 Spesialavdelingen (SA), Hirden og spesialorganisasjoner

En annen imitasjon av Hitler, var NS sin opprettelse av den såkalte Spesialavdelingen (SA). Oppgaven deres var kort og godt å holde ro og orden på NS-møter, påvirke motstandere og intimidere, mye i samme stil som Sturmabteilung (SA) i Hitler-Tyskland.²¹⁷ Dette var et resultat av den økende militariseringen av partiet som Quisling prøvde å oppnå.²¹⁸

Spesialavdelingen endret likevel navnet raskt til Hirden bare ett år senere, ettersom Quisling og andre sentrale folk innenfor NS ville ha en tydeligere nasjonal profil.²¹⁹ Ideen bak navnet, ifølge Orvar Sæther, var å trekke en linje bak til storhetstiden til Norge under middelalderen, noe som går tilbake til det Griffin forklarte ved å lengte tilbake til en storhetstid.²²⁰ Uansett,

²¹⁵ Høidal, 1988, s. 134.

²¹⁶ Dahl, 1991, s. 314.

²¹⁷ Høidal, 1988, s. 135.

²¹⁸ Borgersrud, 2019, *Vi er jo et militært parti*, s. 236.

²¹⁹ Sæveraas, 2023, *Hirden*: <https://snl.no/Hirden> .

²²⁰ Sæther, 1941, *Hirdboken: Hirdens historie og oppgaver*, s. 40.

hvis denne imitasjonen av Hitlers SA hadde nøyaktig samme mål, kan flere punkter linkes til massemobilisering og hvordan det kunne hjelpe en person å komme til makten.

I Tyskland var SA kjent for sine gatekamper og voldelige taktikker, spesielt i de første årene av nazistpartiet. De kolliderte ofte med politiske motstandere, og skapte en atmosfære av frykt og trusler. Deres aggressive oppførsel hjalp Hitlers budskap til å få oppmerksomhet og fikk folk til å tenke seg om to ganger før de turte å gå imot nazistpartiet. Rekruttering var også sentralt, ettersom SA var medvirkende til å rekruttere og mobilisere støttespillere for nazistenes sak. De gjennomførte rekrutteringskampanjer, spesielt rettet mot unge menn som var misfornøyde med datidens økonomiske og politiske forhold. SA tilbød en følelse av hensikt og kameratskap til de som ble med i rekkene deres, og appellerte til deres ønske om endring og tilhørighet.²²¹ Videre, ble SA-medlemmer utplassert som foredragsholdere og arrangører for stevner og offentlige arrangementer, hvor de formidlet Hitlers ideologi. Dette går også tilbake til det om at lokale foredragsholdere fikk lov til å skreddersy budskapet sitt for å gjenspeile politikk, frykt og fordømmer av betydning i forskjellige områder av landet, så lenge det var en høvelig overenstemmelse med det store budskapet.²²² Deres tilstedeværelse og entusiasme bidro til å gi energi til folkemengder og skape en følelse av enhet og hensikt. Til slutt utnyttet SA også frykten for kommunismen som var utbredt i Tyskland på den tiden. De presenterte seg selv som forsvarere mot den antatte kommunistiske trusselen, og understreket deres rolle i å beskytte det tyske samfunnet mot det de fremstilte som en farlig og undergravende ideologi. Denne strategien bidro til å tiltrekke støtte fra konservative elementer i samfunnet som så SA som et samlingspunkt mot kommunismen.²²³ Det samme gjaldt Quisling her i Norge, som prøvde å fremstille NS som den største motstanderen mot kommunismen for å tiltrekke seg støtten av flere på høyresiden i politikken. Når folk oppfatter deg som den største utfordreren til noe, i dette tilfellet en ideologi, kan folk bli mer motiverte til å blant annet engasjere seg, melde seg frivillig og stemme på deg.

For å videre mobilisere, valgte Quisling å legge vekt på å ha flere spesialorganisasjoner i partiet. Han ønsket i bunn og grunn at NS virkelig skulle bli en stor massebevegelse som ville sørge for at behovene til medlemmene ble møtt, politiske så vel som kulturelle. En naturlig måte ville derfor være å nå ut til flere kretser i samfunnet. Som Høidal poengterer, imiterte Quisling Arbeiderpartiet som hadde hatt stor suksess ved å opprette sosialistiske

²²¹ Klußmann, 2012, *Conquering the Capital: The Ruthless Rise of the Nazis in Berlin*.

²²² McDonough, 2012, s. 72.

²²³ Ibid.

undervisnings- og kulturorganisasjoner for å skape sin egen arbeiderkultur.²²⁴ Tanken om å opprette blant annet et NS-orkester og NS-kor kom på agendaen, men ble fort skrotet ettersom NS manglet den samme nødvendige oppslutningen som Arbeiderpartiet hadde fått. Likevel hadde NS bedre suksess ved å danne grupper innenfor partiet selv. Fra partiets oppstart, var det for eksempel flere barn og unge i alderen 10 til 18 år i Nasjonal Samlings Ungdomsfylking (NSUF).²²⁵ Ved å sikte mot den yngre generasjonen, kunne NS sin ideologi bli eksponert i en tidlig alder, slik at det fremtidige politiske synet og holdningene til den kommende generasjon kunne bli inngrodd. Slik ungdomsindoktrinering sikrer langsiktig innvirkning på samfunnet. Gjennom å nå ut til barn og ungdom, kunne Quisling forme deres verdensbilde, i tillegg til å forme dem til lojale støttespillere som ville videreføre ideologien, selv når de kom i voksen alder. Dette kunne skape en slags generasjonskontinuitet i støtten til det fascistiske regimet.²²⁶ I et «perfekt tilfelle» kunne da disse unge menneskene bli gjort om til ledere innenfor partiet i framtiden. Kort og godt var motivet at indoktrinering av ungdom skulle skape en generasjon av individer som var dypt forpliktet til ideologien, lojale mot regimet og villige til å aktivt støtte dets mål. Denne prosessen bidrar derfor til å konsolidere makt, undertrykke opposisjonen og sikre overlevelse og utvidelse av bevegelsen.

Som Terje Emberland har vist, skjedde ikke radikaliserings av de unge så mye innenfor partiorganisasjonen selv. NNSAP, forgjengeren til NS, besto for det meste av gymnasiaster og studenter. Det politiske miljøet på gymnasene var ekstremt polarisert, hvor det på flere steder var enten fascismen eller kommunismen. Walter Fyrst, propagandasjefen i NS fra 1933-34, mente at når NNSAP ville etablere seg som parti i 1932 måtte Quisling få ut fingeren og danne NS så fort som mulig, noe han var nølende til. Han måtte kapitalisere på den voksende ungdomsbevegelsen som skjedde på gymnasene. Fyrst presset dermed Quisling til å etablere NS. Mange av medlemmene i NNSAP sluttet seg til Quisling, men sluttet ikke å være medlem av sitt eget parti, grunnet at NS ifølge Quisling var en bevegelse, en nasjonal bevegelse, ikke et parti (som han uttrykte i opprettelsen av partiet).²²⁷ Mange hadde dermed et dobbelt medlemskap, og gikk dermed inn og ut av NS dersom de ble misfornøyde. Noen ytre radikaliseringsfaktorer som kan ses på er de endringene mentalt, kulturelt og økonomisk som skjedde etter første verdenskrig og etterkrigsgenerasjonen som NNSAP rekrutterte sine

²²⁴ Høidal, 1988, s. 147.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Koch, H.W, 1996, *The Hitler Youth: Origins and Development*, s. 40-41.

²²⁷ HL-senteret, Emberland T. 2022, 45:55. https://www.youtube.com/watch?v=ufdYwlvUorE&ab_channel=HL-senteret (04.03.2024)

medlemmer fra. Krisetider, politisk polarisering og dårlige framtidsutsikter var sentralt. For borgerlig ungdom kunne det bli skapt en følelse av at man ikke hadde samme muligheter for å få samme posisjon som sine foreldre, ettersom man ikke hadde like gode framtidsutsikter som den forrige generasjonen.²²⁸ Quisling hadde som sagt et abstrakt ideologisk fundament, særlig med fokus på det nordiske, som han prøvde å mobilisere folk rundt. Han tok i bunn og grunn ikke helt tak i «det store bildet», hvor han kunne spille på folks følelse av håpløshet, spesielt de unges. NS var en sterk kontrast til SA i Tyskland, hvor medlemmene hadde en sterk følelse av hensikt og kameratskap, og appellerte til deres ønske om endring og tilhørighet. Mye tydet med andre ord på at NS-systemet og Quisling ikke helt klarte å fange opp, eller bruke potensiale til å radikalisere folket, spesielt de unge. Det at Quisling var rigid og opptatt av dogmer av hva som var den rette lære, mens Hitler på den andre siden ga stor frihet til sine partifeller så lenge det overordnede budskapet var i høvelig overensstemmelse, skinte fram.

Videre har vi Hirden, som tidligere nevnt var fortsettelsen av SA. Quisling kalte det for en «politisk skole og kampfmaskin» som skulle sveise bevegelsen sammen.²²⁹ Hirden skulle virke som en forenende makt innenfor partiet, et dynamisk element som de manglet tidligere, en slags ideologisk gjennomsyrringsprosess. Alle mannlige medlemmer under 40 år skulle derfor gå igjennom et hirdkurs, hvor man ikke kunne få en plass i NS sin sentralorganisasjon uten fullført kurs. Planner om en ungdomshird ble også gjort, og en barnehird inndelt etter kjønn for de yngste.²³⁰ Gjennom en slik aldersinndeling, skulle NS og Hirden klare å påvirke alle mennesker i samfunnet, både voksne og barn. Dette trekker oss tilbake til det med at i fascismen stammer vektleggingen av å påvirke alle aldre fra ideologiens mål om å skape et enhetlig og homogent samfunn. Fascistiske regimer søker vanligvis å kontrollere og forme troen, verdiene og atferden til individer fra barndom til voksen alder. Dermed ved å rette seg mot alle aldersgrupper, kan fascistiske regimer og bevegelser sikre at deres ideologi er dypt inngrodd og allment akseptert i hele samfunnet.²³¹

En ting som må tas i betraktning er at selv om Hirden prøvde å oppnå mye, var de ikke i nærheten av SA i Tyskland på ting som medlemstall og innflytelse. Som Paxton vektlegger, hadde Norge en annen historisk og politisk kontekst. Landet var et konstitusjonelt monarki med et relativt stabilt politisk system. Hirden møtte derfor motstand fra et land med en sterkere demokratisk tradisjon og en befolkning som i stor grad avviste fascistisk ideologi. På

²²⁸ Ibid, 2022, 55:10. https://www.youtube.com/watch?v=ufdYwlvUorE&ab_channel=HL-senteret (04.03.2024)

²²⁹ Dahl, 1991, s. 315.

²³⁰ Høidal, 1988, s. 148.

²³¹ Brevig, 1970, *NS fra parti til sekt*, s. 48.

den andre siden, var fremveksten av SA sin suksess resultatet av en sterkt svekket Weimar-republikk, økonomiske vanskeligheter, politisk polarisering og en dyp mostand mot Versailles-traktaten. SA utnyttet dette miljøet for å få støtte og vind i seilene. Siden de allierte etter første verdenskrig hadde krevd en sterk reduksjon i Tysklands militære, var det derfor naturlig for de nå arbeidsløse soldatene å slutte seg til SA. SA mottok også støtte fra forskjellige deler av det tyske samfunnet som var misfornøyd med de eksisterende politiske og økonomiske forholdene. Deres tidlige suksess skyldtes delvis deres evne til å mobilisere misfornøyde arbeidere og kapitalisere på antisemittiske og nasjonalistiske følelser. Selvsagt var det misfornøyde folk som kunne bli utnyttet i Norge også, men de to samfunnene var så vidt forskjellige i kjølvannet av første verdenskrig at det skulle mer til i Norge. Man klarte med andre ord ikke å etablere en partistruktur og militarisering av partiet som virkelig favnet folk, grunnet at Norge var et mye mer stabilt land. Hirden hadde derfor ikke det samme «grunnlaget» å gå ut ifra. Som Dahl, Hagtvet og Hjeltnes legger vekt på, var det i Norge intet grunnlag for noen følelse for nasjonal ydmykelse etter første verdenskrig hvor den eneste løsningen var en sterk fører «over partiene». Å gjennomføre førerprinsippet i alle ledd i partiet, hvor all makt skulle utløpe fra føreren, ble derfor mer vanskelig i Norge. Jødenes og samenes plass og kår (kårene til samene var ikke under debatt den gang) var allment akseptert, som gjorde at folket ikke var noe særlig mottakelig til NS' voksende antisemittiske budskap heller.²³² Partisystemet viste seg også å være fleksibelt, hvor man som oftest fant fram til løsninger. Ett av de viktigste kjennetegn når det gjelder oppløsningsprosesser i demokratier, er når de diverse partiene ikke makter å samle seg opp til ulike krav, avveie og handle med kompromisser på parlamentarisk vis. Når partisystemet splittes opp, innskrenkes på mange måter koalisjonsmulighetene og manøvreringsrommet som er sentralt i et effektivt parlamentarisk styre, hvor det kan oppstå et maktvakuum som kan utnyttes.²³³

I tillegg utnytter fascistiske bevegelser også ofte en følelse av nasjonal stolthet og patriotisme, og fremstiller deres ideologi som den sanne representasjonen av nasjonens verdier og identitet. De framstiller seg selv som nasjonens forsvarere mot eksterne og interne trusler, og ser på seg selv som de eneste som kan beskytte landet mot det de oppfatter som trusler. Denne økene polariseringen forverrer splittelser og snur ulike segmenter av befolkningen mot hverandre på forskjellige måter. Som nevnt tidligere, så NS og Quisling på seg selv som de største motstanderne mot kommunismen og generelt venstresiden i Norge, og hvis de klarte å

²³² Dahl et al, 1990, *Den norske nasjonalsosialismen, Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*, s. 186.

²³³ *Ibid*, s. 188.

fremstille venstresiden som den største trusselen til det norske folk, ville de bli det åpenbare partiet å stemme på for å ta hånd om «trusselen». Det blir på en måte opprettholdt en syklus av hat, hvor man demoniserer motstanderne, litt som en konspirasjonsteori. Gjennom en slik framgangsmåte, ville massemobiliseringsplanene til Quisling være desidert lettere å oppnå.

En annen ting er arbeiderklassen. Med tanke på at Arbeiderpartiet var det desidert største partiet på 1930-tallet, ville det som sagt være essensielt å klare å trekke arbeiderne bort fra Arbeiderpartiet og inn i NS istedenfor. En ting som forhåpentligvis for Quisling og co skulle klare å oppnå dette, var «NS Arbeidsløses Forbund». Ved å utnytte den sosiale uroen forårsaket av blant annet depresjonen, skulle NS kjempe for «folkets socialisme». Dette endte derimot stort sett som en papirorganisasjon. En annen gruppe var studentgruppen til NS, «Nasjonal Samlings Studentgruppe», som hadde som mål å vinne støtten til studenter, derimot som vist tidligere i kapittelet slet Quisling med å virkelig påvirke de og det hele ble ikke en særlig suksess.²³⁴ Til slutt, var tanken som Quisling hadde helt fra sine dager i Nordisk Folkereisning ikke forlatt han, ettersom han fortsatt ville ha en form for halvhemmelig organisasjon som skulle tre ut i så stor kraft at den ikke kunne ignoreres. Dette skulle skje gjennom å spre NS sitt syn på blant annet arbeidsplassen, slik at arbeiderne skulle bli påvirket. Men igjen, var NS sin oppslutning ved valgene så dårlig at dette prosjektet aldri egentlig så lyset.²³⁵ Alt i alt, skulle disse spesialorganisasjonene på flest mulig måter prøve å tre ut til alle kretser i samfunnet for å videreføre ideologien til Quisling, for å oppnå sitt endelige mål om massemobilisering av befolkningen.

5.4 Symbolisme

I tillegg til uniformer, brukte fascistiske regimer ofte andre symboler og insignier, som flagg, bannere og emblemer. Disse symbolene ble designet for å fremme nasjonalisme og patriotisme, og de inneholdt ofte bilder og språk som understreket den fascistiske ideologiens overlegenhet og behovet for konformitet og lydighet. Bruken av disse symbolene bidro også til å skape en følelse av identitet og tilhørighet blant partimedlemmer og støttespillere, og de ble ofte brukt i stevner og andre offentlige arrangementer for å demonstrere styrken og samholdet i bevegelsen. Et eksempel var Nazistevnene i Nürnberg, hvor det var haugevis av store bannere, fascistiske hilsener, hakekors osv.²³⁶ Slike ting kan ha en dyp virking på individer, samt være med på å forme deres tro, identitet og atferd. Gjennom visuelle verktøy,

²³⁴ Høidal, 1988, s. 150.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Soucy, Robert. (2022). *Fascism*. <https://www.britannica.com/topic/fascism/Volksgemeinschaft>

kan man altså også mobilisere og kontrollere befolkningen. Dette var med på å skape en følelse av en militaristisk og kollektivistisk ideologi, som går imot det sivile enkeltindivid.²³⁷ For NS og Quisling sin del, var dette blant annet Olavskorset, eller Solkorset, slik som NSDAP hadde hakekorset. Dette korset i NS ble for mange tilknyttet til myten om Olav den hellige. Ettersom det var et alminnelig solkors, var symbolet allerede brukt i mange kulturer, likevel skulle det representere NS sitt ønske om å gå tilbake til «storhetstiden» gjennom å assosiere seg med en heltekonng, hvor man skulle kombinere gamle norske idealer med fremtidsrettede visjoner.²³⁸ På flere måter var dette en dyrking av det sterke, nordiske individet, eller den «nordiske rasen» og «det nordiske prinsipp» fra tidligere.²³⁹ Dette korrelerer i stor grad med Griffin og tanken rundt å vende tilbake til en storhetstid. Dahl, Høidal og Hartmann nevner til dels symboler, spesielt de assosiert med det «nordiske». Dahl nevner for eksempel at den av og til for dette symbolbruken virket anmassende eller påtrengende for enkelte.²⁴⁰ Igjen kunne dette tyde på at Quisling og NS ikke var ordentlig skikket til å virkelig dra nytte av rollen symbolbruk kunne spille, som Hitler og NSDAP klarte. Høidal nevner også at solkorset for Quisling skulle «få stor betydning i fremtiden», ettersom det sto for politikken Quisling kjørte gjennom hele hans karriere med det «nordiske prinsippet».²⁴¹ Hartmann tilføyer at helt fra Quisling var ung hadde han bedt om å få «det urnorske St. Olavs flagg» til jul, som forsterker det med at han alltid har vært besatt av det nordiske og mer abstrakte.²⁴² Rollen og effektiviteten av symbolene i et masseobiliseringsperspektiv blir derimot ikke noe særlig utdypet.

I Nazi-Tyskland var hakekorset synonymt med regimet, og representerte arisk overherredømme, nasjonalisme og autoritært styre. Dette symbolet ble fremtredende vist i offentlige rom, på flagg, uniformer og andre gjenstander, og infiltrerte på mange måter hverdagen til alminnelige folk gjennom dets tilstedeværelse.²⁴³ Hakekorset skulle også flagges sammen med det tyske keiserrikets flagg, og hadde som mål å koble det tyske imperiets strålende fortid til den mektige gjenfødselen av den tyske nasjonen. Sammen skulle dette symbolisere statens makt og den indre solidariteten til det tyske folks nasjonale sirkler.²⁴⁴

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Brevig & de Figueiredo. (2002). *Den norske fascismen – nasjonal samling 1933-1940*, s. 43.

²³⁹ Borgersrud, 2019, s. 233.

²⁴⁰ Dahl, 1991, s. 312.

²⁴¹ Høidal, 1988, s. 59.

²⁴² Hartmann, 1959, s. 53.

²⁴³ United States Holocaust Memorial Museum. «History of the Swastika». Holocaust Encyclopedia.

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/history-of-the-swastika> (21.05.23)

²⁴⁴ Ibid.

Igjen handler dette om det Griffin har omtalt som nasjonal gjenfødelse, som var en sentral tanke når det gjaldt fascistisk ideologi. Quisling og NS sine symboler fikk riktignok ikke like stor innflytelse her i Norge, med tanke på blant annet valgoppslutningen, men tanken rundt hva symbolene skulle oppnå var sammenlignbart med Nazi-Tyskland.²⁴⁵ Videre vil repetisjon av visuelle symboler kunne ha en psykologisk og kognitiv innflytelse på folk. Symboler fungerer på mange måter som signaler som gir spesifikke assosiasjoner. Gjennom repetisjon og kondisjonering blir disse symbolene dypt inngrodd i individers sinn, og skaper automatiske reaksjoner og emosjonelle assosiasjoner. Som et resultat av dette, kan bare selve tilstedeværelsen av fascistiske symboler fremkalle sterke følelsesmessige reaksjoner og forsterke ideologiske overbevisninger.²⁴⁶ Det er derfor ikke rart at Quisling ville skille seg ut gjennom diverse symboler, samt sin «etterligning» av Hitlers NSDAP på flere punkter.

Ved å gå litt tilbake til det rundt karismatikk, ble fascistiske ledere som Hitler ofte opphøyet til en nesten guddommelig status, med sine portretter, statuer og andre visuelle representasjoner spredt over hele samfunnet. Disse symbolene på lederskap og autoritet, oppmuntret enkeltpersoner til å identifisere seg med og følge den karismatiske lederens idealer. Ved å assosiere lederen med symbolene til regimet, blir symbolikken på mange måter sammenvevd med det personlige, noe som gjør det vanskelig for enkeltpersoner å skille sin troskap til lederen fra deres tilknytning til symbolene. Quisling manglet som sagt den nødvendige oppslutningen og populariteten, men også i stor grad karismatikken. I tillegg var mangfoldet av symboler knyttet til Quisling i stor grad mindre enn Hitler.²⁴⁷

En siste klar etterligning av Hitler var NS sin «Heil og sæl» hilsen, tydelig inspirert av Hitlers nazihilsen. Hilsener ga et visuelt symbol på enhet, lojalitet og identifikasjon med den fascistiske ideologien og dens ledelse.²⁴⁸ De ble designet for å skape en følelse av tilhørighet og forsterke en kollektiv identitet blant støttespillere. Gjentakelsen av hilsenen i offentlige samlinger og seremonier bidro til å skape en felles opplevelse og fremme en sterk gruppeidentitet. Ved å kreve at enkeltpersoner utførte hilsener, forsøkte regimet å skape en følelse av utvilsom lojalitet til bevegelsen og dens leder. Hilsener ble en ritualisert demonstrasjon av underkastelse til autoritet og en påminnelse om maktens hierarkiske struktur. Den konstante gjentakelsen, kombinert med orkestrerte fremvisninger av spektakkel og skuespill, bidro til å frembringe en følelse av spenning og entusiasme, noe som kunne

²⁴⁵ Høidal, 1988, s. 59-60.

²⁴⁶ Heller, S. 2008, *Iron Fists: Branding the 20th-Century Totalitarian State*, s. 240.

²⁴⁷ Pinto & Larsen, 2006, s. 256.

²⁴⁸ Høidal, 1988, s. 135.

gjøre folk mer mottakelige for fascistisk ideologi. En siste ting er ved å gjøre en slik hilsen fungerte det som et synlig tegn på samarbeid. Nekting av å utføre hilsenen kunne føre til mistanke, utstøting eller til og med straff, og ved å etablere en norm for å følge ordre, kunne man undertrykke dissens og opposisjon, og skapte et klima av frykt og konformitet.²⁴⁹

NS-uniformeringen, bruken av symboler, de unges rolle osv., signaliserte en streben etter noe militært som ikke var til stede i noe annet parti ifølge Lars Borgersrud. Disse fasene av militarisering ga på mange måter uttrykk for hva Quisling mente han trengte fra partiet sitt. Borgersrud fortsetter med å si at det i Quislings tankeverden var en eksakt kopi av en typisk militær organisasjon.²⁵⁰ En skulle derfor tro at partiet skulle passe perfekt for militæret. Derimot skapte det en rift hos de mer «tradisjonelle» partifellene, som for eksempel nestleder Hjort, som var mer influert av mer normale politiske omgangsformer og derfor hadde et mer dynamisk syn på hva partivirkosomheten egentlig trengte.²⁵¹ En ulempe som kan oppstå med økt militarisering av et parti, er at man kan risikere å bli en slags konkurrent for det faktiske militæret. Som Payne sier, søkte fascister bare nøytraliteten eller delvis støtte fra militæret, ettersom man ville unngå «pretorianisme», såkalt overdrevent eller misbrukt innflytelse av militæret. Grunnen til dette er at det kan bli skapt en slags revolusjonær konkurranse med hæren. Hitler var i stand til å fullføre makten sin først etter at han hadde oppnådd total dominans over militæret.²⁵² En av årsakene var at Hitlers SA var større enn det tyske militæret, noe Quislings Hirden ikke var sammenlignet det norske.

5.5 Kapittelslutt

Perioden etter valgnederlaget i 1933 var altså preget av en sterk radikalisering, ettersom noe drastisk måtte skje for å endre kursen. Quisling tok stor inspirasjon fra Hitler, hvor flere fascistiske prinsipper kom på agendaen, og en komplett revidering av strategiene, samt politisk program, måtte til. For første gang ble det også klart fra Quisling selv at programmet var nettopp inspirert av tysk nasjonalsosialisme. Å påvirke befolkningen gjennom bruken av uniform og symbolisme ble i større grad gjeldene enn før. Spesialorganisasjoner ble opprettet, med varierende suksess, hvor alle fra barn til voksne hadde en eller annen form for organisasjon innenfor NS de kunne gå til, som igjen var med på å hjelpe å skape en form for

²⁴⁹ Allert, T, 2009, *The Hitler Salute*, s. 61.

²⁵⁰ Borgersrud, 2019, s. 270

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Payne, 1995, s. 17-18.

ideologisk gjennomsyrringsprosess. Som Paxton vektlegger, hadde Norge en annen historisk og politisk kontekst. Landet var et konstitusjonelt monarki med et relativt stabilt politisk system. Hirden og andre fascistiske ideer møtte derfor motstand fra et land med en sterkere demokratisk tradisjon og en befolkning som i større grad avviste fascistisk ideologi. I tillegg så man igjen tegn på Quislings inkompetanse i å blant annet influere de unge, og at han var passiv. Uansett, var NS i stor grad på tur å bli med i den europeiske fascismen som vokste på 1930-tallet.

Kapittel 6. Quislings motstand internt og eksternt

Valgnederlaget var ikke det eneste Quisling sto over etter 1933, ettersom det også var en sterk motstand internt i partiet, samt eksternt. For å videreføre punktet om hvorfor NS og Quisling ikke oppnådde suksess i Norge, vil det derfor være essensielt å se på hvordan reaksjonene ellers i det norske samfunnet var, i tillegg til den økende striden innad i partiet som et resultat av flere skuffende valg. De rødes motstand mot fascismen var en kompleks og viktig grunn til hvorfor NS mislyktes, ettersom de på mange måter klarte å slå ned den økende trusselen til fascismen her til lands. En forandring i NS sin kurs var også en tanke som ble forsterket, ettersom nestleder Hjort viste seg å være en av de fremste kritikerne av partiet. Skuffelsen over blant annet valget utløste nettopp et ønske fra flere NS-medlemmer om at en endring i partiets kurs måtte til, noe som skapte stor misnøye blant de rådene forhold i partiet. Massemobiliseringsplanene ble også satt på spissen, ettersom det på flere måter ble dannet ulike «fløyer» i partiet som ikke ønsket det samme.²⁵³ Dette kapittelet vil derfor gå enda dypere inn på Quislings interne og eksterne motstand etter valgnederlaget i 1933, og hvordan innvirkning det hadde på hans håp om å massemobilisere. Paxtons punkt om den ulike nasjonale konteksten for å forstå suksessen til fascismen vil igjen også være sentral.

Som både Knut Dørum i *De rødes kamp mot fascismen i Norge i 1930-årene* og Jonas Bals i *Våre kamper. Mot Rasisme og Fascisme 1865-1940* tar opp, var året 1933 et vendepunkt i norsk antifascistisk tenking.²⁵⁴ Arbeiderpartiets landsmøte i 1933 markerte et brudd fra tidligere rundt både retorikk og politikk. I stedet for å fokusere på sosialismen i overmorgen, begynte partiet istedenfor å snakke om krisepolitikken for morgendagen.²⁵⁵ Med andre ord en tydelig reaksjon på den voksende fascismen rundt omkring i Europa, spesielt Hitlers maktovertakelse. I tillegg har norske historikere ifølge Dørum i stor grad sett DNAs politiske linje som en tydelig overgang fra tidligere revolusjonistisk til mer reformistisk.²⁵⁶ Maktovertakelsen til Hitler førte til en systematisk forfølgelse av både sosialdemokrater og kommunister, som naturligvis skapte uro hos arbeiderbevegelsen ellers i Europa. Dette skapte en sterk følelse fra venstresiden om at de måtte føre en felles kamp mot fascismen. Som et resultat av dette, oppsto det en enda tydeligere polarisering mellom venstre- og høyresiden i Europa, så vel som Norge.²⁵⁷ Det var altså ikke bare en kamp mot Quisling og NS i Norge,

²⁵³ Høidal, 1988, s 187.

²⁵⁴ Dørum 2017; Bals 2023.

²⁵⁵ Bals, J. 2023. *Våre kamper. Mot rasisme og fascisme 1865-1940*. s. 291.

²⁵⁶ Dørum, Knut. 2017. Historisk Tidsskrift för Finland: De rødes kamp mot fascismen i Norge i 1930-årene, 102(1), 75-113. s. 78.

²⁵⁷ Ibid, s. 79.

men også en kamp mot Hitler-Tyskland. En ting som kan føyes inn her er hvordan Arbeiderungdommens Georg Svendsen skildret slike økende trusler i Norge, hvor han blant annet beskrev Quislings Leidangen (beskrevet i kapittel 2, den paramilitære bevegelsen) som «undervisning i mord på annerledes tenkende», et «hint» til hvordan de i Tyskland under Göring brukte å kidnappe arbeidere og deretter tvinge de til å løpe slik at de ble «skutt under fluktforsøk».²⁵⁸

6.1 Politisk kultur

En ting som må poengteres ifølge Dørum er at Norge hadde en politisk kultur som i bunn og grunn sto i veien for å ha en særlig utfordrende og aksjonistisk linje innenfor politikken, i dette tilfellet det borgerlige samfunn. Konsensus var alltid det man *prøvde* å oppnå, derimot førte Hitlers maktovertakelse til både radikalisering, men også en *økende* mobilisering fra venstresiden.²⁵⁹ Bals går derimot litt bort ifra dette synspunktet, og mener at det alltid var rom for aksjonisme, ettersom klassekamp, antimilitarisme osv., var synlig. Noe av det første som ble gjort av Arbeiderpartiet i 1933 var å prøve å opprette en internasjonal kampbevegelse mot fascismen, samt virke som en støtteaksjon for den tyske arbeiderklassen.²⁶⁰ Det ble i større grad enn før sett på som en slags systemkrise som måtte bli tatt hånd om, hvor det borgerlige samfunn ifølge de fleste på venstresiden hadde blitt mer aggressiv og truende.²⁶¹ For Quislings massemobiliseringsforsøk var dette definitivt et stort hinder, ettersom venstresiden i mye større grad enn før tok kampen opp mot det de anså som truende, herunder fascistene. Bare i Oslo demonstrerte mer enn 35000 arbeidere mot blant annet hakekorsflagget hos tyske ambassader, et antall som var større enn hele NS sitt medlemstall (iallfall før andre verdenskrig). Det at NS også etter hvert stemplet seg selv som et åpent fascistisk parti, rettferdiggjorde det i større grad en annen form for behandling enn det de ga alle sine andre politiske motstandere.²⁶²

En annen ting er at den politiske kulturen i Norge var mer vendt mot Storbritannia enn Tyskland. Som Tom Kristiansen skriver i sitt kapittel *Closing a Long Chapter: German-Norwegian Relations 1939-1945: Norway and the Third Reich* i Jill Stephenson & John Gilmour (red.) *Hitler's Scandinavian Legacy* var det svært lite folkelig anti-tysk stemning i

²⁵⁸ Bals, 2023, s. 294-295.

²⁵⁹ Dørum, 2017, s. 80.

²⁶⁰ Bals, 2023, s. 300.

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Ibid, s. 301-304.

Norge frem til første verdenskrig.²⁶³ Likevel, lå det en mistanke på lur i de høyere lag i samfunnet. Årsaken til dette var den økende rollen som strategi- og stormaktspolitikk spilte etter etableringen av det tyske keiserrike i 1871.²⁶⁴ Den anglo-tyske motsetningen som utviklet seg i tiårene frem til første verdenskrig etterlot Norge i en stadig vanskeligere posisjon mellom stormaktsblokkene. Storbritannia ble sett på både som forsvareren av liberalisme og demokrati, og som den ultimate garantisten for norsk integritet etter oppløsningen av unionen med Sverige, og om nøytraliteten skulle bryte sammen.²⁶⁵ En annen ting er at Norge fikk en strategisk betydning som det tidligere ikke hadde hatt, etter Tyskland tok plassen som hovedmotstander blant stormaktene tidlig på 1900-tallet. Resultatet av dette var at Norge kom tettere på Storbritannia gjennom deres «grand strategy», det å ha kontroll over hjemmefarvannene, samt forhindre motstandere å dominere over de såkalte Beneluxlandene, Nederland, Belgia og Luxemburg. Nordsjøen gikk dermed fra å være nokså «rolig» til å bli et konfrontasjonsområde for stormaktene.²⁶⁶ Quislings «tyskervennlighet» var ut ifra dette synspunktet derfor nokså kontroversielt, og et tidlig tegn på at den nasjonale konteksten i Norge ville gjøre det vanskelig å gå den «tyske vei».

Når det kommer til fascismens suksess i Europa, plasserer Hans Fredrik Dahl Norge i kategorien «lav suksess», Frankrike og Finland i «middels suksess» og Italia, Tyskland, Østerrike og Spania i «høy suksess».²⁶⁷ Støtten til høyreekstremisme, i tillegg til antidemokratiske og antisemittiske synspunkter, spredte seg blant flere borgerlige kretser som ikke var formelt tilknyttet den fascistiske bevegelsen. De borgerlige tendensene i de første årene etter 1930 fikk betydelig oppslutning på grunn av frykt for sosialisme og revolusjon. Likevel led høyreaktivismen blant annet fordi Quisling manglet politisk skarphet, sosiale ferdigheter og praktisk forståelse. Han var på mange måter ikke egnet som leder, og bevegelsen i det store og hele manglet i tillegg dyktige ledere. Uansett, ble fascismen og Quisling et viktig politisk mål å bekjempe grunnet den økende trusselen fra fascismen rundt omkring i Europa. Våren 1932, året før den massive omdreiningen i oppgjøret mot fascismen i Norge, anklaget Quisling DNA og NKP for planlegging av blodig revolusjon og lagring av våpen og kontakt med Sovjetunionen, hvor han mente han hadde bevis i form av diverse dokumenter. Et tidlig tegn på hvordan Quisling så på venstresiden og hva som måtte gjøres

²⁶³ Kristiansen 2017.

²⁶⁴ Kristiansen, 2013, s. 76.

²⁶⁵ Ibid, s. 78.

²⁶⁶ Kristiansen, 2021.

²⁶⁷ Dahl, 1972, s. 29

for å starte sin massemobilisering i et godt lys, ved å polarisere og skape fiender slik at NS så ut som de som kunne sette en stopper for den «revolusjonære virksomheten».²⁶⁸

6.2 Venstresidens kamp mot Quisling

Som vist, var det ikke bare Arbeiderpartiet som sto imot Quisling og NS. NKP søkte tidlig samarbeid med DNA for å få til et kamppelleskap mot fascismen, i form av en rekke ting som antifascistisk kampvern og utenomparlamentariske masseaksjoner. Dette ble avvist av DNA, som mente at samarbeid betydde at det to partiene måtte sveises sammen til ett parti.²⁶⁹ Dette betydde selvfølgelig ikke at de to partiene hadde ulik holdning til om fascismen skulle nedkjempes. Quisling ble fort fotfulgt av flere ungtkommunister fra NKP som var til stede på de fleste stevner og taler han holdt, som resulterte i at han for eksempel måtte snike seg inn i en ventende politibil for å bli eskortert. I tillegg prøvde NKP å mobilisere arbeiderungdommen til kamp, hvor de skulle slå ned alt mulig fascistisk gjennom demonstrasjoner, sabotasjer, innsamlinger osv.²⁷⁰ En forenklet forskjell mellom NKP og DNAs forståelse av fascismen, var at NKP knyttet fascismen til borgerskapet og kapitalismen, mens DNA så på det mer som en kamp for det borgerlige demokrati i møte med fascismen.²⁷¹ Ifølge Per Maurseth i *Arbeiderbevegelsens historie i Norge: Gjennom kriser til makt* hadde hele arbeiderbevegelsen i Norge forandret seg på 1930-tallet sammenlignet med tiåret før. Fascisme og krigsfare la grunnlaget for nye allianser, og det ble slutt på brennemerkingen av sosialdemokrater som sosialfascister.²⁷² På Kominterns 7. kongress sommeren 1935, var det en bred appell for at hele arbeiderbevegelsen og det borgerlige venstre skulle forsvare demokratiet og fred mot krig og fascisme.²⁷³

En interessant ting å påpeke er at etter valgfiaskoen til NS i 1933 fortsatte de antifascistiske handlingene fra venstresiden, derimot ikke i like stort volum. Dette kan ses i lys av at DNA-regjeringen fra 1935 mente at det var essensielt å prøve å bygge bro til de andre partiene, samtidig som man prøvde å unngå å provosere Nazi-Tyskland. Den tidligere koblingen mellom det borgerlige samfunn og fascismen var ikke like pressende lengre, ettersom de mente at NS ikke utgjorde en fare nå.²⁷⁴ Året tidligere, høsten 1934, organiserte Einar Gerhardsen en vellykket boikottaksjon i Oslo mot et NS-møte. Dette førte til at Gerhardsen

²⁶⁸ Dahl, 1991, s. 192.

²⁶⁹ Dørum, 2017, s. 88

²⁷⁰ Bals, 2023, s. 308.

²⁷¹ Dørum, 2017, s. 92-93.

²⁷² Maurseth 1987.

²⁷³ Maurseth, P, 1987. *Arbeiderbevegelsens historie i Norge: Gjennom kriser til makt*, s. 575-576.

²⁷⁴ Dørum, 2017, s. 107.

ble saksøkt for ærekrenkelse, etter at han hadde uttalt trusler om å hindre aktiviteten til det han omtalte som «drittpartiet» ifølge NS-medlemmer. «Drittpartiet» refererte til NS. I løpet av 1935–1936 saboterte arbeiderungdom NS-møter i Kongsberg, Eidsvoll, Gjøvik, Åsgårdstrand, Stavanger og Arendal.²⁷⁵

6.3 NS for seg selv

For å videreføre punktet om at DNA prøvde å bygge broer og ikke så på NS som en så stor trussel lengre, kan man se på hvordan de ulike partiene reagerte. For regjeringen ble det viktig fra 1935 å etablere forbindelser med de andre politiske partiene i landet. Å knytte fascismen til det borgerlige samfunnet var ikke lenger en hensiktsmessig strategi, og NS utgjorde ikke lenger en trussel. Bondepartiet, som hadde mange tilhengere av fascistiske ideer, ble nå en del av det parlamentariske grunnlaget for en sosialdemokratisk regjering, ettersom de og DNA etter et kriseforlik fikk etablert parlamentarisk støtte. I tillegg hadde DNAs sterke anti-fascistiske kampanje påvirket Høyre. I 1933 hadde Høyre, som var det største partiet på høyresiden, tatt et viktig veivalg som ville påvirke Quislings planer. Den 12. juni inviterte NS Høyre til et nasjonalt samarbeid før det kommende stortingsvalget. I flere distrikter var holdningen blant høyrefolk positiv til dette samarbeidet, derimot da sentralstyret i Høyre bestemte seg 30. august, var beslutningen klar: Nei til samarbeid med NS. Det var noen unntak, som for eksempel Høyre i Bergen som inngikk samarbeid, men dette ble fordømt av ledelsen og endte nesten med eksklusjon.²⁷⁶ En av de største årsakene var at NS representerte både fascistiske og sosialistiske ideologier. Det var bekymringsfullt for Høyre at «arbeidere og middelklassevelgere» kunne bli skremt av den radikale kampanjen som hevdet at de borgerlige partiene hadde «fascistiske trekk» om man samarbeidet med NS.²⁷⁷ Det var også av stor betydning at Aftenposten, den største Høyre-avisen, aktivt drev en kampanje mot Quisling og NS under valgkampen i 1933 for å minske innflytelsen deres. I hovedsak fokuserte kampanjen på negativ omtale av diktatur og dyrking av en førerkultus som Quisling var tilhenger av, noe som ble ansett som i strid med norsk demokrati. En ting som kan føyes inn her, er at Aftenposten ikke var kritisk/negativ i sin dekning om Hitler, så det kan derfor diskuteres om det var mer av en taktisk grunn for at Høyre skulle beholde hegemoni, akkurat som DNA ville minske innflytelsen til NKP. Isoleringen av NS ble ytterligere forsterket da NS rettet kraftige angrep mot de andre borgerlige partiene, noe som åpnet for en større

²⁷⁵ Ibid, s. 103.

²⁷⁶ Danielsen, R, 1984. *Høyres historie: borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*. s. 232-234.

²⁷⁷ Ibid.

tilnærming og samarbeid mellom DNA og den borgerlige siden.²⁷⁸ Den elendige oppslutningen for NS ved stortingsvalget samme år satte også en stopper på mye av frykten for den norske fascismen, som ville få NS til å gå i panikkmodus.

En annen årsak til NS eller høyreaktivismens fallitt, kan også ses i høyre-ledelsens frontstilling mot aktivismen tidligere i 1929, samt samfunnet som helhet på 1920-tallet sammenlignet med 1930-tallet. I sin kamp mot å bekjempe aktivismen ville ikke lederne i Høyre bare forsvare sitt eget parti, men også det politiske systemet i seg selv. Ifølge Danielsen, var den parlamentariske tradisjon såpass sterk i Norge at den utgjorde en motvekt mot ekstreme holdninger.²⁷⁹ Dannelsen av NS ble også for mange sett på som at aktivismen hadde blitt mer isolert. Årsaken til dette var at partidannelsen som sagt kom etter at Quisling hadde prøvd å oppnå aksept innenfor de mer etablerte politiske miljøene i landet, som feilet.²⁸⁰ Det at Quisling i det hele tatt måtte opprette et parti var jo noe han selv så på som et nederlag. Som Quisling selv poengterte, kjente han bare til ett parti: «Det norske folks store parti».²⁸¹ Som Emberland legger vekt på, kom grunnleggelsen av NS for sent til å egentlig dra noe særlig nytte av de antiparlamentariske strømmingene på 1920-tallet.²⁸² Aktivismen i 1920-årene hadde et større omfang enn den på 1930-tallet med NS. Den representerte en større trussel mot det politiske systemet i Norge, ettersom håpløsheten fikk mer gjenklang i innflytelsesrike miljøer. Kort fortalt skyldtes dette blant annet en dyptliggende tillitskrise i næringslivet rundt egen evne til å i det hele tatt løse problemene i økonomien, samt politikernes vilje til å komme til unnsetning.²⁸³ Stemningsomslaget endret seg likevel på slutten av 1920-tallet og starten av 1930-tallet, da både private og offentlige inntekter begynte å flyte bedre, hvor tillitt og selvtillit vendte tilbake.²⁸⁴ Ut ifra dette kan det da argumenteres for at NS hadde et «timing»-problem.

6.4 NS Riksmøte 1935 – panikk og angrep mot de borgerlige partier og venstresiden

På et riksmøte i Stavanger 1935 var det klart og tydelig at NS sto over en stor krise både internt og eksternt, sett ut ifra den borgerlige sides voksende ekskludering av partiet, samt

²⁷⁸ Dørum, 2017, s. 107-108.

²⁷⁹ Danielsen, 1984, s. 204-205.

²⁸⁰ Ibid, s. 203.

²⁸¹ Dahl, 1991, s. 264.

²⁸² Harbo, H, 2023, *Fascismen har vært et dødfødt prosjekt i Norge etter krigen, men ikke i Sverige. Hvorfor?* <https://www.forskning.no/historie-krig-nazisme/fascismen-har-vaert-et-dodfodt-prosjekt-i-norge-etter-krigen-men-ikke-i-sverige-hvorfor/2156667> (10.04.2024)

²⁸³ Danielsen, 1984, s. 203.

²⁸⁴ Ibid, s. 205.

voksende misnøye internt. Møtet åpnet med at Norge var blitt overlatt til det de mener var en erklært revolusjonær og marxistisk partiledelse. Maktøvertakelsen gikk derfor bort ifra Norges konstitusjon og lover, samtidig som den åpnet veien for marxistiske fremstøt, som gjorde det farligere for innbyggernes frihet, liv og eiendom.²⁸⁵ Det ble skildret at regjeringen, med støtte av tidligere «venn» Bondepartiet og andre, prøvde å oppnå absolutt samfunnsmyndighet og å innføre med vold en marxistisk samfunnsordning, såkalte sovjetiske tilstander. I tillegg ser man et «stikk» mot de borgerlige, ettersom «så mange av marxistledernes tilhengere er blinde og de borgerlige også blinde, ideløse og viljeløse».²⁸⁶

Nå som DNA og de borgerlige i større grad enn før samarbeidet, gis det også sterke uttrykk fra NS om at de borgerlige partipolitikerne var forbrytere mot landet på grunn av at de overga regjeringsmakten til «marxistene» som da kunne fremme sine landsskadelige planer. De borgerlige partiene hadde derfor utspillet sin rolle i norsk politikk, sett ut ifra at de ikke hadde evnet å finne eller prøve en annen utvei enn å overgi styremakten til «marxistpartiet».²⁸⁷ Igjen ble det rettet kritikk mot spesielt Bondepartiet om at de gikk bort fra mandatet fra deres velgere, som æresforpliktet dem til å kjempe mot marxismen. I stedet for inngikk de i en «uverdige» avtale, der de «hjalp marxistene» til makten og understøttet politikken som ble ført. Samtidig fikk Høyre og Venstre kritikk, som ifølge NS var medskyldige i at DNA-regjeringen i det hele tatt ble en realitet, sett ut ifra at de godtok alle deres representanter i Stortinget.²⁸⁸

Avslutningsvis, tok de for seg at de borgerlige og sosialistiske partipolitikerne ikke var i stand til å løse tidens og fremtidens krav. Det ble konstatert at den gamle partipolitikken måtte oppgis, og samfunnsutviklingen måtte legges om etter NS' bestemmelser og linjer. Det som måtte til for å mobilisere folket var noe helt nytt og sterkt: en form for offervillig og aktiv nasjonal reising som nådde ut til hver enkelt og forsto tidens, utviklingens og Norges folks behov og krav. NS oppfordret derfor alle nordmenn til å bli med i deres samlingsbevegelse, hvis man ønsket å verne de nasjonale verdiene, folks frihet, liv og eiendom.²⁸⁹ De fem punktene som skulle realiseres ifølge *Nasjonal Samling: møteprotokoll 1934-1945* var²⁹⁰:

- 1. En handlekraftig nasjonal riksregjering, uavhengig av partipolitikk, hvor nasjonal solidaritet, vilje og idealisme var i sentrum.

²⁸⁵ Ekker (red.) 2011. *Nasjonal Samling møteprotokoll 1934-1945*, s. 35.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Ibid, s. 36

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Ibid.

²⁹⁰ Ekker, 2011

- 2. Riksting og laugorganisasjon, hvor nasjonens kultur- og næringsliv skulle organiseres i selvstyrende legaliserte yrkeslag (laug).
- 3. Økonomisk gjenreisingsplan, hvor man ser innspill av populistisk retorikk hvor man skulle eliminere arbeidsløsheten, minske renter og skatt, øke nasjonalinntekten osv.
- 4. En nasjonal bondepoltikk, igjen med løfter om at bønder og fiskere skulle løsrives fra «gjeldstrelldommen» og sikre en tryggere bonde- og fiskestand.
- 5. Utenrikspolitikk med Norge i sentrum. En politikk hvor Norge ble organisert i et solidarisk folkesamfunn på arbeidslivets grunn, hvor man hadde et styre som var stødig og sterkt. Hele folket skulle være i samarbeid, det vil si garantert arbeid for enhver uavhengig av hvor man sto i samfunnet. Forsvars- og utenrikspolitikken skulle i hovedsak bevare fred for landet og sikre dets plass i en tid hvor det skjedde stadig større omveltninger globalt.²⁹¹

Året senere i 1936 var det derimot klart at DNA hadde en særdeles mindre bekymring enn før for den fascistiske faren i Norge. Som *Arbeiderbladet* skrev, hadde «fienden» ikke lyktes og fått liten støtte.²⁹² NS' sine fortsettende valgnederlag hadde bevist at det norske folk i bunn og grunn hadde stått opp mot fascismen og avvist den, og at håpet om å danne en fascistisk bevegelse var svekket.²⁹³ Angrepene mot de borgerlige av NS ifølge Brevig og de Figueiredo, sørget for at de ble enda mer isolerte og dermed marginaliserte partiet permanent.²⁹⁴ Denne fiaskoen for NS sørget for større uenigheter i partiet, som til slutt endte med en splittelse internt i partiet i 1936/37.

6.5 Splittelse i partiet – nasjonalsosialister mot førerprinsippet

Den solide frammarsjen av antifascistiske handlinger, samt de borgerliges mer samarbeidsvillige tone med DNA, gjorde det klart at Quisling og NS var på vei ut på sidelinjen. Quisling og NS var også preget av splittelse, hvor interne uenigheter var hyppigere. Partiets første propagandasjef fram til 1935, Walter Fyrst, skrev at partiet nå var i full oppløsning etter fire års virke.²⁹⁵ Dette var et klart eksempel på den tonen som var rådende i partiet. Den store massebevegelsen som Quisling og partiet hadde ambisjoner om å

²⁹¹ Ibid.

²⁹² *Arbeiderbladet*, 28. sept. 1936.

²⁹³ Dørum, 2017, s. 110.

²⁹⁴ Brevig H.O, & de Figueiredo. (2002). *Den norske fascismen – nasjonal samling 1933-1940*. s. 198-199

²⁹⁵ Høidal, 1988, s. 187.

være, var milevis unna å bli oppfylt, noe medlemmene også la merke til ettersom det var en klar og tydelig åpen strid om lederskap og innflytelse i partiet.

Etter valgnederlaget i 1936 mente likevel Quisling at partiet aldri hadde stått så sterkt noen gang tidligere. Dette utsagnet ble møtt med kritikk. Georg Vedeler, fylkesfører (øverste partiinstans i en fylkesorganisasjon) for Vestlandet, mente at den borgerlige agitasjonen Quisling snakket så mye om ikke var årsaken til at det gikk så dårlig med NS. Som Robin Sande legger vekt på i sin masteroppgave *Ja takk, begge deler! En analyse av Nasjonal Samlings ideologiske utvikling 1933-1937*, var spørsmålet rundt sosialismen også et sentralt tema, ettersom flere mente at valget gikk dårlig på grunn av at partiet hadde falt mellom det borgerlige og sosialistiske.²⁹⁶ Ifølge overrettssakfører Albert Wiesener i NS, hadde arbeiderne, som Quisling ville appellere til i sin massemobilisering, ikke forstått at NS var et parti som var arbeidervennlig. Det ble derfor argumentert for at man måtte radikaliseres enda mer, for å vise en klar forskjell. Dette utsagnet fra Wiesener gjorde det derimot ikke noe enklere, med tanke på at det egentlig bare skapte en større rift mellom de i partiet som mente at ensidig sosialisme ikke kunne vinne støtte, kontra de som mente det.²⁹⁷ En løsning på dette var å bruke navnet «nasjonal arbeiderreisning» for å komme nærmere arbeiderklassen, men igjen ble det ikke skapt konsensus rundt dette, ut ifra at det kunne «fiendtliggjøre» bønder, småbrukere, fiskere osv.²⁹⁸ Quislings drøm om en fullstendig nasjonal samling i landet var med andre ord ikke tilstrekkelig hvis det bare var fokus på arbeiderklassen, noe Quisling helt fra starten av hadde satt stort fokus på i sine mobiliseringsplaner.

Videre, var striden mellom nestleder Hjort og Quisling en sterk pådriver i begynnelsen av splittelsen i partiet. Hirden, Hjorts egne kjerne, var også splittet. Det var lenge en åpen «hemmelighet» at Hjort hadde ønsket at partiorganisasjonene i Akershus og Oslo skulle slå seg sammen, helst under hans egen ledelse. Quisling var selv overbevist om at Hjort prøvde å tilskrive seg makt, og tok et valg som på mange måter var starten på slutten. Under et møte med «Nasjonal Samlings Råd» hvor partitillitsmenn fra hele landet kom sammen for å drøfte og diskutere hvorfor valget gikk som det gikk, gjorde Quisling det klart at Fuglesang skulle bli fylkesfører i Oslo. Ved å gjøre dette, tok Quisling åpent parti mot Hjort, som bare dagen etter valgte å trekke seg fra førerverket i Akershus.²⁹⁹ Gjennom oppsigelsen, var det et håp om at Quisling skulle ombestemme seg og revurdere utnevnelsen av Fuglesang. I

²⁹⁶ Sande, 2008, «Ja takk, begge deler! En analyse av Nasjonal Samlings ideologiske utvikling 1933-1937», s. 60.

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Ibid, s. 61.

²⁹⁹ Høidal, 1988, s. 196.

oppsigelsesbrevet gjorde han det klart at et samarbeid mellom han selv og Fuglesang var umulig, og mente at fylkesføreren måtte være en person som kunne forene begge fylkesorganisasjonene. Hjort hadde en stor andel tilhengere og sympatisører i partiet, og bruddet mellom han og Quisling førte derfor til at folk mistet troen, ble usikre og passive.³⁰⁰ Som Ivo de Figueiredo påpeker, var Hjort på mange måter det naturlige midtpunktet, spesielt i NS-miljøet i Akershus. I sentralledelsen var han medlem av «NS' råd og Hovedstyre», samt styreleder i «NS Presse A/S», utgiverselskapet til partiet. I tillegg var han et av partiets mest ivrige skribenter og foredragsholdere.³⁰¹

Desember 1936 var splittelsen nært komplett, ettersom Hjort i et brev gikk kraftig ut mot en ukultur som sto sentralt i partiet. Han mente at partiet hadde gått bort ifra sine egne lover og hadde en utvikling som i bunn og grunn gikk i strid mot partiets egne prinsipper. NS var også som sagt bygget opp på førerprinsippet, hvor det var sentralt at føreren og hans nærmeste i partiet hadde personlig kontakt som resultat av gjensidig samarbeid. Hjort mente derimot at NS var ledet av en enevoldshersker, og hvis Quisling skulle bli ansett som en samlende figur, så måtte han heve seg over den daglige politikk og på mange måter fungere som en ankeinstans.³⁰² Som Hjorts bror skrev, som også var medlem av NS, meldte han seg inn i partiet på grunn av ønsket om et fritt og selvstendig folk, noen som kunne stå opp mot marxismen, samt bygge bro over sosiale motsetninger. Som han selv sa, fant de flere retningslinjer i partiet, og svelget derfor også, som en bitter pille, førerprinsippet.³⁰³

Det var derfor flere tegn på at folk i NS ikke var like «samarbeidsvillig» til å følge Quislings førerprinsipp, et prinsipp som han hadde håpet skulle ha samme innvirkning som Hitler hadde i Tyskland for å mobilisere massene. Konseptet innebar en hierarkisk struktur der ordre og beslutninger kom fra topplederen og utvilsomt skulle følges av de underordnede. Hitler posisjonerte seg som den absolutte autoriteten og den ubestridte lederen, og skapte en personkult rundt seg. Hans karisma, propaganda og image ble nøye utformet for å presentere ham som legemliggjørelsen av nasjonen og dens skjebne. Ved å spole fram til 1941, fortalte Quisling Josef Terboven, som var den øverste sivile tyske leder i Norge under okkupasjonen, at det «knapt i noe annet land er det så lett . . . å gjennomføre en nasjonal revolusjon ovenfra som Norge».³⁰⁴ Dette går tilbake til at Quisling på mange måter var litt virkelighetsfjern,

³⁰⁰ Ibid, s. 197.

³⁰¹ Figueiredo, 2004, *Fri Mann: Johan Bernhard Hjort: En dannelseshistorie*, s. 166.

³⁰² Ibid, s. 198-199.

³⁰³ Sande, 2008, s. 62.

³⁰⁴ Dahl, 1992, *En fører for fall*, s. 267.

ettersom alt han hadde prøvd fram til dette ikke hadde slått igjennom, selv om det var en «from above» massebevegelse han prøvde å oppnå.

I slutten av desember 1936, ga Quisling Hjort endelig en skriftlig avskjed fra hovedstyret. Dager senere, ble Hjort også kritisert for å ha gått av som sjef i Hirden og fylkesfører i Akershus. Den 8. februar 1937 informerte han Quisling om at han ikke ville ha noe med partiet å gjøre lengre, og at ingen samling av nasjonen kunne være mulig gjennom et slikt miljø som NS hadde skapt.³⁰⁵ Etter avskjeden med Hjort, begynte en sakte, men sikker prosess med utmeldinger av partiet. Flere var lei den voksende diktatoriske tendensen og ønsket mer frihet. Folk mistet interessen for bevegelsen som skulle ta Norge med storm. Som advokatkollegaen til Hjort, Otto Engelschiøn sa det, var det en voksende trang fra Quisling å ta ut alle som hadde en eller annen form for selvstendig mening.³⁰⁶ De som sto imot Quisling, var sett på som folk som tenkte mer på seg selv enn saken ifølge føreren. Majoriteten av partiets intellektuelle krefter var ute av partiet.³⁰⁷ Dette resulterte i at alle som kunne skape diskusjon i partiet var borte, og nå sto det igjen en kjerne av medlemmer som dyrket Quisling som en profet enn som politisk leder. Han ble fulgt kritikkfritt og fanatisk. Etter splittelsen begynte også partiet å omfavne kulturell og etnisk antisemittisme, et siste radikalt forsøk på å få innflytelse. Så å si all støtte fra de andre borgerlige partiene og miljøene, samt mange av Quislings støttespillere i pressen, sluttet å gi han spalteplass. Quisling sto nå igjen med en sterkt redusert gruppe av trofaste beundrere. NS var nå redusert fra parti til sekt.³⁰⁸

Ser man til Tyskland, var de konservative elitene ikke helt om bord i begynnelsen med Hitler. Som Kershaw sier, trodde de i hovedsak ikke på Führer-kulten, og kunne til og med på det private ha et foraktende eller nedlatende syn på Hitler og hans bevegelse. Utover det var de ofte skuffet over nasjonalsosialismens realiteter. Likevel ga Hitlers nye form for ledelse dem muligheten, slik de så det, til å opprettholde sin egen makt. Deres svakhet var Hitlers styrke, før og etter 1933.³⁰⁹ De andre bevegelsene på høyresiden forsto dermed også at Hitler var nøkkelen til suksess, en kontrast til Norge hvor det ble klart at Quisling ikke var i nærheten til noe av det samme og at de dermed ikke hadde noe bruk for han. Som Dahl, Hagtvet og Hjeltnes sier, var demokratiet i Norge også mer rotfast og gjennomgripende demokratisert,

³⁰⁵ Høidal, 1988. s 199-200.

³⁰⁶ Brev fra Engelschiøn til Quisling 05.02.37 VQP F-4. RA.

³⁰⁷ Brevig, 1970, s. 100.

³⁰⁸ Ibid, s. 106.

³⁰⁹ Kershaw, I, 2004. Hitler and the Uniqueness of Nazism. *Journal of Contemporary History*, 39(2), 239–254. s. 250.

som førte til at den lille overklassen som fantes i landet ikke var adelig, slik at dens makt ble begrenset sammenlignet med Tyskland.³¹⁰ Det var ingen særlige autoritære tradisjoner i Norge, eller en nøkkelperson i de høyere lag som Paul von Hindenburg (presidenten før Hitler) Quisling kunne utnytte. Norge hadde et såpass etablert parlamentarisk styre kontra Tyskland, slik at selv noen av de som var tilhengere av fascistiske ideer gikk den parlamentariske vei (som Bondepartiet gjennom kriseforliket med DNA). Hvem skulle Quisling gå til? Igjen går dette tilbake med Paxton sitt punkt om at den historiske konteksten er viktig når det gjelder i hvilken grad en fascistisk bevegelse kan lykkes. I Norge holdt de tradisjonelle politiske institusjonene seg fast, den økonomiske ustabiliteten var mindre og den opplevde trusselen fra kommunismen var lavere ettersom flere søkte mot parlamentarismen. Veien videre for NS var derfor enda mer skuffende, ettersom de ved stortingsvalget i 1936 fikk 1,83% av stemmene (2,23% ved forrige) og ved kommunestyrevalget i 1937 fikk 0,06% av stemmene (1,5% i 1934). NS var blitt et helt irrelevant parti, derimot etter Nazi-Tysklands invasjon av Norge, løftet okkupantene Quisling og NS inn i maktens sentrum. Fra høsten 1940 og bort mot slutten av andre verdenskrig styrte partiet landet, dog under tysk overhøyhet.³¹¹

6.6 Kapittelslutt

Etter valgnederlaget ble altså vondt verre for Quisling, ettersom han sto over kolossalt press både internt og eksternt. Skuffelsen over blant annet valget utløste nettopp et ønske fra flere NS-medlemmer om at en endring i partiets kurs måtte til, noe som skapte stor misnøye blant de rådene forhold i partiet. De rødes motstand mot fascismen var også en stor faktor og en kompleks og viktig grunn til hvorfor NS mislyktes, ettersom de på mange måter klarte å slå ned den økende trusselen til fascismen her til lands. Etter Hitlers maktovertakelse i 1933, var de røde i Norge også i større grad enn før klar for å bekjempe de voksende fascistiske tendensene. For å snu skuten ble det satt søkelys på å ha en form for offervillig og aktiv nasjonal reising som skulle nå ut til hver enkelt og forstå tidens, utviklingens og Norges folks behov og krav. NS oppfordret derfor alle nordmenn til å bli med i deres samlingsbevegelse, hvis man ønsket å verne de nasjonale verdiene, folks frihet, liv og eiendom. Istedenfor å ha venstresiden som hovedmotstandere, ble NS nå såpass marginalisert at de også ble skvist ut av flere på høyresiden, blant annet da Høyre gikk inn for null samarbeid med NS før

³¹⁰ Dahl et al, 1990, *Den norske nasjonalsosialismen: Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*, s. 186.

³¹¹ Ekker, 2011, s. 8

stortingsvalget. Den politiske kulturen med parlamentarismen i sentrum var såpass rotfestet i Norge, slik at Quisling ikke hadde noen spesielle folk eller hendelser han kunne utnytte, samt at Norge var mer vendt mot blant annet Storbritannia enn Tyskland politisk. Striden og uenighetene innad i partiet ble så sterk, at de eneste som var igjen var lojale beundrere som ville følge Quisling uansett hva. Etter å ha vært et lite parti, ble de nå enda mindre. Det eneste som kunne gjøre partiet relevant nå, var okkupasjonen år senere hvor de ble løftet fram i lyset igjen og styrte under tysk overhøyhet.

Kapittel 7. Oppsummering og konklusjon

I denne oppgaven har jeg tatt opp ulike sider ved fenomenet fascisme og massemobilisering, sett i lys av den internasjonale litteraturen på feltet. Ut ifra dette har jeg prøvd å besvare hvordan Vidkun Quisling så på og arbeidet med spørsmålet om massemobilisering i Norge, og hvorfor NS kom til kort på dette området. Den norske forskningen om Quisling og NS har ikke systematisk drøftet eller tatt utgangspunkt i internasjonal litteratur om massemobiliseringen sin plass innenfor fascismen. Det har for det meste vært fokus på han som person, hvor det har vært enighet om at han var uegnet, filosofisk og svevende. Andre sider ved mobilisering har derimot ikke vært like mye framhevet eller drøftet, som for eksempel uniformering, symbolbruk, militarisering, vold og de unges rolle. Det har til tider blitt nevnt, men ikke i et massemobiliseringsperspektiv. Jeg har derfor forsøkt å bruke disse punktene til å strukturere en diskusjon om særlig Quisling sin omgang med disse faktorene, der det tidligere ikke har vært gjort på en systematisk måte.

En gjennomgang av kjennetegnene til den fascistiske massemobilisering, spesielt vist gjennom Robert Paxton, Robert Griffin og Stanley Payne, viste at Quisling forsøkte å bruke flere av de «typiske» strategiene for å massemobilisere, men det var flere årsaker til at det ikke gikk som planlagt. I det vi kan kalle for «propagandaens tid» (1930-1945), ble alt satt inn på å prøve å vinne «gjennomsnittsmennesket» og selve folkeflertallet. Under det hele hvilte en gjennomtenkt ny retorikk: en helt ny ide om politisk påvirkning og den mottakende partens sinn.

Noe av de første man må tenke på er den historiske konteksten. For Hitler var det mye enklere å spille på elendigheten som preget landet, kontra Quisling som bodde i Norge, der forholdene ikke var i nærheten av like dystre, og hvor det også var et demokrati som var rotfestet gjennom parlamentarismen. Frykt og hat styrte dagen i Tyskland ved slutten av første verdenskrig. Våpenkamper, attentater, opptøyer, massakrer og sivil uro nektet tyskerne stabiliteten der en ny demokratisk orden kunne blomstre. Weimar-republikken ble også svekket av at den ikke klarte å vinne helhjertet støtte fra hæren og embetsverket, som begge fant det ekstremt vanskelig å tilpasse seg overgangen fra det autoritære riket til den demokratiske republikken i 1918. Tyskland ble stemplet som en internasjonal skurk og påtvunget høye krigserstatninger etter Versailles-traktaten.³¹² Norge var ikke sammenlignbar.

³¹² Evans, R. 2005, *The Coming of the Third Reich*, s. 118.

Quisling hadde enkelte tanker om hvordan han skulle mobilisere, særlig knyttet til militarisering. NS-uniformeringen, bruken av symboler, de unges rolle osv., signaliserte en streben etter noe militært som ikke fantes i noe annet parti. Disse fasene av militarisering ga på mange måter uttrykk for hva Quisling mente han trengte fra partiet sitt. Som Borgersrud sier, var det i Quislings tankeverden en eksakt kopi av en typisk militær organisasjon.³¹³ Militarisering av partiet var derfor sentralt. Her så man hvordan Quisling, gjennom opprettelsen av Hirden, iverksatte en ideologisk påvirkningsprosess for å prøve å ta tak i alle lag av samfunnet. Innenfor et massemobiliseringsperspektiv skaper dette i mange tilfeller en oppfattelse av tilhørighet og identitet blant tilhengerne, som dermed kan føre til en følelse av å være en del av en mektig og disiplinert bevegelse. Militarisering kan utnytte folks ønske om sikkerhet, identitet og tilhørighet samtidig som den fremmer en kultur basert på lydighet, styrke og vold. Denne følelsen av tilhørighet fremmer på flere måter solidaritet og lojalitet, og ved å kombinere disse elementene kan fascistiske ledere effektivt mobilisere masser og konsolidere makt. Quisling ville også at klassekampen måtte avvikles til fordel for et overordnet nasjonalt felleskap av bedriftseiere og arbeidere basert på felles biologisk opphav. Han var tydelig på at partipolitikk skulle avvikles, og sosialistenes revolusjonære aktivitet skulle bli tatt knekken på, ettersom de begge ødela «samfunnets livskraft».³¹⁴ Parlamentarismen skulle også settes til side til fordel for en «nasjonal riksregjering», ettersom parlamentarismen ifølge Quisling ikke var skikket til å løse de utallige problemene i samfunnet.

Quisling imiterte også Arbeiderpartiet i det å opprette flere spesialorganisasjoner innad i partiet selv. Fra partiets oppstart, var det for eksempel flere barn og unge i alderen 10 til 18 år i Nasjonal Samlings Ungdomsfylking (NSUF).³¹⁵ Ved å sikte mot den yngre generasjonen, kunne NS sin ideologi bli eksponert i en tidlig alder, slik at det politiske synet og holdningene til den kommende generasjon kunne bli inngrodd. Slik ungdomsindoktrinering sikrer langsiktig innvirkning på samfunnet. Gjennom å nå ut til barn og ungdom, kunne Quisling forme deres verdensbilde, i tillegg til å forme dem til lojale støttespillere som ville videreføre ideologien, selv når de kom i voksen alder. Dette kunne skape en slags generasjonskontinuitet i støtten til det fascistiske regimet.³¹⁶

³¹³ Borgersrud, 2019, s. 270

³¹⁴ Høidal, 1988, s. 98.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Koch, H.W, 1996, *The Hitler Youth: Origins and Development*, s. 40-41.

I bunn og grunn var ikke disse tankene og initiativene enestående, ettersom Hitlers bevegelse drev med mye av det samme. På andre områder var allikevel forskjellene store. I *Mein Kampf* så Hitler på seg selv som en slags redningsmann eller frelser for nasjonen. Han hadde klare tanker om massemobilisering, hvor Quisling på sin side i *Russland og vi* var mer innadventt og filosofisk. Han var klønete, ingen typisk folkefører. Hitler skrev en bok ut fra Førerens perspektiv, og ville føre dette ut i livet; Quisling skrev en advarende bok om Russland, og ble headhundet av andre. Quislings abstrakte visjoner, for eksempel rundt «den nordiske rase», skapte ikke særlig entusiasme hos befolkningen. Hitler var konkret på hva som måtte gjøres, med skreddersydd propaganda, mens Quisling til tider hadde en «ta det som det kommer» mentalitet. Quisling var på mange måter en elitist, og så på seg selv som et geni som skulle plante alt ned i samfunnet istedenfor å ta tak i konkret misnøye. For en karismatisk leder vil det være vesentlig enklere å mobilisere folket rundt seg og manipulere massebevegelsens dynamikk. Gjennom karisma vil man lettere klare å forme kollektiv identitet, inspirere fanatisme og undertrykke kritisk tenkning. Vurderingen av karisma er subjektiv, og oppfatningene om karismaen til Hitler og Quisling kan variere. Men som nevnt tidligere, viste flere rapporter og referater at begeistringen var større før talene til Quisling sammenlignet med etter.³¹⁷

Quisling hadde heller ikke samme autoritet som Hitler. Alle som hadde fått personlig makt fra Hitler drev rivalisering seg imellom for å prøve å forstå/tolke hva Hitler ville. Dette skapte et system hvor folk under han forsøkte å arbeide «towards the führer», et slags hierarkisk system med en sterk lojalitetsstruktur. Quisling på sin side var rigid og opptatt av dogmer av hva som var den rette lære. Hitler ga på den andre siden stor frihet til sine talere, så lenge det overordnede budskapet var i høvelig overensstemmelse.

Videre representerte flere norske bevegelser på 1920-tallet en radikaliseringsprosess som tok den norske nasjonalisme i en annen retning enn det liberale og progressive opphav. En av de første punktene jeg tok opp, var den nasjonale gjenfødselsmyten som Roger Griffin legger vekt på. Denne myten hadde i stor grad allerede skjedd gjennom Norges selvstendighet i 1905, som var både demokratisk og liberal. I tillegg kom grunnleggelsen av NS i en periode hvor de i det store og hele ikke klarte å dra nytte av de antiparlamentariske strømningene på 1920-tallet. Dette drar oss til Paxton sitt punkt om den nasjonale konteksten. De antiparlamentariske strømningene på 1920-tallet var nært knyttet til første verdenskrig, hvor

³¹⁷ Dahl, 1991, s. 219.

både den økonomiske krisen og politisk polarisering sto sentralt i årene etter. De høyre-radikale hadde derfor mer gjenklang på 1920-tallet, kontra 1930-tallet. I Tyskland var dette ikke tilfellet, med tanke på blant annet betingelsene i Versailles-traktaten, første verdenskrig, og den globale depresjonen som preget landet enda mer enn Norge. Dette skapte grobunn for radikale politiske bevegelser til å få gjennomslag. Helt fra starten av tydet det med andre ord på et «timing»-problem for NS.

Hvordan Vidkun Quisling så på og arbeidet med spørsmålet om massemobilisering i Norge, og hvorfor NS kom til kort på dette området, skyldtes altså flere grunner. Den lave oppslutningen til NS skyldtes ikke bare at det var lite grobunn for fascistiske ideer i Norge, men også at Quisling og NS arbeidet ustrukturert og lite planmessig med massemobilisering. Mye av dette skyldtes naturligvis Quisling selv, som verken hadde de personlige egenskaper eller den interessen som skulle til. Han var mer opptatt av langsiktige og abstrakte ideologisk mål enn av massemobilisering. I det store og hele har jeg derfor lett, men ikke funnet særlig utviklede tanker om ulike deler som inngår i fenomenet massemobilisering, i den forstand at det ikke er mulig å spore noe samlet strategisk innsats på dette området på samme måte som i Tyskland. Quislings visjoner var abstrakte, slik at det å påvise mer spesifikke konkrete visjoner og planer er mer utfordrende sammenlignet med Hitler og Tyskland. En annen ting er at partiet tiltrakk seg medlemmer med helt forskjellige syn på diverse grunnleggende spørsmål. Ved å se til Hitler og NSDAP, var det som natt og dag.

Litteraturliste:

- Agøy, N. I. (1997). *Militæretaten og «den indre fiende» fra 1905-1940*. Oslo: Universitetsforlaget
- Alle tiders historier. (2013). *Aviser som kilder*. <https://alletidershistorie-2013.cappelendamm.no/vgsamf/aktivitet.html?kap=1477215&tid=1518724> (02.02.2024)
- Allert, T. (2009). *The Hitler Salute*. Picador.
- Bals, J. (2023). *Våre kamper. Mot rasisme og fascisme 1865-1940*. Oslo: Res Publica
- Brevig, H.O. (1970). *NS – fra parti til sekt 1933-37*. Oslo: Pax Forlag
- Brevig H.O, & de Figueiredo. (2002). *Den norske fascismen – nasjonal samling 1933-1940*. Oslo: Pax Forlag.
- Blom, Ida. (1976). Unge høyre, mellom konservatisme og fascisme. Forholdet mellom Nasjonal Samling og Unge Høyre 1933-1936. I Rolf Danielsen og Stein Ugelvik Larsen (red.). *Fra ide til dom: noen trekk fra utviklingen av Nasjonal Samling*. Oslo: Universitetsforlaget
- Borgersrud, L. (2019). *Vi er jo et militært parti*. Scandinavian Academic Press.
- Bruknapp, O. “Ideene splitter partiet. Rasespørsmålets betydning i NS’s utvikling» (1976). I Rolf Danielsen og Stein Ugelvik Larsen (red.). *Fra ide til dom: noen trekk fra utviklingen av Nasjonal Samling*. Oslo: Universitetsforlaget
- Dahl, H., Hagtvet, B., Hjeltnes, G. (1990). *Den norske nasjonalsosialismen: Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax Forlag.
- Dahl, H. F. (1972). *Hva er fascisme? Et essay om fascismens historie og sosiologi*. Oslo: Pax Forlag
- Dahl, H. F. (1975). *Norge mellom krigene: Det norske samfunn i krise og konflikt 1918-1940*. Oslo: Pax Forlag.
- Dahl, H. F. (1991). *Vidkun Quisling – En fører blir til*. Oslo: Aschehoug.
- Dahl, H. F. (1992). *Vidkun Quisling – En fører for fall*. Oslo: Aschehoug.
- Dahl, H. F. (2001). *De store ideologienes tid*. Oslo: Aschehoug.

- Danielsen, R. (1984). *Høyres historie: borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940*. Oslo: Cappelen.
- Davis, B.L. & McGregor, M. (1997). *Badges and Insignia of the Third Reich: 1933-1945*. London: Leopard.
- De Figueiredo, I. (1995). Nasjonal Samling 1937 – 1940. *Historisk tidsskrift* 3/1995.
- Dørum, K. (2017). De rødes kamp mot fascismen i Norge i 1930-årene. *Historisk tidsskriftt för Finland*. ISSN: 0046-7596. 102 (1). s. 75-113
- Eatwell, R. (2006). The Concept and Theory of Charismatic Leadership, Totalitarian Movements and Political Religions, 7:2, 141-156
- Ekker, M. G (red.). (2011). *Nasjonal Samling: møteprotokoll 1934-1945*. Oslo: Riksarkivet.
- Emberland, T. (2015). *Da fascismen kom til Norge. Den nasjonale legions vekst og fall, 1927-1928*. Oslo: Dreyers Forlag
- Emberland, T. (2003). *Religion og rase*. Oslo: Humanist Forlag.
- Evans, R.J. (2005). *The Coming of The Third Reich*. London: Penguin Books
- Figueiredo, I. (2004). *Fri Mann: Johan Bernhard Hjort: Dannelseshistorie*
- Gabrielsen, B. V. (1970). *Menn og politikk: Senterpartiet 1920-1970*. Oslo: Aschehoug.
- Garau, S. (2015). *Fascism and Ideology: Italy, Britain, and Norway*. Oxfordshire: Routledge.
- Garau, S. (2013). *Anticipating Norwegian Fascism. The Radicalization of Urban Right-Wing Nationalism in Inter-war Norway*. Sage Publications
- Gilje, N. (2019). *Hermeneutikk som metode*. Oslo: Det norske samlaget.
- Gilmour, J & Stephenson, J. (red.). (2013). *Hitler's Scandinavian Legacy*. Bloomsbury Publishing.
- Grimnes, O. K. (1991). *Ny okkupasjonslitteratur og nye synspunkter på okkupasjonstiden i Dahl, Hans Fredrik, Nytt lys på okkupasjonshistorien, innlegg på HIFO-konferansen på Sjusjøen januar 1990*, Oslo: Den norske historiske forening
- Griffin, Roger. (1991). *The nature of fascism*. New York: Routledge
- Griffin, Roger. (1995). *Fascism*. Oxford University Press.

Goebbels, J. (1937). Speech to the Reich Film Chamber.

Harbo, H, 2023, *Fascismen har vært et dødfødt prosjekt i Norge etter krigen, men ikke i Sverige. Hvorfor?* Hentet 10. april 2024 fra: <https://www.forskning.no/historie-krig-nazisme/fascismen-har-vaert-et-dodfodt-prosjekt-i-norge-etter-krigen-men-ikke-i-sverige-hvorfor/2156667>

Hartman, S. (1959). *Fører uten folk: Quisling som politisk og psykologisk problem*. Oslo: Tiden.

Hartman, S. (1970). *Fører uten folk: Forsvarsminister Quisling – hans bakgrunn og vei inn i norsk politikk*. Oslo: Tiden

Hatlehol, G. (2023). Dolkestøtlegenden i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 14. juni 2023 fra: <https://snl.no/dolkest%C3%B8tlegenden>

Heller, Steven. (2008). *Iron Fists: Branding the 20th-Century Totalitarian State*. Phaidon Press.

Hite, J., & Hinton, C. (2000). *Weimar and Nazi Germany*. Hodder Murray.

Hitler, A. (1943). *Mein Kampf (12.utg)*. Boston: Houghton Mifflin Company.

HL-senteret. (2022). *Fra gutterommet til Gestapo* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=ufdYwIvUorE&ab_channel=HL-senteret

Hubbard, W. H. (red.). *Making a Historical Culture: Historiography in Norway*, Oslo: Universitetsforlaget, 1995.

Høidal, O. (1988). *Quisling: En studie i landssvik*. Orion Forlag.

Iggers, G. G., Q. E. Wang. (2017). *A Global History of Modern Historiography*, London & New York: Routledge.

Johansen, A., & Kjeldsen, J. E. (2005). *Virksome ord. Politiske taler 1814-2005*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kaartevdt, A, «The economic basis of Norwegian nationalism in the nineteenth century», I Mitchison, R (red.), *The roots of nationalism: Studies in Northern Europe*, (Edinburgh 1980)

Kasza, G. J. (1984). Fascism from below? A Comparative Perspective on the Japanese Right, 1931-1936. *Journal of Contemporary History*, 19(4), 607–629. s. 607.

- Kershaw, I. (2000). *Hitler*. Oxford: Routledge
- Kershaw, I. (2016). *To hell and Back: Europe 1914-1949*. New York: Penguin Books.
- Kershaw, I. (2004). *Hitler and the Uniqueness of Nazism*. *Journal of Contemporary History*, 39(2), 239–254.
- Kershaw, I. (1998). *The “Hitler Myth”. Image and Reality in the Third Reich*. Oxford: University Press.
- Kjelstadli, K. (2015). *Arbeiderbevegelsen – reform, revolusjon og ny reformisme*. Norgeshistorie.no. Hentet 23.01.2023 fra: <https://www.norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/1614-arbeiderbevegelsen-reform-revolusjon-og-ny-reformisme.html>
- Klufmann, U. (2012). *Conquering the Capital: The Ruthless Rise of the Nazis in Berlin*. Spiegel Online.
- Koch, H. W. (1996). *The Hitler Youth: Origins and Development, 1922–1945*. New York: Barnes and Noble
- Kristiansen, T. (2021). Nøkkelen til norsk selvstendighet: Storbritannia. Hentet 07.11.2023 fra: <https://www.stratagem.no/nokkelen-til-norsk-selvstendighet-storbritannia/>
- Larsen, S.U. (2006). Charisma from below? The Quisling Case in Norway, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7:2, 235-244.
- Langaas, J.W. (2020). «Tilspisset ishavsimperialisme og ressurskonflikt» - *Ekspansive og økonomiske linjer i norsk og dansk ishavspolitik 1921-1935*. [Masteroppgave]. NTNU: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Lønnå, E. (2023) Nasjonal Samlings Kvinneorganisasjon i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 14. mai 2023 fra: https://snl.no/Nasjonal_Samlings_Kvinneorganisasjon
- Maurseth, P. (1987). *Arbeiderbevegelsens historie i Norge: Gjennom kriser til makt*. Bind 3. Oslo: Tiden.
- McDonough, F. (2012). *Hitler and the Rise of the Nazi party*. (2.utg.). Oxford: Routledge
- Meier, A. C. (2018). *An Affordable Radio Brought Nazi Propaganda Home*. Jstor. Hentet 07.03.2024 fra: <https://daily.jstor.org/an-affordable-radio-brought-nazi-propaganda-home/>

Myhre, J. E. (1996). S. 7-10. *Historiografiens dobbeltbunn*, i Børresen, Anne Kristine, Myhre, Jan Eivind og Stugu, Ola Svein: *Historikerne som historie*. Rapport fra HIFO-seminaret 1995, Historisk institutt NTNU 1996.

Norland, A. (1973). *Hårde tider: Fedrelandslaget i norsk politikk*. Oslo: Dreyers Forlag.

NRK. (2021). Quislings Koffert (1:5) Helten fra Telemark. [Podkast Episode]. Hentet fra https://radio.nrk.no/podkast/hele_historien/sesong/quislings-koffert

Olstad, F. (2019). *Den store forsoningen*. Oslo: Dreyers Forlag.

Payne, S. (1995). *A History of Fascism, 1914-1945*. London: Routledge.

Paxton, R. (2004). *The Anatomy of Fascism*. New York: Vintage Books.

Persen O.J. (1974). *Høgrekkestremisme i Bergen 1920-1933*. Res Publica: Oslo.

Pinto, A.C. & Larsen, S.U. (2006). Conclusion: Fascism, Dictators and Charisma, Totalitarian Movements and Political Religions, 7:2, 251-257

Roper, H.T. (1974). *The Hitler File, A Social History of Germany and the Nazis, 1918-1945*. Grunfield Books.

Sande, R. (2008). *Ja takk, begge deler! En analyse av Nasjonal Samlings ideologiske utvikling 1933-1937*. [Masteroppgave]. Universitetet i Oslo.

Sejersted, F. (2011). *The Age of Social Democracy: Norway and Sweden in the Twentieth Century*. Princeton: New Jersey

Sjulseth, D., & Sejersted, F. (2018). *Fedrelandslaget*. Store norske leksikon. Hentet 23.01.2023 fra: <https://snl.no/Fedrelandslaget>

Soucy, Robert. (2022). *Fascism*. Britannica. Hentet 6.10.2022 fra: <https://www.britannica.com/topic/fascism/Volksgemeinschaft>

SSB. *Stortingsvalget 1927*. https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_viii_069.pdf

Svendsen, Trond Olav: Walter Fyrst i Store norske leksikon på snl.no. Hentet 16. mars 2023 fra: https://snl.no/Walter_Fyrst

Sæther, O. (1941). *Hirdboken: hirdens historie og oppgaver*. Oslo: I kommisjon hos Stenersen.

Sæveraas, T.E. (2023) *Hirden* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 12. mai 2023 fra: <https://snl.no/Hirden>

Sørensen, Ø. (1989). *Hitler eller Quisling?: Ideologiske brytninger i Nasjonal Samling 1940-1945*. Oslo: Cappelen.

Sørensen, Ø. (1989). Forskingen om krigen i Norge. Tradisjonelle og nye perspektiver, *Nytt Norsk Tidsskrift* 1/89.

Sørensen, Ø. (1991). *Solkors og Solidaritet: høyreautoritær samfunnstenkning I Norge ca. 1930-1945*. Oslo: Cappelen.

Tsai, Wen-Hui. (1999). *Mass mobilization campaigns in Mao's China*.

<https://www.jstor.org/stable/44288599> (07.10.2022)

Tvedt, K, A & Dørum, K: Grønlandssaken i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 14. juni 2023 fra: <https://snl.no/Gr%C3%B8nlandssaken>

Ugland, E. (1997). *Å lykkes med nyere historie* (2.utg). NKS forlaget.

United States Holocaust Memorial Museum. «History of the Swastika». Holocaust Encyclopedia. Hentet den 21.05.23 fra:

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/history-of-the-swastika>

Quisling, V. (1941). *Russland og vi*. Oslo: Blix.

Welch, D. (1993). *The Third Reich Politics & Propaganda*. Routledge.

